

**ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ**

ΤΜΗΜΑ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ, ΜΕΣΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

**ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ**

**Θεσμικό πλαίσιο αρχαιοτήτων:
Ρύθμιση των σωστικών αρχαιολογικών ανασκαφών**

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**Ελισάβετ Σολωμού
ΑΜ: 4109Μ019**

Τριμελής εξεταστική επιτροπή:
Δ.Βουδούρη, Επίκουρη Καθηγήτρια, Επιβλέπουσα
Ε. Φουντουλάκη, Επίκουρη Καθηγήτρια
Α. Γκαζή, Λέκτορας

Αθήνα, Ιούνιος 2011

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	4
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1.....	8
Διεθνείς και ευρωπαϊκοί κανόνες για τις σωστικές ανασκαφές	8
1.1 UNESCO	9
1.2 Συμβούλιο της Ευρώπης.....	18
1.3 Ευρωπαϊκή Ένωση	33
1.4 ICOMOS.....	36
1.5 Σύνοψη: Βασικές αρχές που πρέπει να διέπουν τις σωστικές ανασκαφές και τις διαδικασίες προστασίας και διάσωσης των αρχαιολογικών αγαθών.....	43
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2.....	48
Νομοθετικά και διοικητικά μέτρα για τις σωστικές ανασκαφές στην Ελλάδα	48
2.1 Η μέριμνα για τις αρχαιότητες μέχρι την ίδρυση του ελληνικού κράτους.....	48
2.2 Προϊσχύουσα νομοθεσία για τη διάσωση των αρχαιοτήτων και τις σωστικές ανασκαφές	51
2.3 Ισχύον θεσμικό πλαίσιο για τις αρχαιότητες και τις σωστικές ανασκαφές.....	63
2.3.1 Η συνταγματική προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς σε συνάρτηση με την αρχαιολογική έρευνα	64
2.3.2 Ο νόμος 3028/02 και το κανονιστικό πλαίσιο που διέπει τις σωστικές ανασκαφές	67
2.3.3 Διοίκηση του αρχαιολογικού έργου.....	77
2.3.4 Νομοθετικές και διοικητικές ρυθμίσεις για τις σωστικές ανασκαφές στο πλαίσιο Μεγάλων Δημόσιων Έργων	79
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3.....	85
Εφαρμογή των ρυθμίσεων στην πράξη: Προβλήματα που απορρέουν από τη διοικητική πρακτική.....	85
3.1 Δέσμευση ιδιοκτησίας για την πραγματοποίηση σωστικών ανασκαφών	85
3.2 Χρηματοδότηση σωστικών και δοκιμαστικών ανασκαφών από τους ιδιώτες ιδιοκτήτες των οικοπέδων	88
3.3 Δέσμευση ιδιοκτησίας χωρίς κήρυξη αναγκαστικής απαλλοτρίωσης και καταβολή της οφειλόμενης αποζημίωσης.....	91
3.4 Κοινωνικοποίηση του αρχαιολογικού έργου.....	96
3.5 Δημοσιεύσεις των αποτελεσμάτων των σωστικών ανασκαφών.....	98
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	102
ΠΗΓΕΣ – ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	105
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	112
Στατιστικοί Πίνακες (Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ)	112
Γραφήματα (Πηγή: ΣτΠ).....	112
Έγγραφα (Πηγή: ΣτΠ)	112

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

ΑΣΕΠ	Ανώτατο Συμβούλιο Επιλογής Προσωπικού
ΓΕ	Γενική Εφημερίς της Ελλάδος
ΕΕ	Επίσημη Εφημερίδα των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων
ΕΚ	Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο
ΕΛΣΤΑΤ	Ελληνική Στατιστική Αρχή
ΕΠΚΑ	Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων
ΕΠΜ	Ειδικές Περιβαλλοντικές Μελέτες
ΚΑΣ	Κεντρικό Αρχαιολογικό Συμβούλιο
ΚΥΑ	Κοινή Υπουργική Απόφαση
ΜΟΔ	Μονάδα Οργάνωση της Διαχείρισης αναπτυξιακών προγραμμάτων
ΜΠΕ	Μελέτες Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων
Ν	Νόμος
ΝΔ	Νομοθετικό Διάταγμα
ΝΣΚ	Νομικό Συμβούλιο του Κράτους
ΝΠΔΔ	Νομικό Πρόσωπο Δημοσίου Δικαίου
ΝΠΙΔ	Νομικό Πρόσωπο Ιδιωτικού Δικαίου
ΠΔ	Προεδρικό Διάταγμα
ΣΕΑ	Σύλλογος Ελλήνων Αρχαιολόγων
ΣΤΕ	Συμβούλιο της Επικρατείας
ΣτΠ	Συνήγορος του Πολίτη
ΤΑΠΑ	Ταμείο Αρχαιολογικών Πόρων και Απαλλοτριώσεων
ΥΠΠΟ	Υπουργείο Πολιτισμού
ΥΠΠΟΤ	Υπουργείο Πολιτισμού και Τουρισμού
ΦΕΚ	Φύλλο Εφημερίδος της Κυβερνήσεως

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το θέμα της παρούσας εργασίας αφορά τις νομοθετικές και διοικητικές ρυθμίσεις των σωστικών ανασκαφών. Όπως ορίζει ο νόμος 3028/02¹, οι σωστικές ανασκαφές διενεργούνται «για τη διάσωση μνημείου που αποκαλύπτεται κατά την εκτέλεση τεχνικού έργου, δημόσιου ή ιδιωτικού ή εξαιτίας φυσικού φαινομένου ή τυχαίου γεγονότος ή παράνομης ανασκαφικής ενέργειας» (άρθρο 37, παρ.1).

Η σωστική ανασκαφή αποτελεί μια εξειδικευμένη εργασία στα πλαίσια της σωστικής αρχαιολογίας (Rescue Archaeology ή Salvage Archaeology). Ο όρος «σωστική αρχαιολογία» άρχισε να χρησιμοποιείται από τη δεκαετία 1960–1970 και μετά και αρχικά στη Βρετανία, προκειμένου να αντιμετωπιστεί η αυξανόμενη καταστροφή αρχαιολογικών πόρων, εξαιτίας της ραγδαίας αστικής ανάπτυξης². Η σωστική αρχαιολογία αποσκοπεί στον εντοπισμό και στην καταγραφή μιας αρχαιολογικής περιοχής, με ανασκαφή ή όχι, σε σύντομο χρονικό διάστημα, ώστε να διασωθεί ό,τι είναι δυνατό πριν ο χώρος καταστραφεί από σύγχρονες επεμβάσεις³.

Οι κοινωνικοοικονομικές συνθήκες που διαμορφώθηκαν τις τελευταίες δεκαετίες, ταυτόχρονα με την εκβιομηχάνιση και την τεχνολογική πρόοδο, δημιούργησαν στις σύγχρονες κοινωνίες αναπτυξιακές ανάγκες για ιδιωτικά ή δημόσια έργα που απειλούν ευθέως την αρχαιολογική κληρονομιά. Η οικοδομική δραστηριότητα και η κατασκευή έργων υποδομών, όπως αυτοκινητόδρομοι, υπόγειοι σιδηρόδρομοι, ορυχεία, λατομεία, φράγματα, αποστραγγιστικά έργα κλπ, επιβάλλουν την ανάγκη όχι μόνο για προστασία αλλά και για άμεση διάσωση των απειλούμενων πολιτιστικών αγαθών. Ένα από τα κύρια μέσα που χρησιμοποιεί η σωστική αρχαιολογία, προκειμένου να αντιμετωπίσει αυτές τις απειλές, είναι οι σωστικές ανασκαφές, που σκοπό έχουν να περισώσουν όσο το δυνατόν περισσότερα αρχαιολογικά στοιχεία και ευρήματα, είτε με αποτύπωση και ακριβή τεκμηρίωση, είτε με επιχωμάτωση, είτε με μεταφορά των ευρημάτων που αποκαλύπτονται, πριν την καταστροφή της θέσης που βρέθηκαν.

Έτσι, ο αριθμός των σωστικών ανασκαφών αυξάνεται παράλληλα με τους γοργούς ρυθμούς ανάπτυξης των κρατών, συμπεριλαμβανομένης φυσικά και της Ελλάδας, που βρίθει αρχαιοτήτων. Αυτό απεικονίζεται χαρακτηριστικά στο Γράφημα 1 (σελ. 5).

¹ Για την προστασία των Αρχαιοτήτων και εν γένει της Πολιτιστικής Κληρονομιάς (ΦΕΚ Α' 153).

² Everill 2007, 120-121.

³ Βλ. ενδεικτικά: Renfrew και Bahn 2001, 72 και Καραλή 1994, 89.

Πηγή: Ελληνική Στατιστική Αρχή (ΕΛΣΤΑΤ)⁴

Είναι σκόπιμο επομένως να πραγματοποιείται προληπτικός σχεδιασμός στον τομέα αυτό, ώστε να μπορούν να επέλθουν αλλαγές στα σχέδια οικοδόμησης ή χάραξης μεγάλων έργων, σε περίπτωση που προκύψουν σημαντικές ανακαλύψεις.

Οι ανασκαφές από τη φύση τους αποτελούν μη αναστρέψιμη διαδικασία και δεν πρέπει να παραγνωρίζεται ο καταστροφικός χαρακτήρας τους. Η περιοχή θα πρέπει να διερευνάται καταρχήν μέσω μη καταστρεπτικών μεθόδων, ώστε να αποφασίζονται έγκαιρα τα απαραίτητα μέτρα για την έκταση των σωστικών επεμβάσεων και η ανασκαφή ν' αποτελεί έσχατη λύση. Σε περίπτωση όμως που δεν γίνεται να αποφευχθεί, απαιτείται πολύ καλή τεκμηρίωση και συστηματική δουλειά, πριν και μετά από αυτήν, προκειμένου να συλλεχθούν και να καταγραφούν όλα τα στοιχεία, ακόμη και αν είναι αποσπασματικά, ώστε σε ενδεχόμενη μελλοντική έρευνα να μπορούν, έστω και ετεροχρονισμένα, να μελετηθούν και να συσχετιστούν από διαφορετικούς ερευνητές με ευρήματα όμορων περιοχών.

Όλοι οι παράγοντες που προαναφέρθηκαν έχουν επιβάλλει κατά καιρούς την υιοθέτηση ειδικών ρυθμίσεων σε διεθνές και εθνικό επίπεδο για τις σωστικές ανασκαφές και τη λήψη ειδικών μέτρων, τόσο για την προστασία των απειλούμενων

⁴ Η απεικόνιση προέκυψε μετά την επεξεργασία των στοιχείων του Πίνακα 1 (Βλ. Παράρτημα) από τη γράφουσα.

πολιτιστικών αγαθών, όσο και για την εναρμόνιση αυτής της προστασίας με τις ανάγκες της σύγχρονης κοινωνίας, όχι μόνο για αναπτυξιακά έργα αλλά και για διευρυμένη πρόσβαση στην πολιτιστική κληρονομιά και ένταξη των αποκαλυπτόμενων στοιχείων της στη σύγχρονη ζωή.

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να αναλύσει τις ρυθμίσεις που έχουν υιοθετηθεί σε διεθνές και εθνικό επίπεδο για τις σωστικές ανασκαφές και για τις διαδικασίες που προηγούνται ή έπονται αυτών, να εξετάσει τον βαθμό ενσωμάτωσης των διεθνών κανόνων στην ελληνική νομοθεσία και να διερευνήσει αν και κατά πόσο οι σχετικές ρυθμίσεις εφαρμόζονται στην πράξη από τη διοίκηση.

Στους στόχους της εργασίας είναι να αναδειχθούν οι καλές πρακτικές και οι αρχές που θα πρέπει να τηρούνται κατά τη διεξαγωγή των σωστικών ανασκαφών για την καλύτερη διαφύλαξη των πολιτιστικών αγαθών που αποκαλύπτονται, αλλά και να συζητηθούν ευρύτερα ερωτήματα και προβληματισμοί που ανακύπτουν, όπως: Μπορεί να συνυπάρξει η ανακάλυψη και διάσωση των αρχαιοτήτων, υπό τις ιδιαίτερες, επείγουσες συνθήκες που διεξάγονται οι σωστικές ανασκαφές, με την σχεδόν ταυτόχρονη καταστροφή ενός μέρους τους ή της θέσης που βρέθηκαν; Μπορεί να συγκεραστεί το δημόσιο συμφέρον που συνδέεται με την προστασία του πολιτιστικού περιβάλλοντος με τη δημόσια ωφέλεια που προκύπτει από την κατασκευή μεγάλων έργων που τραυματίζουν το πολιτιστικό περιβάλλον; Ποιες λύσεις υπάρχουν, ώστε να γίνουν οι πολίτες που τυχόν ταλαιπωρούνται από τις αρχαιολογικές διαδικασίες και όσοι εμπλέκονται στην κατασκευή των έργων σύμμαχοι και κοινωνοί της προσπάθειας για την καλύτερη δυνατή προστασία και διαφύλαξη των αρχαιοτήτων; Πώς μπορούν τα αποτελέσματα των σωστικών ανασκαφών να προσφέρουν στην επιστημονική και ιστορική γνώση και στην κοινωνική χρήση του αρχαιολογικού έργου;

Διευκρινίζεται ότι δεν επιχειρείται εδώ ανάλυση της επιστημονικής μεθοδολογίας που ακολουθείται κατά τη διεξαγωγή των ανασκαφών, ούτε εξετάζονται εξαντλητικά όλες οι κοινωνικές, οικονομικές και κοινωνικές προεκτάσεις του ζητήματος. Επίσης, δεν εξετάζεται το νομικό καθεστώς που διέπει τις υποβρύχιες ανασκαφές ή τις συστηματικές ανασκαφές του Δημοσίου, των επιστημονικών ιδρυμάτων και των ξένων αρχαιολογικών σχολών. Θα είχε ενδιαφέρον, ωστόσο, να πραγματοποιηθεί στο μέλλον μια μελέτη για τις ρυθμίσεις συνολικά των ανασκαφών, σε σύγκριση μάλιστα με τις ρυθμίσεις που έχουν υιοθετηθεί και από άλλες χώρες στο πεδίο αυτό. Τέλος

επισημαίνεται πως, καθώς δεν υπάρχει κοινά αποδεκτός ορισμός για την πολιτιστική κληρονομιά ή τα πολιτιστικά αγαθά ή την αρχαιολογική κληρονομιά⁵, στην εργασία οι έννοιες αυτές αναφέρονται ανάλογα με το πώς υιοθετούνται στα εξεταζόμενα κείμενα.

Για την προσέγγιση του θέματος χρησιμοποιούνται κυρίως πρωτογενείς πηγές. Το υλικό αντλείται καταρχήν από συναφή νομικά κείμενα (νόμους, αποφάσεις, εγκυκλίους, διεθνή κείμενα δεσμευτικά και μη), τη νομολογία, έγγραφα υπηρεσιών του Υπουργείου Πολιτισμού και Τουρισμού (ΥΠΠΟΤ) και διαθέσιμα στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ και του Συνηγόρου του Πολίτη (ΣτΠ). Επιπλέον, χρησιμοποιείται σχετική ελληνική και ξένη βιβλιογραφία.

Η εξέταση των ρυθμίσεων που αφορούν τις σωστικές ανασκαφές και η αναζήτηση και συστηματοποίηση των αρχών και των κανόνων που τις διέπουν ή θα έπρεπε ενδεχομένως να τις διέπουν γενικότερα αλλά και ειδικότερα στην Ελλάδα, δεν συναντώνται συχνά στη βιβλιογραφία. Επομένως απουσιάζει μια συνθετική προσέγγιση του συγκεκριμένου θέματος, καθώς οι υπάρχουσες αναφορές συνήθως θίγουν μόνο κάποιες πτυχές του. Για το λόγο αυτό στην ανάλυση που θα ακολουθήσει αξιοποιούνται και εμπειρικά δεδομένα, που προέρχονται από την επαγγελματική σχέση της γράφουσας με το Υπουργείο Πολιτισμού και τη συμμετοχή της σε αρκετές σωστικές ανασκαφές. Έτσι, η συνθετική προσέγγιση που επιχειρείται εδώ θα μπορούσε να συμβάλει θετικά στον ευρύτερο προβληματισμό που υφίσταται, παρόλο που το εξεταζόμενο θέμα δεν είναι φυσικά δυνατό να εξαντληθεί στην περιορισμένη έκταση της παρούσας εργασίας.

Η εργασία ξεκινά με την εξέταση των σχετικών κανόνων που έχουν υιοθετηθεί σε διεθνές και ευρωπαϊκό επίπεδο από διακυβερνητικούς και μη κυβερνητικούς διεθνείς οργανισμούς (Κεφ. 1). Στη συνέχεια παρουσιάζεται η διαχρονική αντιμετώπιση του θέματος στην Ελλάδα, αφενός με αναδρομή στην προϊσχύουσα νομοθεσία, αφετέρου με εξέταση των ρυθμίσεων για τις σωστικές ανασκαφές, όπως προβλέπονται σήμερα από την ελληνική νομοθεσία. Παράλληλα εξετάζεται και ο βαθμός εναρμόνισής τους με τους σχετικούς διεθνείς και ευρωπαϊκούς κανόνες (Κεφ. 2). Τέλος, πραγματοποιείται κριτική αξιολόγηση των εφαρμοζόμενων πολιτικών και πρακτικών στη χώρα μας, αναδεικνύονται επιμέρους προβλήματα και διατυπώνονται προτάσεις (Κεφ. 3).

⁵ Βλ. ενδεικτικά: Blake 2000 και Carman 2002, 11-26.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Διεθνείς και ευρωπαϊκοί κανόνες για τις σωστικές ανασκαφές

Η πολιτιστική κληρονομιά, ως στοιχείο συλλογικής μνήμης και ταυτότητας και ως πηγή ιστορικής γνώσης και έμπνευσης υπερβαίνει τα εθνικά όρια και αποτελεί αντικείμενο ρυθμίσεων, τόσο σε ευρωπαϊκό, όσο και σε διεθνές επίπεδο. Ιδιαίτερα κατά το δεύτερο ήμισυ του 20^{ου} αιώνα, οπότε παρατηρείται έξαρση του ενδιαφέροντος της διεθνούς κοινότητας για θέματα προστασίας πολιτιστικών αγαθών, άρχισε να διαμορφώνεται ένα σώμα αρχών και κανόνων, νομικά δεσμευτικών και μη, που υιοθετήθηκε από οργανισμούς παγκόσμιους, περιφερειακούς, διακυβερνητικούς και μη κυβερνητικούς, σχετικά με την διαφύλαξη και την προστασία τους⁶. Η διαδικασία αυτή συνεχώς εμπλουτίζεται, συμπληρώνεται και αναπλαισιώνεται μέχρι τις μέρες μας, παρακολουθώντας τις αναπτυσσόμενες κοινωνικές, οικονομικές και αναπτυξιακές πολιτικές των χωρών και ενσωματώνοντας νέα στοιχεία, μεθόδους και μέσα για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς.

Ρυθμίσεις σχετικές με το εξεταζόμενο θέμα υιοθετούνται από τη UNESCO⁷ ήδη από τη δεκαετία του '50. Αντίστοιχες προβλέψεις υιοθετούνται και σε περιφερειακό επίπεδο, στο πλαίσιο του Συμβουλίου της Ευρώπης⁸ και της Ευρωπαϊκής Ένωσης⁹, ενώ αξιολογή δραστηριότητα παρουσιάζει στο πεδίο αυτό και το ICOMOS¹⁰.

Στη συνέχεια θα αναφερθούμε στα σημαντικότερα κείμενα, νομικά δεσμευτικά και μη, των οργανισμών αυτών, που ρυθμίζουν ζητήματα σχετικά με τις σωστικές ανασκαφές και την προστασία της αρχαιολογικής κληρονομιάς στο πεδίο¹¹, ώστε να διαπιστωθεί στη συνέχεια και ο βαθμός ενσωμάτωσης του πνεύματος, των αρχών και των επιταγών τους στην ελληνική εφαρμοζόμενη πολιτική και νομοθεσία. Διευκρινίζεται ότι νομικά δεσμευτικά κείμενα αποτελούν μόνο οι συμβάσεις τις οποίες

⁶ Βουδούρη 2004, 25.

⁷ United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (Οργάνωση των Ηνωμένων Εθνών για την Εκπαίδευση, την Επιστήμη και τον Πολιτισμό). Βλ. επίσημη ιστοσελίδα: <http://www.unesco.org/new/en/unesco/> (τελευταία πρόσβαση στις: 24-3-2011).

⁸ Βλ. επίσημη ιστοσελίδα: <http://www.coe.int/> (τελευταία πρόσβαση στις: 24-3-2011).

⁹ Βλ. επίσημη ιστοσελίδα: http://europa.eu/index_el.htm (τελευταία πρόσβαση στις: 25-3-2011).

¹⁰ International Council on Monuments and Sites (Διεθνές Συμβούλιο Μνημείων και Τοποθεσιών). Βλ. επίσημη ιστοσελίδα: <http://www.international.icomos.org/>. (τελευταία πρόσβαση στις: 24-3-2011).

¹¹ Μια συλλογή των σημαντικότερων κειμένων που αφορούν γενικότερα την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς υπάρχει στο: Βουδούρη και Στρατή (επιμ.) 1999.

έχει κυρώσει η χώρα μας και επομένως έχουν ενσωματωθεί στο ελληνικό δίκαιο¹². Ωστόσο και τα κείμενα μη δεσμευτικού χαρακτήρα (συστάσεις, διακηρύξεις, κώδικες δεοντολογίας κ.ά.) είναι εξίσου σημαντικά, καθώς εισάγουν κατευθυντήριες αρχές και αποτυπώνουν τις σύγχρονες ανάγκες, αντιλήψεις και πρακτικές στα θέματα προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς¹³.

1.1 UNESCO

Η UNESCO παρουσιάζει ευρύ και σημαντικό έργο στον τομέα της προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς, όχι μόνο για την εδραίωση της αντίληψης, ότι η αποτελεσματική προστασία προϋποθέτει τη διεθνή συνεργασία αλλά και για τη διαμόρφωση και καθιέρωση κοινά αποδεκτών κανόνων που θα πρέπει να εφαρμόζονται κατά την πρακτική της προστασίας¹⁴. Αυτό είναι εμφανές, τόσο στο κείμενο της Σύμβασης για την Προστασία της Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς, όσο και σε Συστάσεις του Οργανισμού για την προστασία των κινητών και ακίνητων μνημείων, όπου αντανακλάται σαφώς η πεποίθηση για την ανάγκη θέσπισης αρχών και κανόνων κατά την πρακτική της προστασίας, αλλά και ο προβληματισμός για τις επιπτώσεις της οικονομικής ανάπτυξης στη διατήρηση των μνημείων, όπως θα δούμε στη συνέχεια.

Σύμβαση για την Προστασία της Παγκόσμιας Πολιτιστικής και Φυσικής Κληρονομιάς (Παρίσι 1972)¹⁵

Η Σύμβαση για την Προστασία της Παγκόσμιας Πολιτιστικής και Φυσικής Κληρονομιάς¹⁶ αφορά, μεταξύ άλλων, την προστασία ακίνητων μνημείων και αρχαιολογικών θέσεων που έχουν εξαιρετική οικουμενική αξία και επομένως πρέπει να διαφυλαχθούν, ώστε να μεταβιβασθούν στις μέλλουσες γενιές. Αν και εστιάζει σε μνημεία και θέσεις εξέχουσας σημασίας, χαράσσει γενικές γραμμές πολιτικής και δίνει ευρύτερες κατευθύνσεις για την καλύτερη προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς, τονίζοντας μάλιστα στο προοίμιό της, πως αυτή η κληρονομιά είναι αναντικατάστατη

¹² Βάσει του άρθρου 28 του Συντάγματος: «Οι γενικά παραδεγμένοι κανόνες του διεθνούς δικαίου, καθώς και οι διεθνείς συμβάσεις, από την επικύρωσή τους με νόμο και τη θέση τους σε ισχύ ... αποτελούν αναπόσπαστο μέρος του εσωτερικού ελληνικού δικαίου και υπερισχύουν από κάθε άλλη αντίθετη διάταξη νόμου».

¹³ Βουδούρη 2004, 26.

¹⁴ Κόνσολα 1995.

¹⁵ Κυρώθηκε από την Ελλάδα με το νόμο 1126/1981 (ΦΕΚ Α' 32).

¹⁶ Θεωρείται εξαιρετικά επιτυχημένη, με 187 προσχωρήσεις κρατών έως τον Ιούνιο του 2010. Βλ. τα στοιχεία online στη διεύθυνση: <http://whc.unesco.org/pg.cfm?cid=246> (τελευταία πρόσβαση στις: 24-3-2011).

και ως εκ τούτου θα πρέπει να προστατεύεται από τους κινδύνους που την απειλούν, ένεκα των ραγδαίων μεταβολών που παρατηρούνται στις κοινωνικοοικονομικές συνθήκες.

Ως «Πολιτιστική Κληρονομιά» θεωρούνται στη Σύμβαση τα ακίνητα μνημεία και τα σύνολα οικοδομημάτων που έχουν εξαιρετική παγκόσμια αξία από την άποψη της ιστορίας, της τέχνης ή της επιστήμης και τα τοπία με παγκόσμια ιστορική, αισθητική, εθνολογική και ανθρωπολογική αξία (άρθρο 1). Τα κράτη μέλη, αναγνωρίζοντας ότι το καθήκον να εξασφαλιστεί ο προσδιορισμός, η συντήρηση, η αξιοποίηση και η μεταβίβαση στις επόμενες γενιές της πολιτιστικής κληρονομιάς, που βρίσκεται στο έδαφός τους, είναι πρωταρχικά δικό τους (άρθρο 4), καλούνται να λάβουν για το σκοπό αυτό τα κατάλληλα διοικητικά, νομικά, επιστημονικά, τεχνικά και οικονομικά μέτρα. Έτσι, αναλαμβάνουν να υιοθετήσουν την κατάλληλη πολιτική ώστε να αποδώσουν στην πολιτιστική κληρονομιά λειτουργικότητα στα πλαίσια της κοινωνικής ζωής και να εντάξουν την προστασία της στα σχέδια γενικού προγραμματισμού, να ιδρύσουν και να εξοπλίσουν υπηρεσίες προστασίας, να προωθήσουν τις σχετικές επιστημονικές έρευνες και μελέτες και να διευκολύνουν την ανάπτυξη κέντρων εκπαίδευσης στο πεδίο της προστασίας, συντήρησης και αξιοποίησής της (άρθρο 5), ενημερώνοντας και ευαισθητοποιώντας τους πολίτες τους για την σημασία της και τους κινδύνους που την απειλούν (άρθρο 27).

Ο ορισμός των αγαθών που αποτελούν την πολιτιστική κληρονομιά είναι ευρύτατος και περιλαμβάνει σχεδόν οτιδήποτε θα μπορούσε να θεωρηθεί ως πολιτιστικό αγαθό, αρκεί να διαπιστώνεται η «εξαιρετική οικουμενική αξία» του, κάτι που δεν καθορίζεται από την ίδια τη Σύμβαση, η ευθύνη όμως για τη θέσπιση σχετικών κριτηρίων για τα αγαθά που θα εγγραφούν στον Κατάλογο Παγκόσμιας Κληρονομιάς επαφίεται σε Διακυβερνητική Επιτροπή που συγκροτείται για τον σκοπό αυτό (άρθρο 8). Αν και δεν υπάρχει ειδική πρόβλεψη, από αυτό το περιεχόμενο προστασίας δεν θα μπορούσαν να αποκλειστούν όσα αγαθά προέρχονται ή θα προέλθουν από αρχαιολογικές ανασκαφές, εφόσον θα πληρούν τα κριτήρια. Η σημασία της Σύμβασης είναι ιδιαίτερα μεγάλη, καθώς παρουσιάζει την προστασία των πολιτιστικών αγαθών ως ζήτημα συλλογικής ευθύνης, που απαιτεί την έμπρακτη αλληλεγγύη των κρατών και τη θέσπιση συγκεκριμένων μέτρων από αυτά. Επιπλέον, προβλέπει την ένταξη πολιτιστικών αγαθών στον Κατάλογο Παγκόσμιας Κληρονομιάς σε Κίνδυνο εάν, μεταξύ άλλων,

απειλούνται και από τα σχέδια μεγάλων δημόσιων ή ιδιωτικών έργων ή την ταχεία πολεοδομική και τουριστική ανάπτυξη (άρθρο 11, παρ. 4). Αυτοί οι κίνδυνοι είχαν άλλωστε επισημανθεί από καιρό και σε συστάσεις της UNESCO, όπως θα δούμε στη συνέχεια..

Σύσταση «για τις Διεθνείς Αρχές που πρέπει να εφαρμόζονται στις Αρχαιολογικές Ανασκαφές» (Νέο Δελχί 1956)¹⁷

Στην Σύσταση του 1956 της UNESCO διατυπώνονται γενικές αρχές που θα πρέπει τηρούνται από τα κράτη μέλη για την προστασία της αρχαιολογικής κληρονομιάς, αλλά και αρχές που θα πρέπει να διέπουν τις εθνικές αρχαιολογικές υπηρεσίες και την οργάνωση των διοικητικών υπηρεσιών που είναι υπεύθυνες για τις ανασκαφές. Οι εν λόγω αρχές φυσικά βρίσκουν εφαρμογή και στις σωστικές ανασκαφές, καθώς αυτές δεν διαφέρουν από τις συστηματικές ανασκαφές ως προς τη μέθοδο ή τον επιστημονικό τρόπο με τον οποίο θα πρέπει να διεξάγονται, αλλά το κύριο χαρακτηριστικό τους είναι ο επείγων χαρακτήρας τους, τα αποσπασματικά στοιχεία, ευρήματα και δεδομένα που καλούνται να διαχειριστούν και οι έκτακτες συνθήκες κάτω από τις οποίες διεξάγονται. Άλλωστε, το 1956 που υιοθετείται η Σύσταση δεν έχει καθιερωθεί ακόμη αυτή η διάκριση, δεδομένου ότι ο όρος «σωστική αρχαιολογία», όπως είδαμε, άρχισε να χρησιμοποιείται από τη δεκαετία 1960–1970 και μετά¹⁸.

Όπως διαπιστώνεται και στη Σύσταση, η ασφαλέστερη εγγύηση για τη διατήρηση των μνημείων και των έργων του παρελθόντος βρίσκεται στον σεβασμό και την αγάπη που αισθάνονται γι' αυτά οι ίδιοι οι λαοί και η περισυλλογή και μελέτη των έργων αυτών μπορούν να ενισχύσουν την αμοιβαία κατανόηση και να εμπλουτίσουν τη γνώση της διεθνούς κοινότητας για τους διαφορετικούς πολιτισμούς. Επομένως το γενικό συμφέρον επιτάσσει, «όλα τα αρχαιολογικά κατάλοιπα να μελετηθούν, να διατηρηθούν κατά το δυνατόν και να έχουν ασφαλή φύλαξη», βάσει κοινών υιοθετημένων αρχών. Η Σύσταση δεν είναι νομικά δεσμευτική, όμως σε αυτήν αποτυπώνονται πρότυπα και κανόνες που καλούνται τα κράτη μέλη να υιοθετήσουν, λαμβάνοντας σχετικά νομοθετικά ή άλλα μέτρα.

¹⁷ Recommendation on international principles applicable to archaeological excavations. Βλ. το αγγλικό κείμενο στο: Βουδούρη και Στρατή (επιμ.) 1999, 93.

¹⁸ Everill 2007, 119-125.

Οι σωστικές ανασκαφές πάντως δεν αποκλείονται ούτε από τον ευρύ ορισμό της Σύστασης, καθώς, ως αρχαιολογική ανασκαφή ορίζεται στο πρώτο άρθρο «κάθε έρευνα που αποσκοπεί στην ανακάλυψη αντικειμένων αρχαιολογικού χαρακτήρα, εάν αυτή η έρευνα περιλαμβάνει σκάψιμο του εδάφους ή συστηματική εξερεύνηση της επιφάνειάς του ή πραγματοποιείται στο υπέδαφος ή στον πυθμένα των εσωτερικών ή των χωρικών υδάτων ενός κράτους μέλους». Σύμφωνα δε με το άρθρο 2, «οι διατάξεις της Σύστασης εφαρμόζονται σε όλα τα κατάλοιπα, σε κάθε μνημείο και κινητά ή ακίνητα αρχαιολογικά αντικείμενα, των οποίων η διατήρηση είναι προς το δημόσιο συμφέρον από την άποψη της ιστορίας ή της τέχνης και της αρχιτεκτονικής, ενώ κάθε κράτος μέλος είναι ελεύθερο να υιοθετήσει το πιο κατάλληλο κριτήριο για την εκτίμηση του δημοσίου συμφέροντος ως προς τα αντικείμενα που βρέθηκαν στο έδαφός του. Ειδικότερα, οι διατάξεις της παρούσας σύστασης πρέπει να εφαρμόζονται για οποιαδήποτε μνημεία και κινητά ή ακίνητα αντικείμενα αρχαιολογικού ενδιαφέροντος εξετάζονται με την ευρύτερη έννοια».

Αν και το ευρύτατο αυτό πεδίο προστασίας περιλαμβάνει ουσιαστικά όλα τα αντικείμενα που γενικά έχουν αρχαιολογικό χαρακτήρα, χωρίς άλλη χρονολογική ή ειδολογική διάκριση, δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στη διατήρηση εκείνων που έχουν αξία για το δημόσιο συμφέρον, τόσο από ιστορική και επιστημονική άποψη, όσο και από αισθητική, βάσει κριτηρίων που θα υιοθετήσουν τα ίδια τα κράτη. Πώς, όμως, και από ποιον κρίνεται αν η διατήρηση ενός αρχαιολογικού αγαθού είναι προς το δημόσιο συμφέρον, ώστε να προστατευθεί εξ ονόματός του; Αυτή η κρίση είναι εντελώς υποκειμενική.

Στις γενικές αρχές και τα μέτρα που θα πρέπει να υιοθετήσουν τα κράτη για την προστασία της αρχαιολογικής κληρονομιάς περιλαμβάνονται (άρθρο 5):

- Η προηγούμενη έγκριση από την αρμόδια υπηρεσία για κάθε αρχαιολογική ανασκαφή
- Η υποχρέωση κάθε προσώπου που βρίσκει αρχαιολογικά κατάλοιπα να το δηλώνει στην αρμόδια αρχή και η επιβολή κυρώσεων για την παράβαση των κανονισμών.
- Ο καθορισμός του νομικού καθεστώτος που θα διέπει το αρχαιολογικό υπέδαφος.
- Ο χαρακτηρισμός ως ιστορικών μνημείων των ουσιαστικών στοιχείων της αρχαιολογικής κληρονομιάς.

Οι κοινές αρχές που θα πρέπει να διέπουν όλες τις εθνικές αρχαιολογικές υπηρεσίες σε σχέση με τις αρχαιολογικές ανασκαφές περιλαμβάνουν τα εξής :

– Η αρχαιολογική υπηρεσία θα πρέπει, στο μέτρο του δυνατού, να είναι μια κεντρική κρατική διοίκηση ή ένας οργανισμός που προβλέπεται από το νόμο, εξοπλισμένος με τα απαραίτητα μέσα για την λήψη οποιωνδήποτε μέτρων έκτακτης ανάγκης ενδέχεται να απαιτηθούν, να έχει τη γενική διοίκηση του αρχαιολογικού έργου και να συνεργάζεται με ερευνητικά ιδρύματα και πανεπιστήμια για την τεχνική κατάρτιση των ανασκαφέων. Επίσης θα πρέπει να συστήσει μια κεντρική τεκμηρίωση, για κινητά και ακίνητα μνημεία και συλλογές (άρθρο 6:α).

– Λήψη μέτρων ώστε να διασφαλίζεται η τακτική χρηματοδότηση για τη διεξαγωγή αρχαιολογικών εργασιών ανάλογων με τους αρχαιολογικούς πόρους της χώρας, τις επιστημονικές δημοσιεύσεις, την άσκηση ελέγχου στις τυχαίες ανακαλύψεις και τη διατήρηση ή/και συντήρηση ανασκαφικών θέσεων και μνημείων (άρθρο 6:β).

– Άσκηση προσεκτικής εποπτείας στην αποκατάσταση των ανακαλυφθέντων αρχαιολογικών καταλοίπων και αντικειμένων (άρθρο 7).

– Έγκριση της αρμόδιας αρχής πριν από την αφαίρεση τυχόν μνημείων, τα οποία θα έπρεπε να διατηρούνται *in situ* (άρθρο 8).

– Κρατική μέριμνα, ώστε να διατηρούνται ανέπαφοι, ως «μάρτυρες» ('witness' areas), μερικώς ή ολικώς, ορισμένοι αρχαιολογικοί χώροι διαφορετικών περιόδων ή επιμέρους περιοχές στις θέσεις που ανασκάπτονται, όσο το επιτρέπει η φύση του εδάφους, ώστε η μελλοντική ανασκαφή τους να μπορεί να αξιοποιήσει νέες βελτιωμένες τεχνικές και πιο προηγμένη αρχαιολογική γνώση ή να επαληθεύσει τη στρωματογραφία και τη σύνθεση του χώρου (άρθρο 9). Αυτό το σημείο αποτελεί μια εξαιρετικά σημαντική και πολύ προωθημένη για την εποχή της πρόβλεψη της Σύστασης, καθώς η τάση του να εξαντλείται ανασκαφικά ένας χώρος υπήρξε κυρίαρχη μεταξύ των αρχαιολόγων και δυστυχώς παραμένει έτσι μέχρι τις μέρες μας. Δεν είναι τυχαίο άλλωστε, που αντίστοιχες προβλέψεις υπάρχουν και σε μεταγενέστερα διεθνή και ευρωπαϊκά κείμενα συμβάσεων και συστάσεων.

Στη Σύσταση δίνεται επίσης ιδιαίτερη βαρύτητα στην εκπαίδευση και ενημέρωση του κοινού, ως προς την ύπαρξη και τη σημασία των αρχαιολογικών καταλοίπων και προτείνεται η λήψη ιδιαίτερων μέτρων για τον σκοπό αυτό, όπως είναι η συμμετοχή σπουδαστών σε ορισμένες ανασκαφές, η δημοσίευση στον τύπο αρχαιολογικών πληροφοριών από ειδικούς, η διοργάνωση περιηγήσεων, εκθέσεων και διαλέξεων σχετικά με τις μεθόδους ανασκαφής και τα αποτελέσματα που έχουν επιτευχθεί, η

σαφής απεικόνιση των αρχαιολογικών χώρων και των μνημείων που έχουν ανακαλυφθεί, καθώς και η έκδοση οικονομικά προσιτών και απλά γραμμένων μονογραφιών και οδηγών. Προκειμένου δε να ενθαρρυνθεί το κοινό να επισκεφθεί αυτές τις τοποθεσίες, τα κράτη μέλη θα πρέπει να κάνουν όλες τις απαραίτητες ρυθμίσεις ώστε να διευκολυνθεί η πρόσβαση σε αυτές (άρθρο 12).

Τέλος, στη Σύσταση προβλέπονται και κανονισμοί για τη διεξαγωγή ανασκαφών από αλλοδαπούς επιστήμονες και ξένες αποστολές, τη χορήγηση αδειών, τις απαιτήσεις και τις υποχρεώσεις του κράτους μέλους απέναντι σε αυτούς αλλά και τα δικά τους δικαιώματα και υποχρεώσεις (άρθρα 13-26), ενώ γίνεται λόγος και για την υποχρέωση των κρατών να προστατεύουν τους αρχαιολογικούς χώρους από τις λαθρανασκαφές και τις καταστροφές των μνημείων και να λαμβάνουν όλα τα αναγκαία μέτρα για την αποτροπή της εξαγωγής των αντικειμένων που προκύπτει από αυτές (άρθρα 29-30).

Σύσταση «σχετικά με τη Διατήρηση των Πολιτιστικών Αγαθών που κινδυνεύουν από Δημόσια ή Ιδιωτικά Έργα» (Παρίσι 1968)¹⁹

Η Σύσταση του 1968 εμπνέεται από τις ίδιες γενικές αρχές, ως προς τη σημασία των πολιτιστικών αγαθών για τους λαούς, αναγνωρίζοντας ταυτόχρονα και τον ρόλο που παίζει η εκβιομηχάνιση στην ανάπτυξή τους. Ωστόσο επισημαίνει ότι τα αρχαιολογικά μνημεία και κατάλοιπα απειλούνται ολοένα και περισσότερο από τα δημόσια και ιδιωτικά έργα που απορρέουν από τη βιομηχανική ανάπτυξη και την αστικοποίηση. Στο πλαίσιο αυτό προτείνονται μέτρα για την προστασία των απειλούμενων πολιτιστικών αγαθών, καθώς είναι επιτακτική η ανάγκη να εναρμονιστεί η διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς με τις αλλαγές που φέρνει η κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη και να καταβληθούν σοβαρές προσπάθειες για την επίτευξη των δύο αυτών στόχων. Άλλωστε, η επαρκής προστασία και η προσβασιμότητα των πολιτιστικών αγαθών μπορεί να συμβάλει σημαντικά στην ανάπτυξη χωρών και περιοχών με πολιτιστικούς θησαυρούς, με την προώθηση του εθνικού και διεθνούς τουρισμού.

Ο όρος «πολιτιστικά αγαθά» εφαρμόζεται, μεταξύ άλλων, σε αρχαιολογικούς χώρους και ακίνητα αρχαιολογικά κατάλοιπα που βρίσκονται πάνω ή μέσα στη γη, μαζί με τον χώρο μέσα στον οποίο εντάσσονται, καθώς και σε κινητά αγαθά πολιτιστικής σημασίας, που, είτε είναι αυθύπαρκτα, είτε ανακτώνται από ακίνητα αγαθά, είτε

¹⁹ Recommendation concerning the preservation of cultural property endangered by public or private works. Βλ. το αγγλικό κείμενο στο: Βουδούρη και Στρατή (επιμ.), 1999, 120.

βρίσκονται μέσα στη γη και μπορεί να βρεθούν σε αρχαιολογικούς, ιστορικούς ή άλλους χώρους. Ο όρος «πολιτιστικό αγαθό» εδώ δεν αφορά μόνο τις γνωστές και ήδη προστατευόμενες αρχαιολογικές θέσεις ή κατασκευές, αλλά και τα «έκτακτα ή αταξινόμητα απομεινάρια του παρελθόντος» (άρθρα 1-2). Είναι σαφές, πως εδώ η Σύσταση αναφέρεται και σε όσα κινητά ή ακίνητα ευρήματα μπορεί να προέλθουν από σωστικές ανασκαφές.

Στις γενικές αρχές της Σύστασης αναφέρεται πως τα μέτρα για τη διατήρηση ή τη διάσωση των πολιτιστικών αγαθών θα πρέπει να είναι προληπτικά και διορθωτικά και να ποικίλλουν ανάλογα με το χαρακτήρα, το μέγεθος, τη θέση τους και τη φύση των κινδύνων που τα απειλούν, όπως είναι τα δημόσια ή ιδιωτικά έργα που μπορεί να τα βλάψουν ή να τα καταστρέψουν²⁰. Επίσης, θα πρέπει να εφαρμόζονται αδιακρίτως σε όλη την επικράτεια και να δίνεται προτεραιότητα στην καταλογογράφηση και στην ενδελεχή έρευνα των πολιτιστικών αγαθών που βρίσκονται σε περιοχές όπου επίκειται η κατασκευή έργων, λαμβάνοντας υπόψη για την προστασία τους τις επιπτώσεις που θα έχουν τα έργα σε αυτά, ιδιαίτερα αν η περιοχή τους θα πρέπει να μεταμορφωθεί και το σύνολο ή μέρος τους να συντηρηθεί και να αφαιρεθεί (άρθρα 3-8).

Επιπλέον, στη λήψη μέτρων που αφορούν την προστασία όσων πολιτιστικών αγαθών εντοπίζονται κατά τη διάρκεια κατασκευής έργων (άρθρα 9-12), θα πρέπει να τηρούνται από τα κράτη μέλη οι εξής γενικές αρχές:

- Να δίνεται προτεραιότητα σε μέτρα απαραίτητα για τη διατήρηση *in situ* αυτών των αγαθών, προκειμένου να διατηρηθούν οι ιστορικοί συνειρμοί και η ιστορική συνέχεια.
- Όταν εξαιρετικές οικονομικές ή κοινωνικές συνθήκες επιτάσσουν τη μεταφορά ή την καταστροφή τους, οι σωστικές επεμβάσεις θα πρέπει πάντα να περιλαμβάνουν την προσεκτική τους μελέτη και την αναλυτική καταγραφή των δεδομένων τους.
- Τα αποτελέσματα των μελετών που θα προκύπτουν από τις εργασίες διάσωσης, ιδιαίτερα όταν το σύνολο ή μέρος των ακίνητων πολιτιστικών αγαθών έχει εγκαταλειφθεί ή καταστραφεί, θα πρέπει να δημοσιεύονται ή να καθίστανται διαθέσιμα για μελλοντική έρευνα.

²⁰ Ως τέτοια λογίζονται στη Σύσταση: η αστική επέκταση, έργα υποδομών, κατασκευές εθνικών οδών, φραγμάτων και αγωγών, γεωργικές, αρδευτικές και αποστραγγιστικές δραστηριότητες, οικοδομικές εργασίες, έργα που υπαγορεύει η βιομηχανική ανάπτυξη και η τεχνολογική πρόοδος, αεροδρόμια, ορυχεία, λατομεία, εκβάθυνση καναλιών, λιμένων κ.α.

– Σημαντικές κατασκευές ή μνημεία που χρήζουν μεταφοράς, προκειμένου να διασωθούν, θα πρέπει να τοποθετούνται σε χώρους που θα μοιάζουν στην πρότερη θέση τους.

– Σημαντικά κινητά πολιτιστικά αγαθά ή δείγματά τους που ανακτήθηκαν κατά τις σωστικές ανασκαφές θα πρέπει να διατηρούνται για μελέτη ή να εκτίθενται σε μουσεία, πανεπιστήμια, κλπ.

Στη συνέχεια, αναφέρονται τα μέσα για τη διατήρηση ή τη διάσωση των πολιτιστικών αγαθών που απειλούνται από δημόσια ή ιδιωτικά έργα, τα οποία όμως θα πρέπει να εξασφαλίζονται από το κράτος μέσω συγκεκριμένων νομοθετικών και διοικητικών μέτρων. Τα μέσα αυτά είναι: η νομοθεσία που θα προβλέπει τη διατήρηση ή διάσωση των απειλούμενων πολιτιστικών αγαθών (άρθρο 14), η χρηματοδότηση, που θα πρέπει να παρέχεται από τις αρμόδιες αρχές ή τον προϋπολογισμό του εκάστοτε έργου (άρθρα 15 έως 19), τα απαραίτητα διοικητικά μέτρα (άρθρα 20 και 21), οι διαδικασίες διατήρησης και διάσωσης των πολιτιστικών αγαθών (άρθρα 22 έως 26), οι κυρώσεις για τους παραβάτες (άρθρο 27), η επισκευή, αποκατάσταση ή ανακατασκευή των αγαθών που έχουν πληγεί από τα έργα (άρθρο 28), η εποπτεία και η παροχή τεχνικών συμβουλών από το κράτος (άρθρο 30), η επιβράβευση (άρθρο 29), η εκπαίδευση και η ενημέρωση των πολιτών (άρθρα 31 έως 34). Τα πιο σημαντικά μέτρα εξ αυτών και οι αρχές που θα πρέπει να τα διέπουν κωδικοποιούνται ως εξής:

Οι βασικές αρχές που θα πρέπει να διέπουν τα διοικητικά μέτρα συνίστανται: α) στο συντονισμό του έργου όλων των εμπλεκόμενων υπηρεσιών (άρθρο 20d) και στην ύπαρξη συμβουλευτικού οργάνου με εκπροσώπους όλων των εμπλεκόμενων φορέων, που θα συμβουλεύει σχετικά με τη διατήρηση των απειλούμενων πολιτιστικών αγαθών, ιδιαίτερα όταν υπάρχουν συγκρούσεις συμφερόντων (άρθρο 20a), β) στην ύπαρξη αρμόδιων υπηρεσιών για τη διατήρηση ή τη διάσωση των απειλούμενων πολιτιστικών αγαθών, εκτός από την κεντρική διοίκηση, και στην τοπική αυτοδιοίκηση (άρθρο 20b), γ) στην επαρκή στελέχωση των αρμόδιων υπηρεσιών με ειδικό προσωπικό, όπως πολεοδόμους, αρχιτέκτονες, αρχαιολόγους, ιστορικούς και άλλους ειδικούς (άρθρο 20c), δ) στη δημιουργία ενός οργάνου αρμόδιου για προγράμματα αστικής ανάπτυξης σε περιοχές με χώρους και μνημεία που χρήζουν διατήρησης έναντι των δημοσίων και ιδιωτικών κατασκευών (άρθρο 20e). Επιπλέον, στο προκαταρκτικό στάδιο κάθε έργου σε περιοχές που έχουν ή ενδέχεται να έχουν αρχαιολογικό ενδιαφέρον, θα πρέπει να

προετοιμάζονται διάφορες παραλλαγές του πριν από τη λήψη της απόφασης, ώστε να υιοθετείται η πιο συμφέρουσα λύση, τόσο από την άποψη της διατήρησης ή διάσωσης των πολιτιστικών αγαθών όσο και από οικονομική άποψη (άρθρο 21).

Οι βασικές αρχές που θα πρέπει να διέπουν τις διαδικασίες διατήρησης και διάσωσης των πολιτιστικών αγαθών συνίστανται: α) στη λήψη των σχετικών μέτρων πριν από τα επικείμενα έργα και στη διεξαγωγή διεξοδικών ερευνών πριν αυτά απειλήσουν τα πολιτιστικά αγαθά, προκειμένου να αποφασιστούν τα απαραίτητα μέτρα, είτε για τη διατήρησή τους *in situ*, είτε για την έκταση των απαιτούμενων σωστικών επεμβάσεων (άρθρο 22), β) στον καθορισμό ζωνών ή τον χαρακτηρισμό σημαντικών αρχαιολογικών χώρων και ιδίως προϊστορικών θέσεων που είναι δύσκολο να αναγνωριστούν και που διαφορετικά θα κινδύνευαν από ανάλογα έργα (άρθρο 24a), γ) στην απόκτηση, μέσω αγοράς ή απαλλοτρίωσης, σημαντικών πολιτιστικών αγαθών που απειλούνται από τα έργα ή όποιων περιοχών αρχαιολογικού ενδιαφέροντος απαιτείται, ώστε να επιτραπεί η διεξοδική ανασκαφή ή η διατήρηση των καταλοίπων που βρέθηκαν *in situ* (άρθρο 26), δ) στη διατήρηση των μνημείων και του περιβάλλοντος χώρου τους, ως απόλυτη προϋπόθεση, σε οποιοδήποτε σχέδιο αστικής ανάπτυξης (άρθρο 24b), στ) στην πραγματοποίηση διεξοδικής ανασκαφής σε περίπτωση που τυχαία εντοπιστούν σημαντικά αρχαιολογικά κατάλοιπα κατά τη διάρκεια ενός έργου (άρθρο 25). Επίσης, σε περιοχές αρχαιολογικής σημασίας η έναρξη του έργου θα πρέπει να εξαρτάται από την εκτέλεση των προκαταρκτικών αρχαιολογικών ανασκαφών και οι εργασίες δεν θα πρέπει να ξεκινήσουν πριν διασφαλιστεί ότι έχουν ληφθεί τα κατάλληλα μέτρα για τη διατήρηση ή διάσωση των πολιτιστικών αγαθών (άρθρο 23).

Επιπλέον κρίνεται πολύ σημαντικό, να ενθαρρύνονται από τα κράτη τα άτομα, οι ενώσεις ή οι δήμοι ώστε να συμμετέχουν σε δράσεις για τη διατήρηση ή διάσωση απειλούμενων πολιτιστικών αγαθών και να ανταμείβονται, με διάφορους τρόπους, όσοι έχουν προβεί σε εξέχοντα προς τούτο έργα (άρθρο 29). Τέλος, είναι απαραίτητο να λαμβάνονται μέτρα που θα τονώνουν και θα εμπνέουν στους πολίτες το ενδιαφέρον και το σεβασμό για την πολιτιστική τους κληρονομιά, προκειμένου να διατηρηθούν ή να διασωθούν τα απειλούμενα πολιτιστικά αγαθά, κυρίως μέσω δημοσιεύσεων, άρθρων και εκπομπών, όπου θα δημοσιοποιείται η φύση των κινδύνων που προκύπτουν από κακοσχεδιασμένα δημόσια ή ιδιωτικά έργα και θα προβάλλονται οι περιπτώσεις

επιτυχούς διατήρησης ή διάσωσής τους και τα ληφθέντα μέτρα για το σκοπό αυτό. Αντίστοιχα προγράμματα και εκθέσεις θα πρέπει να υλοποιούνται από εκπαιδευτικά ιδρύματα, μουσεία, πολιτιστικές ενώσεις και δημόσιους φορείς με αρμοδιότητα την τουριστική βιομηχανία (άρθρα 31-34).

Αξίζει να παρατηρήσει κανείς, πως η εκπαίδευση και ενημέρωση του κοινού, με στόχο τη γνωριμία και την ευαισθητοποίηση γύρω από την πολιτιστική κληρονομιά, αποτελεί πάντα μια κοινή και εξόχως σημαντική συνιστώσα των αρχών και των επιταγών όλων των διεθνών κειμένων που προσεγγίζουμε.

Από τα δύο προηγούμενα κείμενα προκύπτει επίσης, πως, αν και οι συστάσεις δεν έχουν δεσμευτικό χαρακτήρα, παρέχουν πολύ σημαντικές κατευθυντήριες γραμμές για τη διαμόρφωση πολιτικών και σε πολλές εθνικές νομοθεσίες, όπως και στην ελληνική (βλ. Κεφάλαιο 2), έχουν ενσωματωθεί πολλές από τις ρυθμίσεις που αναφέρονται σε αυτές. Δεδομένου, μάλιστα, του μη δεσμευτικού νομικά χαρακτήρα τους, απηχούν πολλές φορές πολύ καινοτόμες και ριζοσπαστικές αντιλήψεις και προβάλλουν αρκετά προωθημένες θέσεις για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς, η οποία θα πρέπει, όχι μόνο να διατηρηθεί για τις επερχόμενες γενιές αλλά και να ενταχθεί αρμονικά και δημιουργικά στη σύγχρονη κοινωνική ζωή, ανταποκρινόμενη στις ανάγκες της²¹. Ειδικά στη Σύσταση του 1968 διαπιστώνουμε ήδη από το προοίμιό της μια πρόωπη αναφορά στην αρχή της ολοκληρωμένης προστασίας, που στοχεύει στην επίτευξη της οικονομικής προόδου με ταυτόχρονη διατήρηση του ανθρωπογενούς και του φυσικού περιβάλλοντος, παρόλο που η αρχή αυτή καθιερώνεται πολύ αργότερα, με τη Σύμβαση για την Προστασία της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς που υιοθετήθηκε το 1985 από το Συμβούλιο της Ευρώπης, όπως θα δούμε στην επόμενη ενότητα.

1.2 Συμβούλιο της Ευρώπης

Το Συμβούλιο της Ευρώπης υιοθέτησε από πολύ νωρίς συμβάσεις και συστάσεις σχετικές με την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς. Ήδη το 1954, στην Ευρωπαϊκή Μορφωτική Σύμβαση που υπογράφηκε στο Παρίσι²², αναφέρεται η έννοια της κοινής πνευματικής κληρονομιάς της Ευρώπης, η οποία θα πρέπει να προστατεύεται από τα κράτη μέλη και να καθίσταται προσιτή. Με τη σύμβαση αυτή

²¹ Στα ίδια πλαίσια κινείται και η Σύσταση της UNESCO «για την Προστασία σε Εθνικό Επίπεδο της Πολιτιστικής και Φυσικής Κληρονομιάς» (1972). Βλ. στο: Βουδούρη και Στρατή (επιμ.), 1999, 131.

²² Κυρώθηκε από την Ελλάδα με το Ν.Δ. 4194/1961 (ΦΕΚ Α' 166). Συναντάται και ως «Ευρωπαϊκή Πολιτιστική Σύμβαση».

δόθηκαν μερικές γενικές κατευθύνσεις στη Διεθνή Κοινότητα, ενώ γίνεται το πρώτο βήμα προς ένα ευρωπαϊκό επίπεδο προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς. Τα σημαντικότερα ωστόσο ρυθμιστικά κείμενα στο πεδίο που μας ενδιαφέρει και στα οποία θα αναφερθούμε ιδιαίτερα, είναι: η Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την προστασία της αρχαιολογικής κληρονομιάς (1969), η Σύμβαση για την προστασία της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς της Ευρώπης (1985), η αναθεωρημένη Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την προστασία της αρχαιολογικής κληρονομιάς (1992) και η υπ' αριθμ. R (89) 5 Σύσταση για την προστασία και την ανάδειξη της αρχαιολογικής κληρονομιάς στο πλαίσιο της επιχείρησης σχεδιασμού των πόλεων και της υπαίθρου.

Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προστασία της Αρχαιολογικής Κληρονομιάς (Λονδίνο 1969)²³

Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση του 1969 για την προστασία της αρχαιολογικής κληρονομιάς θέτει επιστημονικούς, πολιτιστικούς και εκπαιδευτικούς στόχους και σε αυτήν ρυθμίζονται θέματα σχετικά με τις ανασκαφές, την καταγραφή, τη δημοσίευση και τη διακίνηση των αρχαιολογικών ευρημάτων. Δεδομένου ότι η αρχαιολογική κληρονομιά αποτελεί απαραίτητο στοιχείο για τη γνώση της ιστορίας των πολιτισμών, η Σύμβαση αναγνωρίζει, στο προοίμιό της, ότι η προστασία της ευρωπαϊκής αρχαιολογικής κληρονομιάς, η οποία απειλείται σοβαρά με καταστροφή, αποτελεί κοινή ευθύνη των ευρωπαϊκών κρατών. Έτσι, ως πρώτο βήμα για την προστασία αυτή τίθεται η εφαρμογή των πλέον αυστηρών επιστημονικών μεθόδων στην αρχαιολογική έρευνα ή τις ανακαλύψεις, προκειμένου να διατηρηθεί η πλήρης ιστορική σημασία τους και να προφυλαχθούν οι επιστημονικές πληροφορίες από την οριστική απώλεια, που μπορεί να προέλθει από παράνομες ανασκαφές. Αυτές τις ανασκαφές οφείλουν τα κράτη μέλη να τις απαγορεύσουν, καθιερώνοντας έναν επιστημονικό έλεγχο των αρχαιολογικών αντικειμένων και επιδιώκοντας ταυτόχρονα, μέσω της εκπαίδευσης, να δώσουν στις αρχαιολογικές ανασκαφές την πλήρη επιστημονική τους σημασία.

Στον ευρύτατο ορισμό που δίνεται στο πρώτο άρθρο της Σύμβασης, νοούνται ως αρχαιολογικά αντικείμενα όλα τα ευρήματα και αντικείμενα ή κάθε άλλο ίχνος ανθρώπινης ύπαρξης αποτελεί μαρτυρία για εποχές και πολιτισμούς, για τους οποίους οι ανασκαφές ή οι ανακαλύψεις είναι η κύρια πηγή ή μία από τις κύριες πηγές επιστημονικής πληροφόρησης. Αξίζει βέβαια να σημειωθεί, σε σχέση με το

²³ Κυρώθηκε από την Ελλάδα με το νόμο 1127/1981 (ΦΕΚ Α' 32).

περιεχόμενο προστασίας των αρχαιολογικών αγαθών, πως εδώ δεν τίθενται συγκεκριμένα χρονολογικά κριτήρια ως προϋπόθεση για την προστασία τους αλλά αυτή αφορά όλα τα αντικείμενα που προέρχονται κατά κύριο λόγο από ανασκαφές. Επομένως το αρχαιολογικό αντικείμενο αντλεί την ιδιότητά του ως τέτοιο από το γεγονός ότι βρίσκεται θαμμένο στη γη και απαιτείται ανασκαφή ή επισταμένη έρευνα για την ανακάλυψή του. Έτσι, δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στο ιστορικό και επιστημονικό ενδιαφέρον των αγαθών αυτών και όχι τόσο στην αισθητική τους αξία²⁴.

Στα επιμέρους άρθρα προβλέπονται μέτρα που θα πρέπει να υιοθετήσουν τα κράτη μέλη, τόσο για την προστασία των αρχαιολογικών αντικείμενων που δεν έχουν ακόμη αποκαλυφθεί και των περιοχών που αυτά βρίσκονται, όσο και για τις αρχαιολογικές ανασκαφές. Τα βασικότερα από τα μέτρα αυτά κωδικοποιούνται ως εξής:

- Οριοθέτηση, για την καλύτερη προστασία τους, των θέσεων και των περιοχών αρχαιολογικού ενδιαφέροντος, που έχουν εντοπιστεί ή ανασκαφεί ή ανασκάπτονται ήδη (άρθρο 2α).
- Δημιουργία εφεδρικών ζωνών σε περιοχές που δεν έχουν ακόμη ανασκαφεί, για τη διατήρηση της υλικής μαρτυρίας, η οποία θα αποτελέσει αντικείμενο έρευνας από τις επόμενες γενιές αρχαιολόγων (άρθρο 2β)²⁵.
- Απαγόρευση των παράνομων ανασκαφών και καθιέρωση επιστημονικού ελέγχου των αρχαιολογικών αντικειμένων (προοίμιο & άρθρο 3α).
- Ανάθεση των ανασκαφών μόνο σε άτομα με τα κατάλληλα προσόντα και κατόπιν ειδικής εξουσιοδότησης (άρθρο 3β)
- Εξασφάλιση και διατήρηση των αποτελεσμάτων που προκύπτουν από τις ανασκαφές (άρθρο 3γ).
- Ταχύτερη και πληρέστερη διάδοση των πληροφοριών σχετικά με τις ανασκαφές και αρχαιολογικές ανακαλύψεις, μέσω επιστημονικών δημοσιεύσεων (άρθρο 4, παρ.1).
- Δημιουργία επιστημονικού καταλόγου για τα αρχαιολογικά αντικείμενα που ανήκουν στο δημόσιο ή βρίσκονται σε χέρια ιδιωτών (άρθρο 4, παρ.2).

²⁴ Βουδούρη 1992, 141.

²⁵ Η εισαγωγή, στο άρθρο 2, αυτών των δύο παράλληλων στόχων βασίζεται στη διάκριση μεταξύ δύο διαφορετικών εννοιών, που είναι κοινά αποδεκτές στο θέμα της προστασίας των αρχαιολογικών κοιτασμάτων και περιοχών και ενυπάρχουν και στη Σύσταση του 1956 της UNESCO (βλ. σελ. 11). Βλ. και σχετική επισήμανση στην Αιτιολογική Έκθεση (Explanatory Report) της Σύμβασης του Λονδίνου, online στη διεύθυνση: <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Reports/Html/066.htm> (τελευταία πρόσβαση στις: 24-3-2011).

- Διευκόλυνση της διάθεσης των αρχαιολογικών αντικειμένων για επιστημονικούς, πολιτιστικούς και εκπαιδευτικούς σκοπούς (άρθρο 5α).
- Ενθάρρυνση της ανταλλαγής πληροφοριών μεταξύ επιστημονικών ιδρυμάτων, μουσείων και αρμόδιων εθνικών υπηρεσιών, σχετικά με τα αρχαιολογικά αντικείμενα και τις νόμιμες και παράνομες ανασκαφές (άρθρο 5β).
- Εκπαίδευση της κοινής γνώμης για την αξία που έχουν τα αρχαιολογικά ευρήματα για τη γνώση της ιστορίας του πολιτισμού και ενημέρωση για την απειλή που εγκυμονούν οι λαθρανασκαφές για την κληρονομιά αυτή (άρθρο 5δ).

Διαπιστώνουμε πως η Σύμβαση του Λονδίνου έχει λάβει υπόψη της ιδιαίτερα τη Σύσταση του 1956 της UNESCO και, ακολουθώντας τις κατευθύνσεις της, περιλαμβάνει σε πολλά σημεία της παρόμοιες με αυτήν προβλέψεις²⁶, υλοποιώντας σε περιφερειακό επίπεδο τις συστάσεις του εν λόγω οργανισμού για τις αρχαιολογικές ανασκαφές²⁷. Ωστόσο δεν υπάρχει σε αυτήν καμία πρόβλεψη για τον αντίκτυπο των πολυπληθών και μεγάλης κλίμακας κατασκευαστικών έργων και τις συνέπειες που θα είχε για το υπέδαφος και, άρα, για την αρχαιολογική κληρονομιά, η ανάπτυξη των μεγάλων δικτύων αυτοκινητοδρόμων, υπόγειων σιδηροδρόμων, μεγάλων κτιρίων, κλπ, που ήδη είχε αρχίσει στην Ευρώπη.

Για το επίμαχο θέμα και την εξέταση των προβλημάτων αυτών, το Συμβούλιο της Ευρώπης διοργάνωσε δύο συνέδρια: το πρώτο ήταν για την «Αρχαιολογία και το Σχεδιασμό» (Φλωρεντία, 1984) και το δεύτερο για την «Αρχαιολογία και τα Μεγάλα Δημόσια Έργα» (Νίκαια, 1987). Στα συμπεράσματα του τελευταίου περιλαμβάνονταν οδηγίες για την προετοιμασία μιας Σύστασης του Συμβουλίου της Ευρώπης, για την επιθυμητή σχέση μεταξύ της ανάπτυξης και της αρχαιολογικής κληρονομιάς²⁸. Έτσι, τον Απρίλιο του 1989 υιοθετήθηκε η υπ' αριθμ. R (89) 5 Σύσταση, «σχετικά με την προστασία και την ανάδειξη της αρχαιολογικής κληρονομιάς στο πλαίσιο της επιχείρησης σχεδιασμού των πόλεων και της υπαίθρου» (βλ. παρακάτω, σελ. 28).

Έτσι, ενώ στη δεκαετία του '60 οι παράνομες ανασκαφές θεωρούνταν ως η σημαντικότερη απειλή στην αρχαιολογική κληρονομιά, στη δεκαετία του '80 είχε γίνει

²⁶ Π.χ. τον καθορισμό αρχαιολογικών ζωνών προστασίας, τη διατήρηση εφεδρικών ζωνών για μελλοντικές ανασκαφές, τη δημιουργία καταλόγων για τα αρχαιολογικά αντικείμενα, τη συνεργασία μεταξύ επιστημονικών και ερευνητικών ιδρυμάτων, την εφαρμογή αυστηρών επιστημονικών μεθόδων στην αρχαιολογική έρευνα, κ.λπ.

²⁷ Βλ. και Αιτιολογική Έκθεση της Σύμβασης του Λονδίνου, ό.π.

²⁸ O'Keefe 1993, 407.

αντιληπτό πως μεγαλύτερη πλέον απειλή αποτελούσαν τα μεγάλα κατασκευαστικά έργα. Οι νέες απαιτήσεις της πολεοδομικής και οικονομικής ανάπτυξης επέβαλλαν την προσαρμογή της προστασίας της αρχαιολογικής κληρονομιάς σε νέα δεδομένα και επομένως υπήρξε επιτακτική η ανάγκη για αναθεώρηση της Σύμβασης του 1969. Επιπλέον, η ειδική Επιτροπή Εμπειρογνομόνων για την Αρχαιολογία και τον Προγραμματισμό, του Συμβουλίου της Ευρώπης, σε σύνοδό της το 1988, θεώρησε ότι τα προβλήματα γύρω από την προστασία και την ενίσχυση της αρχαιολογικής κληρονομιάς είχαν μεταβληθεί σημαντικά στην Ευρώπη και επομένως το περιεχόμενο της Σύμβασης έπρεπε να αναθεωρηθεί, ώστε να καταστεί το κείμενο πιο συνεπές και ολοκληρωμένο. Άλλωστε είχαν επέλθει σημαντικές αλλαγές και στο επιστημονικό πλαίσιο της αρχαιολογίας: Υπήρξε σημαντική μεταστροφή από την επικέντρωση στην ανασκαφή στη χρησιμοποίηση ενός ευρέος φάσματος τεχνικών –γεωφυσική έρευνα, επεξεργασία δορυφορικών εικόνων, εργαστηριακή ανάλυση– για τη μελέτη του παρελθόντος. Επιπλέον, υπάρχει αυξανόμενη ζήτηση από ένα μέρος του κοινού να έχει πρόσβαση στο παρελθόν του. «Αυτό είναι μια απαίτηση για ταυτότητα και αποτελεί θεμελιώδες δικαίωμα των λαών. Μπορεί να αντιμετωπιστεί μόνο από ειδικούς - αρχαιολόγους- που μπορούν να ερμηνεύσουν τα δεδομένα και να βοηθήσουν το κοινό στο να αποκτήσει πρόσβαση στην πολιτιστική του κληρονομιά»²⁹.

Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προστασία της Αρχαιολογικής Κληρονομιάς, αναθεωρημένη (Βαλέτα 1992)³⁰

Η αναθεωρημένη Σύμβαση του 1992, έχοντας λάβει υπόψη, μεταξύ άλλων, και την σχετική R (89) 5 Σύσταση που εκδόθηκε 3 χρόνια πριν (βλ. σελ. 28), αλλά και τη Σύσταση της UNESCO του 1968, αναγνωρίζει ότι η ευρωπαϊκή αρχαιολογική κληρονομιά απειλείται σοβαρά με καταστροφή, τόσο από την αύξηση του αριθμού των αναπτυξιακών έργων, όσο και από τα φυσικά αίτια, τις λαθραίες ή χωρίς επιστημονική μέθοδο ανασκαφές, ακόμα και από την ανεπαρκή πληροφόρηση της κοινής γνώμης. Για το σκοπό αυτό θεωρεί σημαντική τη θέσπιση αναγκαίων διαδικασιών διοικητικής και επιστημονικής εποπτείας και τονίζει ότι η μέριμνα για τη διαφύλαξη της αρχαιολογικής κληρονομιάς πρέπει να αντανakλάται στη χωροταξική πολιτική των πόλεων και της

²⁹ Βλ. Αιτιολογική Έκθεση (Explanatory Report) της Σύμβασης της Βαλέτας, online στη διεύθυνση: <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Reports/Html/143.htm> (τελευταία πρόσβαση στις: 24-3-2011).

³⁰ Κυρώθηκε από την Ελλάδα με το νόμο 3378/2005 (ΦΕΚ Α' 203).

υπαίθρου και στις στρατηγικές της πολιτιστικής ανάπτυξης. Έτσι καθιερώνεται η αρχή της ολοκληρωμένης προστασίας και για την αρχαιολογική κληρονομιά³¹.

Ως σκοπός της Σύμβασης ορίζεται στο άρθρο 1 η προστασία της αρχαιολογικής κληρονομιάς, που αποτελεί πηγή της ευρωπαϊκής συλλογικής μνήμης και μέσο για την ιστορική και επιστημονική μελέτη (παρ. 1). Στο πλαίσιο αυτό, θεωρούνται ως στοιχεία της αρχαιολογικής κληρονομιάς όλα τα κατάλοιπα, τα αντικείμενα και άλλα ίχνη ανθρώπινης ύπαρξης από το παρελθόν, των οποίων η διαφύλαξη και η μελέτη επιτρέπει την ανάπλαση της ιστορίας του ανθρώπου και της σχέσης του με το φυσικό περιβάλλον και οι κύριες πηγές πληροφορίας τους είναι οι ανασκαφές, οι ανακαλύψεις και κάθε άλλη μέθοδος έρευνας του ανθρώπινου γένους και του περιβάλλοντος του (παρ. 2). Στην αρχαιολογική κληρονομιά περιλαμβάνονται τα πάσης φύσεως μνημεία, κατασκευές, αρχιτεκτονικά σύνολα, οργανωμένοι χώροι, τόποι και κινητά αντικείμενα, μαζί με το πλαίσιο στο οποίο εντάσσονται, είτε βρίσκονται στη γη είτε μέσα στο νερό (παρ. 3). Βλέπουμε πως στον σκοπό της αναθεωρημένης σύμβασης τονίζεται η επιστημονική σημασία της αρχαιολογικής κληρονομιάς, κάτι που είχε αναδειχθεί ιδιαίτερα και στον Χάρτη του 1990 του ICOMOS «για την Προστασία και Διαχείριση της Αρχαιολογικής Κληρονομιάς» (σελ. 37), στον οποίο ορίζεται, ότι «η αρχαιολογική γνώση βασίζεται κυρίως στην επιστημονική έρευνα της αρχαιολογικής κληρονομιάς» και ότι η ανασκαφή είναι η τελευταία λύση για την αναζήτηση πληροφοριών, αναγνωρίζοντας τον καταστροφικό χαρακτήρα της. Ενώ, λοιπόν, στην προηγούμενη Σύμβαση του Λονδίνου δινόταν ιδιαίτερη έμφαση στις ανασκαφές, που αποτελούσαν «κύριο μέσο επιστημονικής πληροφόρησης», στην αναθεωρημένη Σύμβαση είναι εμφανείς οι επιρροές από τον Χάρτη του ICOMOS, καθώς ουσιαστικά επισημαίνεται πως κύριες πηγές πληροφορίας είναι επιστημονικές μέθοδοι, καταστροφικές και μη καταστροφικές³².

Η βασική ιδέα του ευρύτατου ορισμού της Σύμβασης προέρχεται από τη Σύμβαση του 1969, όμως εδώ η φράση «στοιχεία της αρχαιολογικής κληρονομιάς» χρησιμοποιείται για να τονίσει ότι δεν είναι μόνο τα αντικείμενα που είναι σημαντικά. Κάθε αποδεικτικό στοιχείο, οποιασδήποτε φύσης, που μπορεί να ρίξει φως στο παρελθόν της ανθρωπότητας είναι σημαντικό. Αν τα στοιχεία αυτά πληρούν τα

³¹ Με τη Σύμβαση της Γρανάδας το 1985 (βλ. σελ. 27), είχε ήδη καθιερωθεί η αρχή της ολοκληρωμένης προστασίας για την Αρχιτεκτονική Κληρονομιά.

³² Βλ. και Αιτιολογική Έκθεση της Σύμβασης της Βαλέτας, ό.π.

κριτήρια που καθορίζονται στην παρ. 2, τότε αποτελούν στοιχεία της αρχαιολογικής κληρονομιάς. Επομένως, πρέπει καταρχήν να υπάρχει κάτι, έστω και ένα ίχνος, το οποίο έρχεται από το παρελθόν της ανθρώπινης ύπαρξης και του οποίου η διατήρηση και η μελέτη πρέπει να είναι σε θέση να βελτιώσει τις γνώσεις μας για την ιστορία της ανθρωπότητας και τη σχέση της με το φυσικό περιβάλλον. Επιπλέον, πρέπει να είναι κάτι, που κυρίως μπορεί να εξακριβωθεί μέσα από ανασκαφές, ανακαλύψεις και άλλες μεθόδους έρευνας του ανθρώπινου γένους και του περιβάλλοντός του. Στην παρ. 3 δίνονται παραδείγματα των πραγμάτων που περιλαμβάνονται στην αρχαιολογική κληρονομιά, όμως πρέπει να τονισθεί ότι ο κατάλογος δεν είναι εξαντλητικός, αλλά απλά ενδεικτικός³³.

Στα επόμενα άρθρα της Σύμβασης υπάρχουν προβλέψεις για μέτρα προστασίας και πρότυπα που θα πρέπει να υιοθετηθούν και να θεσμοθετηθούν από τα κράτη μέλη. Στις ρυθμίσεις αυτές έχουν ενσωματωθεί οι περισσότερες από εκείνες που αναφέρονταν στη Σύσταση R (89) 5 και στη Σύμβαση του Λονδίνου, ενώ σε πολλά σημεία είναι εμφανής και η επιρροή του Χάρτη της Λοζάνης του ICOMOS. Τα σημαντικότερα μέτρα που οφείλουν να λάβουν τα κράτη, σε σχέση με το θέμα που εξετάζουμε, έχουν ως εξής:

- *Μέτρα για τη διαφύλαξη της αρχαιολογικής κληρονομιάς και τη διασφάλιση της επιστημονικής σημασίας της αρχαιολογικής έρευνας*
 - Οργάνωση ευρετηρίου της αρχαιολογικής κληρονομιάς (άρθρο 2i).
 - Δημιουργία αρχαιολογικών ζωνών, με ορατά ή μη λείψανα στο έδαφος ή μέσα στο νερό, ώστε να διατηρηθούν οι υλικές μαρτυρίες για μελλοντική μελέτη (άρθρο 2ii)³⁴.
 - Διαδικασίες έγκρισης και ελέγχου των ανασκαφικών ερευνών και των άλλων αρχαιολογικών δραστηριοτήτων, ώστε να αποτρέπεται κάθε παράνομη ανασκαφή ή μετακίνηση στοιχείων της αρχαιολογικής κληρονομιάς (άρθρο 3ia).
 - Διεξαγωγή των ανασκαφών και των αρχαιολογικών ερευνών με τρόπο επιστημονικό και με την επιφύλαξη, ότι θα εφαρμόζονται κατά το δυνατόν μη καταστρεπτικές ερευνητικές μέθοδοι και ότι τα στοιχεία της αρχαιολογικής κληρονομιάς δεν θα αποκαλύπτονται και δεν θα αφήνονται εκτεθειμένα, κατά τη διάρκεια ή μετά το πέρας

³³ Βλ. O'Keefe 1993, 407-409 και Αιτιολογική Έκθεση της Σύμβασης της Βαλέτας, ό.π.

³⁴ Αντίστοιχη είναι και η πρόβλεψη που υπάρχει στη Σύσταση της UNESCO του 1968 (άρθρο 24a).

της ανασκαφής, χωρίς να έχουν ληφθεί τα κατάλληλα μέτρα για την προφύλαξη, συντήρηση και διαχείριση τους (άρθρο 3ιβ)³⁵.

– Διεξαγωγή των ανασκαφών και των άλλων εν δυνάμει καταστρεπτικών τεχνικών μεθόδων αποκλειστικά από εξειδικευμένο και ειδικά εξουσιοδοτημένο προσωπικό (άρθρο 3ii).

– Ειδική προέγκριση για τη χρήση ανιχνευτών μετάλλου και κάθε άλλου ανιχνευτικού εξοπλισμού ή άλλης μεθόδου αρχαιολογικής έρευνας και υποχρέωση του ευρέτη να αναφέρει στις Αρχές την τυχαία ανεύρεση στοιχείων της αρχαιολογικής κληρονομιάς (άρθρο 3iii).

• *Μέτρα για τη φυσική προστασία της αρχαιολογικής κληρονομιάς*

– Απόκτηση (ή προστασία με άλλα μέσα) των χώρων που προορίζονται για αρχαιολογικές ζώνες (άρθρο 4i)³⁶.

– Συντήρηση και διατήρηση της αρχαιολογικής κληρονομιάς κατά προτίμηση στη θέση εύρεσης (άρθρο 4ii).

– Οργάνωση αποθηκευτικών χώρων για όσα ευρήματα μετακινούνται από την αρχική τους θέση (άρθρο 4iii).

• *Μέτρα προς τον στόχο της ολοκληρωμένης προστασίας*

– Συνδυασμός των αναγκών της αρχαιολογίας με τον αναπτυξιακό σχεδιασμό και εξασφάλιση της συμμετοχής των αρχαιολόγων στον στρατηγικό σχεδιασμό των πολιτικών για την προστασία, συντήρηση και ανάδειξη των χώρων αρχαιολογικού ενδιαφέροντος και σε όλες τις φάσεις των προγραμμάτων αναπτυξιακού σχεδιασμού (άρθρο 5i).

– Συστηματική συνεργασία αρχαιολόγων, πολεοδόμων και χωροτακτών, ώστε να είναι δυνατή η τροποποίηση των σχεδιασμών που ενδέχεται να βλάψουν την αρχαιολογική κληρονομιά και να προβλεφθεί η κατανομή επαρκούς χρόνου και πόρων για την επιστημονική μελέτη του χώρου και τη δημοσίευση των ευρημάτων της (άρθρο 5ii).

³⁵ Όπως επισημαίνεται στην Αιτιολογική Έκθεση, το σύστημα που περιγράφεται στο άρθρο 3i θα πρέπει να ισχύει για το Κράτος και για ιδιώτες αρχαιολόγους, ενώ κρατικές υπηρεσίες θα πρέπει επίσης να ακολουθήσουν τη διαδικασία. Επιπλέον, το άρθρο τονίζει ότι η ανασκαφή θα πρέπει να αποτελεί το τελευταίο βήμα για την αναζήτηση πληροφοριών και θα πρέπει να χρησιμοποιούνται μη καταστροφικές τεχνικές, κατά το δυνατόν, όπως ήδη έχει επισημανθεί στον Χάρτη του 1990 του ICOMOS (σελ. 37).

³⁶ Αντίστοιχη πρόβλεψη υπάρχει και στη Σύσταση της UNESCO του 1968 (άρθρο 24a).

– Οι μελέτες περιβαλλοντικών επιπτώσεων να λαμβάνουν υπόψη τους πλήρως τους αρχαιολογικούς χώρους και τον περιβάλλοντα χώρο τους (άρθρο 5iii) και να προβλέπουν τη διατήρηση *in situ*, όπου είναι εφικτό, στοιχείων της αρχαιολογικής κληρονομιάς που ανευρίσκονται κατά τη διάρκεια αναπτυξιακών έργων (άρθρο 5iv).

• *Μέτρα για τη χρηματοδότηση της αρχαιολογικής έρευνας και συντήρησης*

– Δημόσια οικονομική υποστήριξη για την αρχαιολογική έρευνα (άρθρο 6i).

– Αύξηση των υλικών πόρων για τη σωστική αρχαιολογική έρευνα: α) με την πρόβλεψη να καλύπτεται το συνολικό κόστος όλων των αναγκαίων αρχαιολογικών εργασιών, που απορρέουν από τα δημόσια ή ιδιωτικά αναπτυξιακά έργα, με κεφάλαια του δημόσιου ή ιδιωτικού τομέα, αναλόγως, β) με την ένταξη στον προϋπολογισμό του εκάστοτε έργου των προκαταρκτικών αρχαιολογικών μελετών και ερευνών, των συνοπτικών επιστημονικών εκθέσεων και των ολοκληρωμένων δημοσιεύσεων και εκδόσεων των ευρημάτων, όπως συμβαίνει και με τις μελέτες επιπτώσεων που απαιτεί η μέριμνα για το περιβάλλον και τη χωροταξία (άρθρο 6ii)³⁷.

• *Μέτρα για τη διευκόλυνση της μελέτης και της διάδοσης των πληροφοριών που απορρέουν από τις αρχαιολογικές ανακαλύψεις*

– Έρευνες, καταγραφές και χαρτογραφήσεις των αρχαιολογικών χώρων (άρθρο 7i).

– Υιοθέτηση πρακτικών που θα εξασφαλίζουν, μετά το πέρας των αρχαιολογικών εργασιών, ένα συνοπτικό επιστημονικό σύγγραμμα, προκαταρκτικό της απαραίτητης ολοκληρωμένης δημοσίευσης των εξειδικευμένων μελετών (άρθρο 7ii).

– Προώθηση της ανταλλαγής επιστημονικών πληροφοριών γύρω από την ανασκαφική έρευνα και τις εν εξελίξει ανασκαφές (άρθρο 8ii).

– Ευαισθητοποίηση και εκπαίδευση του κοινού γύρω από την αξία της αρχαιολογικής κληρονομιάς και τους κινδύνους που την απειλούν (άρθρο 9i).

³⁷ Ανάλογες προβλέψεις υπάρχουν στη Σύσταση της UNESCO του 1969, καθώς και στη Σύσταση R (89) του Συμβουλίου της Ευρώπης και στον Χάρτη του ICOMOS του 1990, όπως θα δούμε στη συνέχεια. Ωστόσο η συγκεκριμένη πρόβλεψη στη Σύμβαση της Βαλέτας, αν και ήταν αυστηρότερη αρχικά και προέβλεπε πως, οποιοσδήποτε προκαλεί την καταστροφή μιας αρχαιολογικής θέσης θα έπρεπε να πληρώνει και το κόστος της ανασκαφής, προτρέποντας τους εργολάβους να αποφεύγουν τα αρχαία μνημεία και τις περιοχές προκειμένου να μειωθούν οι δαπάνες τους, τελικά τροποποιήθηκε στο τελικό κείμενο, καθώς θεωρήθηκε πολύ προκλητικό για ορισμένες χώρες. Έτσι εδώ απλά αναφέρεται η ανάγκη για κατάλληλα μέτρα που θα διασφαλίσουν το συνολικό κόστος από ιδιωτικούς ή δημόσιους πόρους, αναλόγως, ενώ και το θέμα του τι πρέπει να περιλαμβάνει το κόστος αυτό, συζητήθηκε εκτενώς πριν την κατάρτιση του τελικού κειμένου. Βλ. σχετικά Cleere 1993, 400-401 και Trotzic 1993, 414.

- Διευκόλυνση της πρόσβασης του κοινού στα σημαντικά μνημεία της αρχαιολογικής κληρονομιάς και στους αρχαιολογικούς χώρους (άρθρο 9ii).
- Παροχή αμοιβαίας τεχνικής και επιστημονικής βοήθειας από τα συμβαλλόμενα κράτη, σε θέματα σχετικά με την αρχαιολογική κληρονομιά (άρθρο 12).

Τέλος, στο άρθρο 13 της αναθεωρημένης Σύμβασης προβλέπεται και μηχανισμός παρακολούθησης για την εφαρμογή της, κάτι που έλειπε από την Σύμβαση του 1969.

Όπως διαφαίνεται από τον ευρύτατο ορισμό αλλά και τα επιμέρους άρθρα της, η Σύμβαση αναγνωρίζει την ολιστική φύση του ιστορικού περιβάλλοντος και επιδιώκει να προστατεύσει όλες τις πτυχές του, προάγοντας παράλληλα την αυξημένη κατανόηση του παρελθόντος. Ταυτόχρονα αποτελεί και μια εκτεταμένη δήλωση των καλύτερων διεθνών αρχαιολογικών προτύπων. Ειδικότερα σε σχέση με τις σωστικές ανασκαφές, οι προβλέψεις, οι ρυθμίσεις, οι οδηγίες και τα μέτρα που προτείνονται για την επιστημονική διεξαγωγή τους και για τη διατήρηση και διάσωση των πολιτιστικών αγαθών, καταδεικνύουν το ενδιαφέρον της διεθνούς κοινότητας για την προστασία τους, καθώς δίνεται ιδιαίτερη βαρύτητα στη συμβολή που μπορεί να έχουν στην παγκόσμια ιστορική και επιστημονική γνώση.

Κάτι όμως που αξίζει να σημειωθεί σε σχέση με τη Σύμβαση της Βαλέτας και την κύρωσή της από την Ελλάδα, είναι πως, ενώ η Σύμβαση υπογράφηκε το 1992, στην Ελλάδα κυρώθηκε το 2005, δηλαδή 13 χρόνια αργότερα και ενώ είχαν πραγματοποιηθεί στο διάστημα αυτό στη χώρα μας πολύ μεγάλα αναπτυξιακά έργα (αεροδρόμιο, μετρό, αυτοκινητόδρομοι, οδικά δίκτυα, έργα υποδομών, ολυμπιακά έργα, κ.λπ.), που στην πλειονότητά τους απαίτησαν την πραγματοποίηση σωστικών ανασκαφών και επείγουσών αρχαιολογικών ερευνών. Αυτό είναι ένα γεγονός άξιο ερμηνείας, καθώς, αν η εν λόγω Σύμβαση αποτελούσε νόμο του ελληνικού κράτους νωρίτερα, θα συνέδραμε σίγουρα καταλυτικά στην καλύτερη προστασία των αρχαιολογικών αγαθών που αποκαλύφθηκαν κατά την υλοποίηση των έργων και απειλήθηκαν ευθέως από αυτά.

Σύμβαση για την Προστασία της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς της Ευρώπης (Γρανάδα 1985)³⁸

Η Σύμβαση της Γρανάδας κρίνεται εξόχως σημαντική, κυρίως γιατί καθιερώνει την αρχή της ολοκληρωμένης προστασίας, αφού τα συμβαλλόμενα κράτη οφείλουν να

³⁸ Κυρώθηκε από την Ελλάδα με το νόμο 2039/1992 (ΦΕΚ Α' 61).

υιοθετήσουν πολιτικές ολοκληρωμένης προστασίας, που θα τοποθετούν την προστασία της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς μεταξύ των ουσιαστικών στόχων του χωροταξικού και πολεοδομικού σχεδιασμού και θα εξασφαλίζουν ότι η επιταγή αυτή λαμβάνεται υπόψη στα διάφορα στάδια εκπόνησης ρυθμιστικών σχεδίων και έγκρισης εργασιών. Για την υλοποίηση τέτοιων πολιτικών προβλέπονται συγκεκριμένα μέτρα για την προστασία, την τεκμηρίωση και τη διατήρηση in situ της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς, καθώς και την αξιοποίηση και ένταξή της στη σύγχρονη ζωή.

Ο ορισμός που υιοθετεί η Σύμβαση στο πρώτο άρθρο είναι ευρύς και αφορά μνημεία, αρχιτεκτονικά σύνολα και τόπους με ιστορικό, αρχαιολογικό, καλλιτεχνικό, επιστημονικό, κοινωνικό και τεχνικό ενδιαφέρον, βρίσκοντας εφαρμογή φυσικά και σε αρχαιολογικά μνημεία που προέρχονται ή μπορεί να προέλθουν από ανασκαφές.

Αυτό που μας ενδιαφέρει ιδιαίτερα εδώ, είναι ότι η έννοια και η αρχή της ολοκληρωμένης διατήρησης και προστασίας υιοθετήθηκε λίγα χρόνια αργότερα και σε κείμενα για την προστασία της αρχαιολογικής κληρονομιάς, όπως είναι η υπ' αριθμ. R (89) 5 Σύσταση που ακολουθεί και η αναθεωρημένη ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προστασία της Αρχαιολογικής Κληρονομιάς που προαναφέρθηκε.

Υπ' αριθμ. R (89) 5 Σύσταση σχετικά με την προστασία και την ανάδειξη της αρχαιολογικής κληρονομιάς στο πλαίσιο της επιχείρησης σχεδιασμού των πόλεων και της υπαίθρου³⁹

Λειτουργώντας στο ίδιο περίπου πλαίσιο με τη Σύσταση του 1968 της UNESCO, η Σύσταση του 1989 του Συμβουλίου της Ευρώπης αποσκοπεί αποκλειστικά στην προστασία των αρχαιολογικών ευρημάτων στο πλαίσιο των αναπτυξιακών δράσεων⁴⁰. Πολλά από τα μέτρα που προτείνονται σε αυτήν υιοθετήθηκαν, όπως προαναφέρθηκε, στη Σύμβαση της Βαλέτας, κάτι που αποδεικνύει τη σημασία και την αποτελεσματικότητά τους. Αν και το κείμενο της Σύστασης δεν είναι δεσμευτικό, αποτελεί χρήσιμο εργαλείο για τη θέσπιση από τα κράτη μέλη εξειδικευμένων μέτρων, ειδικά σε σχέση με τις αρχαιολογικές εργασίες που ενδέχεται να απαιτηθούν στο πεδίο. Στα κράτη μέλη δίνονται, κατ' αρχήν, κάποιες γενικές κατευθύνσεις, όπως:

³⁹ Recommendation No. R (89) 5 concerning the protection and enhancement of the archaeological heritage in the context of town and country planning operations. Βλ. το αγγλικό κείμενο στο: Βουδούρη και Στρατή (επιμ.), 1999, 347.

⁴⁰ Βλ. σχετικά με την υιοθέτησή της και παραπάνω, σελ. 21.

- Να επικαιροποιήσουν τα εθνικά αρχαιολογικά ευρετήρια, ως προϋπόθεση για κάθε πολιτική διατήρησης. Οι έρευνες του εδάφους ή του υπεδάφους πρέπει να περιλαμβάνουν έρευνα στα αρχαιολογικά δεδομένα και οι αρχαιολογικές τράπεζες δεδομένων πρέπει να συνδέονται και με πηγές πληροφόρησης σχετικά με το έδαφος ή το υπέδαφος (υπό I).
- Να δημιουργήσουν σε εθνικό, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο, επιστημονικές και διοικητικές δομές ικανές να αντέξουν αναπτυξιακά έργα που εμπεριέχουν αρχαιολογικά δεδομένα (υπό II).
- Να υιοθετήσουν τα αναγκαία νομικά και διοικητικά μέτρα για τα αρχαιολογικά δεδομένα που πρέπει να λαμβάνονται υπόψη ως αυτονόητα στη χωροταξική και πολεοδομική διαδικασία, διασφαλίζοντας τη νομική προστασία των αρχαιολογικών αγαθών και εξασφαλίζοντας τη συμμετοχή των αρχαιολόγων στα διαδοχικά στάδια του πολεοδομικού και χωροταξικού σχεδιασμού (υπό III).
- Να προωθήσουν, στο πλαίσιο μεγάλων αναπτυξιακών δράσεων: α) την υλοποίηση συντονισμένων μεθόδων εργασίας και την ανάπτυξη της συμβατικής πολιτικής μεταξύ κατασκευαστών και αρχαιολόγων, β) την αύξηση των υλικών πόρων για την σωστική αρχαιολογία, μέσω διατάξεων που θα προβλέπουν την κάλυψη του κόστους των αρχαιολογικών εργασιών (μαζί με τις προκαταρκτικές αρχαιολογικές μελέτες και έρευνες και την τελική τους δημοσίευση) από τον προϋπολογισμό του έργου, γ) την επίλυση των ανθρώπινων ζητημάτων που δημιουργούνται από την άσκηση της αρχαιολογίας σε μεγάλα δημόσια έργα, παρέχοντας συνεχή κατάρτιση και καλύτερες επαγγελματικές εγγυήσεις στο υψηλής εξειδίκευσης προσωπικό (υπό IV). Όπως βλέπουμε εδώ, στη Σύσταση διατυπώνεται ευθέως το ζήτημα της χρηματοδότησης όλων ανεξαιρέτως των αρχαιολογικών εργασιών από τον προϋπολογισμό του έργου, σε αντίθεση με την πιο «διπλωματική» διατύπωση που υπάρχει στη Σύμβαση της Βαλέτας για το θέμα αυτό⁴¹.
- Να υποστηρίζουν προγράμματα που θα αφυπνίσουν τη συνειδητοποίηση των αιρετών αντιπροσώπων, των εργολάβων, των πολιτών και των νέων ανθρώπων, εξηγώντας τη σημασία που έχει για την κοινότητα η κατανόηση, η μελέτη, η συντήρηση, η ανάδειξη και η ερμηνεία της αρχαιολογικής κληρονομιάς (υπό V).

⁴¹ Βλ. σχετικό σχόλιο, σελ. 26.

Στη συνέχεια, προτείνονται δοκιμασμένες λύσεις και πρακτικές, που ευνοούν την ανάπτυξη κοινών και συντονισμένων μεθόδων εργασίας:

Στις *νομικές λύσεις* προτείνονται κανονισμοί που να καθιστούν υποχρεωτική τη διαβούλευση με τις αρχαιολογικές υπηρεσίες πριν γίνει οποιαδήποτε εργασία μπορεί να βλάψει την αρχαιολογική κληρονομιά, ώστε να ληφθούν προστατευτικά μέτρα (ορισμός προστατευόμενων περιοχών, έλεγχος για τη χορήγηση οικοδομικών αδειών κ.α.) [υπό B.b.i].

Οι *συμβατικές λύσεις* παρουσιάζουν θετικές ενδείξεις για μετατόπιση των σχέσεων μεταξύ αρχαιολόγων και εργολάβων. Οι συμβατικές δεσμεύσεις συμπληρώνουν τις διατάξεις των κανονισμών και, όντας πιο ευέλικτες, ακριβέστερες και καλύτερα προσαρμοσμένες στο κάθε είδος δημοσίων έργων, οι συμβάσεις συντελούν στις καλύτερες σχέσεις μεταξύ των όσων εμπλέκονται (υπό B.b.ii)⁴².

Οι *χρηματοοικονομικές λύσεις* απηχούν την επιθυμία να εναρμονιστεί ο περιορισμένος χρόνος που έχουν στη διάθεσή τους οι κατασκευαστές με την ανάγκη των αρχαιολόγων να είναι εξαιρετικά επιμελείς στο έργο τους. Δύο τύποι λύσεων προέκυψαν: α) Χρηματοδότηση από τον κύριο του έργου σύμφωνα με το νόμο και τους κανονισμούς και β) Σύμφωνα με ειδικές συμβάσεις, μέσω των οποίων οι εταίροι υποχρεούνται να παράσχουν κεφάλαια (κατασκευαστές) και να συμμορφώνονται με τα χρονοδιαγράμματα (αρχαιολόγοι). Η γενική τάση είναι σαφής: σιγά-σιγά, οι εργολάβοι αναλαμβάνουν την ευθύνη για όσες αρχαιολογικές εργασίες απαιτούνται στα εργοτάξιά τους. Αυτός άλλωστε είναι και ο μόνος τρόπος για την πρόσληψη ομάδων αρχαιολόγων που είναι αρκετά μεγάλες και αρκετά ικανές για το σύνολο του χρόνου που απαιτείται κατά τη διάρκεια ενός έργου (υπό B.c)⁴³.

⁴² Σε παρόμοιο πλαίσιο επιχειρεί να λειτουργήσει, βάσει της υπ' αριθμ. ΥΠΠΟΤ/ΔΟΕΠΥ/ΤΟΠΥΝΣ/28534 απόφασης, το Μνημόνιο Συναντίληψης και Συνεργασίας του Υπουργείου Πολιτισμού και Τουρισμού και του Υπουργείου Υποδομών, Μεταφορών και Δικτύων για τα Μεγάλα Δημόσια Έργα (ΦΕΚ Β' 527, 5-4-2011), ενώ ανάλογες διαδικασίες προέβλεπε και η υπ' αριθμ. 6418/27-5-2003 εγκύκλιος του Υπουργείου Πολιτισμού, η οποία περιέγραφε λεπτομερώς τη διαδικασία των σωστικών ανασκαφών σε τεχνικά έργα τρίτων και περιείχε φωτοαντίγραφα σχετικών συμβάσεων και εγγράφων.

⁴³ Αυτή η πρακτική ακολουθείται συστηματικά στην Ελλάδα, από τις αρχές της δεκαετίας του '90 μέχρι σήμερα, ιδιαίτερα κατά την κατασκευή μεγάλων δημοσίων έργων. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα, να απασχολείται στα έργα αυτά πλήθος αρχαιολόγων, καθώς το μόνιμο προσωπικό αδυνατεί να καλύψει τις έκτακτες και μεγάλες αυτές ανάγκες. Το 2004, προέκυψε, μάλιστα, μεγάλο ζήτημα, με αφορμή την έκδοση του Π.Δ. 164/2004 (ΦΕΚ Α' 134), που περιείχε ρυθμίσεις για τη μετατροπή συμβάσεων εργαζομένων ορισμένου χρόνου στο δημόσιο τομέα σε συμβάσεις ιδιωτικού δικαίου αορίστου χρόνου, υπό ορισμένες προϋποθέσεις. Το ζήτημα αφορούσε το αν έπρεπε να υπαχθούν σε αυτές τις ρυθμίσεις και οι απασχοληθέντες αρχαιολόγοι και λοιποί ειδικευμένοι εργαζόμενοι σε σωστικές ανασκαφές του Υπουργείου Πολιτισμού, οι οποίοι είχαν προσληφθεί με διαδοχικές συμβάσεις εργασίας ορισμένου

Κάποιοι από τους όρους που συντελούν στην επιτυχία των εγχειρημάτων που εναρμονίζουν την ανάπτυξη με την προστασία, αφορούν τις φάσεις επέμβασης στο πεδίο και τις εργασίες που έπονται αυτών:

Οι φάσεις επέμβασης στο πεδίο περιλαμβάνουν: α) μια φάση συστηματικής έρευνας σε ολόκληρη την περιοχή που επηρεάζεται από τα έργα (π.χ. με γεωφυσικές έρευνες ή λήψη δειγμάτων που ίσως δώσουν ενδείξεις παλαιοπεριβάλλοντος), β) μια φάση αναγνώρισης με χειρωνακτικές και μηχανικές δοκιμές, ως προϋπόθεση για την εκπόνηση λεπτομερούς χρονοδιαγράμματος αρχαιολογικών εργασιών και την προετοιμασία ακριβούς προϋπολογισμού και γ) σε περίπτωση που μια φάση ανασκαφής διαρκέσει περισσότερο από ένα έτος, την πρόβλεψη να σχεδιαστεί ως ξεχωριστό πρόγραμμα, ώστε να μπορέσουν αχανείς αρχαιολογικοί χώροι να μελετηθούν αδιάκοπα και κυρίως, χωρίς οι εργαζόμενοι σε αυτούς να διασπείρονται σε άλλους χώρους (υπό C.b).

Οι απαιτούμενες εργασίες μετά την επέμβαση στο πεδίο, που θα πρέπει όλοι οι εταίροι να έχουν κατά νου, είναι οι εξής: α) Όλα τα στοιχεία που συλλέχθηκαν κατά την ανασκαφή, θα πρέπει να υποβάλλονται σε επεξεργασία. Αυτό συνεπάγεται χρονοβόρες εργασίες ταξινόμησης, καταγραφής, στερέωσης και αποκατάστασης για τις διάφορες θέσεις, ολοκλήρωση των εργαστηριακών αναλύσεων κ.λπ.. β) Τα αποτελέσματα που

χρόνου, τις οποίες συνήψαν με εργολάβους εκτελέσεως δημοσίων ή ιδιωτικών έργων, κατόπιν υποδείξεως των αρμοδίων Υπηρεσιών του Υπουργείου Πολιτισμού. Τότε, η ολομέλεια του Α.Σ.Ε.Π., με την υπ' αριθμ. 25, 3-10-2005, απόφασή της έκρινε, ότι το προσωπικό που έχει προσληφθεί και απασχοληθεί σε σωστικές ανασκαφές του Υπουργείου Πολιτισμού σε τεχνικά έργα τρίτων, υπάγεται στις διατάξεις του άρθρου 11 του ΠΔ 164/2004, καθώς, όπως αναφέρεται στο σκεπτικό, «...διαφορετική είναι η περίπτωση κατά την οποία, στα πλαίσια ενός δημοσίου ή ιδιωτικού τεχνικού έργου εκτελουμένου από αναδόχους, εργολάβους ή άλλους κατασκευαστές, ανακύψει ανάγκη ειδικών εργασιών που εκτελούνται, σύμφωνα με τον νόμο, υπό την επιστημονική διεύθυνση και ευθύνη φορέων του δημοσίου τομέα, με ειδικευμένο προσωπικό, το οποίο προσλαμβάνεται από τον εργολάβο ή τον κύριο του έργου, αλλά κατόπιν ονομαστικής υποδείξεως των αρμοδίων υπηρεσιών του δημοσίου φορέως που καθορίζουν το χρονοδιάγραμμα, τον προϋπολογισμό και τον χώρο των εργασιών αυτών, βαρύνονται με την τελική χρηματοδότησή των, ασκούν άμεση εποπτεία επί των απασχολουμένων σε αυτές και υποδεικνύουν την απόλυσή των. Υπό τα δεδομένα αυτά, η σχέση μεταξύ του, υπό τους ανωτέρω όρους, απασχοληθέντος ειδικευμένου προσωπικού δεν αποτελεί σύμβαση ή σχέση εξηρημένης εργασίας ή έργου με τον κύριο του τεχνικού έργου ή τον ανάδοχο. Και τούτο διότι, εκτός από την τυπική πρόσληψη και αμοιβή του, η οποία καταβάλλεται μεν από τον εργολήπτη, εν τέλει όμως αποδίδεται από το Δημόσιον, δοθέντος ότι υπολογίζεται στην δαπάνη του έργου, όλα τα λοιπά κρίσιμα στοιχεία συνηγορούν υπέρ της σχέσεως εξηρημένης εργασίας με το Υπουργείο Πολιτισμού...και είναι δυνατή η μετατροπή των συμβάσεων αυτών σε αορίστου χρόνου...Οι υπηρεσίες που προσφέρονται από αυτήν την κατηγορία εργαζομένων εμπλέκονται με το γενικότερο δημόσιο συμφέρον, συνιστάμενο στη διαφύλαξη και διάσωση των αρχαιοτήτων, που αποτελεί και τον λόγο για τον οποίο το απασχοληθέν με τα έργα αυτά προσωπικό πρέπει να τοποθετείται με πρωτοβουλία και ευθύνη του Υπουργείου Πολιτισμού, γνωστού, άλλωστε, όντος ότι τέτοιας μορφής και καταρτίσεως προσωπικό δεν μπορεί να ανευρεθεί στην ελεύθερη αγορά...».

επιτεύχθηκαν κατά τη διάρκεια των επεμβάσεων στο πεδίο θα πρέπει να παρουσιάζονται άμεσα στο ευρύ κοινό, με άρθρα στον Τύπο, εκθέσεις, φυλλάδια, διαλέξεις κ.ά. γ) Θα πρέπει να προετοιμαστεί συνοπτική έκθεση για δημοσίευση από επίλεκτους ερευνητές. Η εμπειρία δείχνει, ότι οι κατασκευαστές αποδέχονται πλέον την ιδέα, ότι μια μεγάλης κλίμακας αρχαιολογική επιχείρηση πρέπει να περιλαμβάνει στο πρόγραμμά της τη δημοσίευση των αποτελεσμάτων της έρευνας, σε συνδυασμό με το χρόνο της μελέτης και της συγγραφής που απαιτείται πριν τη δημοσίευση. δ) Απαιτούνται ρυθμίσεις, πριν το τέλος των εργασιών στο πεδίο, για τη φύλαξη των αντικειμένων και των αρχείων του χώρου σε κατάλληλο μουσείο ή αρχαιολογικό κέντρο και την πρόσβαση σε αυτό το υλικό (υπό C.c).

Όπως προκύπτει από τα κείμενα των διεθνών κειμένων που παρατέθηκαν, βασικός σκοπός όλων είναι η διάδοση και εδραίωση της ιδεολογίας πως η προστασία, η διατήρηση και ο σεβασμός για τα πολιτιστικά αγαθά αποτελούν βασικό στοιχείο για τη γνώση του πολιτισμού και θεωρείται δεδομένη μια συλλογική ηθική και μια υποχρέωση σεβασμού για την πολιτιστική κληρονομιά όλων των λαών, που εκφέρονται μέσα από διεθνώς αναγνωρισμένες ηθικές αρχές και αξίες. Επίσης, θεωρούνται δεδομένοι οι κίνδυνοι που απειλούν τα πολιτιστικά αγαθά αλλά και η ανάγκη να αναλάβει την προστασία τους και η διεθνής κοινότητα. Εκτός αυτού, η καλύτερη προστασία και ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς μπορεί να αποτελέσει σημαντικό παράγοντα στην πολιτιστική, οικονομική και τουριστική ανάπτυξη των σύγχρονων κοινωνιών.

Η ελληνική νομολογία, προκειμένου να καλύψει κενά της αρχαιολογικής νομοθεσίας μέχρι την ψήφιση του ισχύοντος νόμου 3028/02, αξιοποίησε συχνά σε αποφάσεις σχετικές με την προστασία σημαντικών πολιτιστικών θησαυρών και μνημείων τις ρυθμίσεις των κυρωμένων διεθνών συμβάσεων⁴⁴. Επίσης πρέπει να σημειωθεί, πως το πνεύμα του ισχύοντος ελληνικού Συντάγματος συμπλέει με τις αρχές και αξίες που εκφράζουν οι συμβάσεις αυτές και η ευρύτατη συνταγματική διατύπωση «φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον» του άρθρου 24 Σ. (βλ. σελ. 64) είναι σε αρμονία με την ιδεολογία που κρατεί στη διεθνή κοινότητα⁴⁵.

⁴⁴ Βλ. π.χ. την απόφαση ΣτΕ (Ολ.) 2300/1997, η οποία στο σκεπτικό της αναφέρεται στη Σύμβαση του Παρισιού (1972), στη Σύμβαση του Λονδίνου (1969) και στη Σύμβαση της Γρανάδας (1985) και έκανε δεκτή την απόφαση της διοίκησης για την ταπείνωση, υπό προϋποθέσεις, του λόφου Ζάγανι στα Σπάτα, όπου αποκαλύφθηκε προϊστορικός οικισμός, ώστε να κατασκευαστεί τμήμα του Διεθνούς Αεροδρομίου.

⁴⁵ Τροβά 2003, 201.

1.3 Ευρωπαϊκή Ένωση

Στη Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση (Συνθήκη του Μάαστριχτ)⁴⁶, εμπεριέχεται ένα εξειδικευμένο άρθρο για τον πολιτισμό, που μάλιστα διατηρείται σχεδόν αυτούσιο σε όλα τα μετέπειτα τροποποιητικά κείμενα της Συνθήκης (άρθρο 151, πρώην άρθρο 128). Σύμφωνα με αυτό, η Ένωση συμβάλλει στην ανάπτυξη των πολιτισμών των κρατών μελών και σέβεται την εθνική και περιφερειακή πολυμορφία τους, προβάλλοντας ταυτόχρονα την «κοινή πολιτιστική κληρονομιά» (παρ. 1). Παράλληλα, υποστηρίζει και συμπληρώνει τη δράση τους και στον τομέα της διατήρησης και προστασίας της «πολιτιστικής κληρονομιάς ευρωπαϊκής σημασίας» (παρ. 2).

Στο πλαίσιο λειτουργίας των θεσμών της Ευρωπαϊκής Ένωσης υπάρχουν ποικίλες δράσεις, προγράμματα, προβλέψεις και ρυθμίσεις για τον πολιτισμό και την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς, που αποτυπώνονται, είτε σε κείμενα κανονισμών και οδηγιών με δεσμευτικό χαρακτήρα, είτε σε ψηφίσματα του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης και του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, που δεν είναι δεσμευτικά, αλλά επισημαίνουν τα προβλήματα σε διάφορους τομείς και προτείνουν νομοθετικές ή άλλες ρυθμίσεις και λύσεις. Τα κείμενα δεσμευτικού χαρακτήρα αφορούν κυρίως την κυκλοφορία και διακίνηση των πολιτιστικών αγαθών και όχι το θέμα που εξετάζουμε. Για το θέμα αυτό υπάρχουν ωστόσο σημαντικές επισημάνσεις και προτάσεις σε ψηφίσματα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, όπως θα δούμε στη συνέχεια.

*ο Ψήφισμα της 14ης Σεπτεμβρίου 1982 για τη διάσωση της αρχιτεκτονικής και αρχαιολογικής κληρονομιάς*⁴⁷

Με το ψήφισμα αυτό το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο εκφράζει την ανησυχία του για τους κινδύνους που εγκυμονούν, για τη διατήρηση της ευρωπαϊκής αρχιτεκτονικής και αρχαιολογικής κληρονομιάς, η φυσική υποβάθμιση των μνημείων και κτιρίων, ο εκσυγχρονισμός των συγκοινωνιών, η κατασκευή νέων οικοδομών, οι επιπτώσεις της

⁴⁶ Βλ. το κείμενό της στην ΕΕ αριθ. C 191, της 29-7-1992, στη διεύθυνση: <http://eur-lex.europa.eu/el/treaties/dat/11992M/htm/11992M.html#0001000001>. Βλ. επίσης την ΕΕ αριθ. C 306, της 17-12-2007, όπου υπάρχει το κείμενο της Συνθήκης της Λισαβόνας, η οποία τροποποιεί τη Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση και τη Συνθήκη περί ιδρύσεως της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, που υπογράφηκε στις 13 Δεκεμβρίου 2007 και άρχισε να ισχύει την 1η Δεκεμβρίου 2009, στη διεύθυνση: <http://eur-lex.europa.eu/JOHtml.do?uri=OJ:C:2007:306:SOM:EL:HTML> (τελευταία πρόσβαση στις: 13-4-2011). Η Συνθήκη του Μάαστριχτ τροποποιήθηκε από τη Συνθήκη του Άμστερνταμ, που υπεγράφη στις 2-10-1997, από τη Συνθήκη της Νίκαιας που υπεγράφη στις 26-2-2001 και στην Ελλάδα κυρώθηκε με το νόμο 3001/2002 (ΦΕΚ Α' 73) και από τη Συνθήκη της Λισαβόνας, που κυρώθηκε με το νόμο 3671/2008 (ΦΕΚ Α' 129).

⁴⁷ ΕΕ αριθ. C 267, της 11-10-1982. Βλ. το κείμενο στο: Βουδούρη και Στρατή (επιμ.) 1999, 426.

τεχνολογίας και της βιομηχανίας και η καταστροφή του ιστορικού πλαισίου και περιβάλλοντος και δηλώνει την ανάγκη να εφαρμοσθεί προοδευτικά μια συνολική και πραγματική πολιτική διατηρήσεως, τόσο στο επίπεδο των κρατών μελών όσο και της Κοινότητας. Στις προτάσεις του περιλαμβάνεται η δημιουργία ενός Ευρωπαϊκού Ταμείου για τη διαφύλαξη Ιστορικών Μνημείων και Χώρων, η λήψη μέτρων για βελτίωση της ποιότητας του περιβάλλοντος στις ζώνες αρχαιολογικού ενδιαφέροντος και η κατάρτιση καταλόγων με μνημεία που χρήζουν προστασίας. Ζητά επίσης από την Επιτροπή να εξετάσει τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι ιδιοκτήτες χώρων, στους οποίους προβλέπονται προσωρινά ανασκαφές.

*Ο Ψήφισμα της 28ης Οκτωβρίου 1988 για τη διαφύλαξη της αρχιτεκτονικής και αρχαιολογικής κληρονομιάς της Κοινότητας*⁴⁸

Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο στο ψήφισμα αυτό τονίζει την ιστορική, πολιτιστική, οικονομική (τουρισμός) και κοινωνική (διατήρηση και δημιουργία νέων θέσεων εργασίας) σημασία της διαφύλαξης της αρχιτεκτονικής και αρχαιολογικής κληρονομιάς και, μεταξύ άλλων, καλεί την Επιτροπή, όχι μόνο να προστατεύσει τα μεμονωμένα κτίρια και τις αρχαιολογικές ανασκαφές, αλλά να προωθήσει επίσης ολοκληρωμένες δραστηριότητες εκεί όπου η αρχαιολογική και αρχιτεκτονική παρέμβαση μπορούν να καταστήσουν φανερή την ιστορική και πολιτιστική συνέχεια της πόλης ως «οργανικής ενότητας στο χώρο και το χρόνο».

*Ο Ψήφισμα της 16ης Ιανουαρίου 2001 σχετικά με την εφαρμογή της Σύμβασης για την προστασία της παγκόσμιας πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς στα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης*⁴⁹

Έχοντας ως σημείο αναφοράς τη Σύμβαση για την Προστασία της Παγκόσμιας Πολιτιστικής και Φυσικής Κληρονομιάς, με αυτό το ψήφισμα το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο καλεί τις κεντρικές και περιφερειακές αρχές των κρατών μελών και την Ευρωπαϊκή Επιτροπή σε συγκεκριμένες δράσεις, με στόχο την καλύτερη προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς, από τις οποίες ενδεικτικά αναφέρονται οι εξής:

– Περιορισμός κάθε αναπτυξιακής πρωτοβουλίας σε περιοχές με ευαίσθητο πολιτιστικό και φυσικό περιβάλλον, ώστε να προστατεύονται οι θησαυροί της πολιτιστικής κληρονομιάς και η ισορροπία στο φυσικό περιβάλλον.

⁴⁸ ΕΕ αριθ. C 309, της 5-12-1988. Βλ. το κείμενο στο: Βουδούρη και Στρατή (επιμ.) 1999, 435.

⁴⁹ ΕΕ αριθ. C 262, της 18-9-2001, σελ. 48, on line στη διεύθυνση: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2001:262:0048:0052:EL:PDF> (τελευταία πρόσβαση στις: 1-4-2011).

- Υιοθέτηση κοινών μέτρων προστασίας για τη φυσική, αρχιτεκτονική, πολεοδομική κληρονομιά και το πολιτιστικό τοπίο, καθώς αποτελούν αδιαίρετο σύνολο.
- Μέριμνα για την αρχιτεκτονική, αρχαιολογική, φυσική και πολιτισμική κληρονομιά των πόλεων και της υπαίθρου κατά το σχεδιασμό και την έγκριση των σωστών προτύπων αειφόρου ανάπτυξης.
- Εξέταση, κατά την εφαρμογή των περιβαλλοντικών πολιτικών, και της οπτικής επίπτωσης για την καλλιτεχνική κληρονομιά και το τοπίο και εκπόνηση, για κάθε δημόσιο ή ιδιωτικό έργο, αντίστοιχης μελέτης επιπτώσεων.
- Εξέταση από την Επιτροπή, πριν την έγκριση έργων χρηματοδοτούμενων από τα διαρθρωτικά ταμεία, των επιπτώσεών τους στην πολιτισμική και φυσική κληρονομιά.
- Μη χρηματοδότηση με κοινοτικούς πόρους ευρωπαϊκών έργων, εάν η εκτέλεσή τους οδηγεί στην καταστροφή σημαντικών στοιχείων της πολιτισμικής κληρονομιάς, καθώς η ανάπτυξη δεν θα πρέπει να είναι ασυμβίβαστη με την προστασία των αρχαιολογικών χώρων και την ανάδειξή τους για το κοινό.

Ο Ψήφισμα της 7ης Σεπτεμβρίου 2006 σχετικά με την προστασία της ευρωπαϊκής φυσικής, αρχιτεκτονικής και πολιτιστικής κληρονομιάς της υπαίθρου και των νησιωτικών περιοχών⁵⁰

Στο ψήφισμα αυτό, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο τονίζει την ιδιαίτερη σημασία της πολιτιστικής κληρονομιάς στην ύπαιθρο που χρήζει ιδιαίτερης προσοχής, καθώς πλήττεται από εγκατάλειψη, δημογραφική συρρίκνωση και οικονομικό μαρασμό, παρόλο που αποτελεί το 90% του ευρωπαϊκού εδάφους. Δεδομένου όμως ότι η αειφόρος ανάπτυξη προϋποθέτει ολοκληρωμένη προσέγγιση του πολιτιστικού, φυσικού και αρχιτεκτονικού περιβάλλοντος, τόσο στον αστικό χώρο όσο και στην ύπαιθρο, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο καλεί την Επιτροπή, όταν εκπονεί νομοθετικές προτάσεις, να εξετάζει διεξοδικά τις επιπτώσεις της προτεινόμενης νομοθεσίας στην πολιτιστική κληρονομιά, ώστε οι ευνοϊκές προς αυτήν δράσεις να εντάσσονται σε κάθε πολιτική της Ένωσης. Επίσης, καλεί την Επιτροπή και τα κράτη μέλη να προωθήσουν την προστασία και τη διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς μέσω των διαρθρωτικών ταμείων και των κοινοτικών προγραμμάτων, να στηρίζουν, μέσω αυτών, δράσεις για την εξεύρεση νέων εργαλείων, τεχνικών και μεθόδων για τον σκοπό αυτό και να

⁵⁰ ΕΕ αριθ. C 305, της 14-12-2006, σελ. 254, on line στη διεύθυνση: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2006:305E:0254:0258:EL:PDF> (τελευταία πρόσβαση στις: 1-4-2011).

μεριμνήσουν, ώστε να μην ενισχύονται με κοινοτικούς πόρους έργα, εάν οδηγούν αποδεδειγμένα στην καταστροφή σημαντικών στοιχείων της πολιτιστικής κληρονομιάς.

Τα ψηφίσματα που παρατέθηκαν είναι σε εναρμόνιση με το πνεύμα των Συμβάσεων της UNESCO και του Συμβουλίου της Ευρώπης και διαπνέονται από την αντίληψη, ότι η πολιτιστική κληρονομιά ευρωπαϊκής σημασίας αποτελεί στο σύνολό της θεμελιώδη αξία για τους ευρωπαίους πολίτες, ανεξάρτητα από την ευρωπαϊκή, εθνική ή τοπική της διάσταση. Άλλωστε η διατήρηση των στοιχείων της πολιτιστικής κληρονομιάς είναι σαφές πως παρέχει τη βάση για περαιτέρω κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη και, ως εκ τούτου, ενισχύει την περιβαλλοντική προστασία, τις ευκαιρίες απασχόλησης και την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση. Σε αυτό το πλαίσιο έχουν εκδοθεί και διάφορες οδηγίες κατά καιρούς, όπως π.χ. η Οδηγία 85/337/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 27ης Ιουνίου 1985, σχετικά με τα αποτελέσματα των δημόσιων και ιδιωτικών προγραμμάτων για το περιβάλλον (οδηγία ΟΠΕ)⁵¹, στην οποία το άρθρο 3 και τα συναφή παραρτήματα απαιτούν την αξιολόγηση των επιπτώσεων που έχουν τα δημόσια και ιδιωτικά έργα στην πολιτιστική κληρονομιά, για την οποία πρέπει να επιδεικνύεται ο ίδιος σεβασμός που επιδεικνύεται απέναντι και σε άλλους μη ανανεώσιμους πόρους.

1.4 ICOMOS

Στα πλαίσια δράσης του το ICOMOS έχει υιοθετήσει διάφορους χάρτες, ψηφίσματα και διακηρύξεις. Για το θέμα όμως που εξετάζουμε, θα γίνει μνεία μόνο στα σχετικά άρθρα των Χαρτών της Βενετίας και της Λοζάνης. Αν και τα κείμενα δεν είναι δεσμευτικά, εμπεριέχουν σημαντικές κατευθυντήριες αρχές για την προστασία και τη σωστή διαχείριση της αρχαιολογικής κληρονομιάς.

Χάρτης για την Αποκατάσταση και Συντήρηση Μνημείων και Μνημειακών Συνόλων (Βενετία 1964)⁵²

Ο Χάρτης (ή Χάρτα) της Βενετίας καταρτίστηκε κατά τη διάρκεια του Β' Διεθνούς Συνεδρίου Αρχιτεκτόνων και Τεχνικών των Ιστορικών Μνημείων⁵³, που διοργανώθηκε

⁵¹ Βλ. το αγγλικό κείμενο της οδηγίας, στην ΕΕ L 175, της 5.7.1985, σ. 40, στη διεύθυνση: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31985L0337:EN:HTML> (τελευταία πρόσβαση στις: 1-4-2011).

⁵² Βλ. το αγγλικό κείμενο online στη διεύθυνση: http://www.icomos.org/venice_charter.html (τελευταία πρόσβαση στις: 24-3-2011).

⁵³ Αξίζει να σημειωθεί, πως το πρώτο συνέδριό τους έγινε στην Αθήνα το 1931, στο οποίο υιοθετήθηκε ο Χάρτης των Αθηνών. Στο προοίμιο του Χάρτη αποτυπώνονται 7 θεμελιώδεις αρχές, εκ των οποίων η τέταρτη αναφέρει πως: «οι ανασκαμμένες θέσεις, οι οποίες δεν υπόκεινται σε άμεση αποκατάσταση, θα

στη Βενετία από το ICOMOS στις 25-31 Μαΐου 1964. Στον χάρτη, που υιοθετήθηκε από το ICOMOS το 1965, αποτυπώνεται ένα διεθνώς αναγνωρισμένο πλαίσιο κατευθυντήριων αρχών που θα πρέπει να διέπουν την θεωρία και κυρίως την πράξη της αποκατάστασης και συντήρησης των μνημείων. Άλλωστε, όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται στο προοίμιο, «εμποτισμένα με ένα μήνυμα από το παρελθόν, τα ιστορικά μνημεία των γενεών των ανθρώπων παραμένουν μέχρι σήμερα ως ζωντανοί μάρτυρες των μακραίωνων παραδόσεών τους. ... Η κοινή μας ευθύνη να τα διαφυλάξουμε για τις μελλοντικές γενιές αναγνωρίζεται».

Από τις αρχές που υιοθετούνται στον Χάρτη της Βενετίας, οι πιο συναφείς με το εξεταζόμενο θέμα είναι οι εξής:

- Η μετακίνηση ενός μνημείου ή μέρους του δεν επιτρέπεται, εκτός εάν επιβάλλεται από την ανάγκη διάσωσής του ή δικαιολογείται για λόγους εθνικού ή διεθνούς συμφέροντος υψίστης σημασίας, καθώς αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της ιστορικής στιγμής που μαρτυρά και του χώρου που είναι τοποθετημένο (άρθρο 7).
- Τα γλυπτικά, ζωγραφικά ή κοσμητικά στοιχεία, που αποτελούν αναπόσπαστα τμήματα ενός μνημείου, μπορούν να διαχωριστούν από αυτό μόνο εάν αυτό είναι το μοναδικό μέτρο που θα διασφαλίσει τη διάσωσή τους (άρθρο 8).
- Οι ανασκαφές θα πρέπει να διεξάγονται σύμφωνα με τους επιστημονικούς κανόνες και όπως ορίζεται στις διεθνείς αρχές που υιοθέτησε η UNESCO το 1956 (άρθρο 15).
- Για όλες τις εργασίες συντήρησης, αποκατάστασης και ανασκαφής θα πρέπει πάντα να υπάρχει ακριβής τεκμηρίωση, με τη μορφή αναλυτικών και κριτικών εκθέσεων συνοδευόμενων από σχέδια και φωτογραφίες, η οποία θα κατατίθεται στα αρχεία ενός δημοσίου ιδρύματος και θα είναι προσιτή στους ερευνητές (άρθρο 16).

Χάρτης για την Προστασία και Διαχείριση της Αρχαιολογικής Κληρονομιάς (Λοζάνη 1990)⁵⁴

Ο Χάρτης της Λοζάνης θέτει βασικές αρχές και κατευθυντήριες γραμμές με παγκόσμια ισχύ για την προστασία και διαχείριση της αρχαιολογικής κληρονομιάς, καθώς, όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται, η προστασία και η σωστή διαχείρισή της είναι ουσιαστικές

πρέπει να καταχώνονται πάλι, προκειμένου να προστατευτούν». Βλ. το κείμενο online στη διεύθυνση: http://www.icomos.org/docs/athens_charter.html (τελευταία πρόσβαση στις: 25-3-2011).

⁵⁴ Βλ. το αγγλικό κείμενο on line στη διεύθυνση: http://www.international.icomos.org/charters/arch_e.htm (τελευταία πρόσβαση στις: 24-3-2011).

για να καταφέρουν οι αρχαιολόγοι και άλλοι επιστήμονες να τη μελετήσουν και να την ερμηνεύσουν εξ ονόματος και προς όφελος της παρούσας και των μελλοντικών γενεών.

Ως «αρχαιολογική κληρονομιά» ορίζεται το τμήμα εκείνο της υλικής κληρονομιάς για την οποία οι αρχαιολογικές μέθοδοι παρέχουν πρωταρχική πληροφόρηση. Περιλαμβάνει όλα τα απομεινάρια της ανθρώπινης ύπαρξης και αποτελείται από τόπους που αφορούν όλες τις εκφάνσεις της ανθρώπινης δραστηριότητας και κατάλοιπα όλων των ειδών (συμπεριλαμβανομένων των υπόγειων και υποθαλάσσιων περιοχών), σε συνδυασμό με όλο το κινητό πολιτιστικό υλικό που συνδέεται με αυτά (άρθρο 1).

Ο ευρύς και γενικός ορισμός που υιοθετείται στον Χάρτη της Λοζάνης είναι σαφώς επηρεασμένος από εκείνον που δίνεται για τα αρχαιολογικά αντικείμενα στη Σύμβαση του Λονδίνου (1969), περιλαμβάνει όμως εδώ και τα κατάλοιπα των υποθαλάσσιων περιοχών, τα οποία αργότερα περιελήφθησαν και στον ορισμό της αρχαιολογικής κληρονομιάς που υιοθέτησε η Σύμβαση της Βαλέτας (1992). Επομένως παρατηρείται στα διεθνή κείμενα όσο περνούν τα χρόνια μια τάση συνεχούς διεύρυνσης της προστασίας των πολιτιστικών αγαθών, ευθέως ανάλογη με την ανάπτυξη που σημειώνεται και επιβαρύνει ή απειλεί τα πολιτιστικά αγαθά.

Οι περισσότερες από τις αρχές που αποτυπώνονται στον Χάρτη της Λοζάνης για την προστασία και διαχείριση της αρχαιολογικής κληρονομιάς δεν είναι καινούργιες. Θα λέγαμε μάλιστα πως εδώ συνοψίζονται και εμπλουτίζονται οι βασικότερες από όσες γνωρίσαμε ήδη σε κείμενα της UNESCO και του Συμβουλίου της Ευρώπης, αντικατοπτρίζοντας τη συσσωρευμένη εμπειρία των επιταγών αυτών των κειμένων. Ωστόσο, όπως ήδη αναφέρθηκε, στον Χάρτη του 1990 δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στον καταστροφικό χαρακτήρα των ανασκαφών και στο ότι θα πρέπει να προτιμώνται κατά την αρχαιολογική έρευνα μη καταστροφικές τεχνικές, όπου είναι δυνατόν, έναντι των ολικών ανασκαφών. Αυτή η αρχή υιοθετήθηκε, όπως είδαμε και από τη Σύμβαση της Βαλέτας, το 1992. Στον Χάρτη αποτυπώνονται κατευθυντήριες αρχές:

Για τις πολιτικές ολοκληρωμένης προστασίας

Η προστασία της αρχαιολογικής κληρονομιάς θα πρέπει, σύμφωνα με το άρθρο 2, να ενσωματωθεί στον σχεδιασμό πολιτικών σε διεθνές, εθνικό, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο, καθώς η αρχαιολογική κληρονομιά είναι εύθραυστος και η μη ανανεώσιμος πολιτιστικός πόρος (για παράδειγμα, η χρήση γης θα πρέπει να αναπτύσσεται με αυτόν τον γνώμονα). Οι πολιτικές αυτές θα πρέπει να αποτελούν αναπόσπαστο συστατικό των

πολιτικών που σχετίζονται με την ανάπτυξη και τον σχεδιασμό, καθώς και με τις πολιτιστικές, περιβαλλοντικές και εκπαιδευτικές πολιτικές, τελώντας μάλιστα υπό συνεχή αναθεώρηση, ώστε να είναι πάντα επίκαιρες.

Μέρος τέτοιων πολιτικών πρέπει να είναι επίσης η δημιουργία αρχαιολογικών αποθεμάτων⁵⁵ και η συμμετοχή του κοινού, όμως αυτή προϋποθέτει την πρόσβαση σε γνώσεις που απαιτούνται για τη λήψη αποφάσεων. Αυτό καθιστά την πληροφόρηση σημαντικό στοιχείο στον τομέα της ολοκληρωμένης προστασίας.

Για τη νομοθεσία και την οικονομία

Η νομοθεσία θα πρέπει να προβλέπει επαρκείς οικονομικούς πόρους για την αποτελεσματική διαχείριση της αρχαιολογικής κληρονομιάς και παράλληλα (άρθρο 3):

- Να μεριμνά για την *in situ* προστασία και τις ανάγκες της έρευνας.
- Να απαγορεύει την καταστροφή, την υποβάθμιση ή τη μεταβολή οποιουδήποτε αρχαιολογικού χώρου ή μνημείου και του περιβάλλοντός τους, χωρίς τη συγκατάθεση της σχετικής αρχαιολογικής αρχής.
- Να απαιτεί την πλήρη αρχαιολογική έρευνα και τεκμηρίωση στις περιπτώσεις που δεν μπορεί να αποτραπεί τυχόν καταστροφή τους.
- Να προβλέπει επαρκείς κυρώσεις για τις παραβιάσεις της αρχαιολογικής νομοθεσίας.
- Να προβλέπει την υποχρέωση των εργοληπτών να διεξάγουν μελέτες επιπτώσεων για την αρχαιολογική κληρονομιά, πριν τεθούν σε εφαρμογή τα αναπτυξιακά έργα, με τον όρο ότι το κόστος των μελετών αυτών θα συμπεριληφθεί στο κόστος του έργου.

Για τις αρχαιολογικές έρευνες επιφανείας

Οι προκαταρκτικές αυτές έρευνες συντελούν στην γενική επισκόπηση των αρχαιολογικών πόρων και αποτελούν ένα ουσιαστικό εργαλείο για την ανάπτυξη στρατηγικών για την προστασία και διαχείριση της αρχαιολογικής κληρονομιάς. Παράλληλα, η κατάρτιση ευρετηρίων, που αποτελούν τις πρωτογενείς βάσεις δεδομένων των πόρων αυτών, θα πρέπει να είναι συνεχής, περιλαμβάνοντας πληροφορίες σε διάφορα επίπεδα σημασίας και αξιοπιστίας, καθώς ακόμη και μια πρώτη γνώση ίσως αποτελέσει την αφετηρία για προστατευτικά μέτρα (άρθρο 4).

⁵⁵ Η ακριβής μεταφορά στα ελληνικά της φράσης “creation of archaeological reserves”, που αναφέρεται στο αγγλικό κείμενο, ίσως δεν αποδίδει το πραγματικό νόημά της. Πιθανότατα εδώ υπονοείται η δημιουργία εφεδρικών αρχαιολογικών ζωνών, δεδομένου ότι η αρχαιολογική κληρονομιά είναι μη ανανεώσιμος πόρος, όπως αναφέρεται στο ίδιο άρθρο.

Για την επιστημονική διερεύνηση της αρχαιολογικής κληρονομιάς

Η αρχαιολογική γνώση αντλείται και βασίζεται στην επιστημονική διερεύνηση της αρχαιολογικής κληρονομιάς, η οποία αγκαλιάζει όλο το φάσμα των μεθόδων, από τις μη καταστροφικές τεχνικές, μέσω δειγματοληψίας, έως τις ολικές ανασκαφές. Κατά τη διεξαγωγή τους θα πρέπει, σύμφωνα με το άρθρο 5, να τηρούνται γενικές αρχές, όπως:

- Η συλλογή πληροφοριών δεν πρέπει να καταστρέφει περισσότερα αρχαιολογικά στοιχεία από όσα απαιτούν οι επιστημονικοί στόχοι της έρευνας ή η προστασία.
- Θα πρέπει να προτιμώνται μη καταστροφικές τεχνικές, επιφανειακές και εναέριες έρευνες ή δειγματοληψίες, όπου είναι δυνατόν, έναντι των ολικών ανασκαφών.
- Η απόφαση για ανασκαφή θα πρέπει να λαμβάνεται μόνο μετά από ενδελεχή εξέταση, καθώς η ανασκαφή συνεπάγεται πάντα την ανάγκη να γίνει μια επιλογή των αποδεικτικών στοιχείων που πρέπει να τεκμηριωθούν και να διασωθούν, με κόστος να χαθούν άλλες πληροφορίες ή ακόμη και να καταστραφεί ολοκληρωτικά ένα μνημείο.
- Ανασκαφή θα πρέπει να διεξάγεται σε τόπους και μνημεία που απειλούνται από την ανάπτυξη, την αλλαγή χρήσης γης, τις λεηλασίες ή τη φυσική φθορά.
- Σε εξαιρετικές περιπτώσεις μπορούν να ανασκαφούν μη απειλούμενες θέσεις, για να φωτιστούν προβλήματα της έρευνας ή για να ερμηνευθούν πιο αποτελεσματικά για την παρουσίασή τους στο κοινό, αφού αξιολογηθούν επιστημονικά για τη σημασία τους. Η ανασκαφή θα πρέπει να είναι μερική, αφήνοντας μέρη ανέπαφα για μελλοντική έρευνα.
- Μετά την ολοκλήρωση της ανασκαφής θα πρέπει να τίθεται στη διάθεση της επιστημονικής κοινότητας μια έκθεση σύμφωνη προς κάποιο πρότυπο και να ενσωματώνεται στο σχετικό ευρετήριο, εντός ευλόγου χρονικού διαστήματος.
- Οι ανασκαφές θα πρέπει να διενεργούνται σύμφωνα με τις αρχές που εμπεριέχονται στη Σύσταση της UNESCO του 1956 και τα διεθνή και εθνικά πρότυπα.

Για τη διαχείριση και διατήρηση της αρχαιολογικής κληρονομιάς

Η σωστή διαχείριση και διατήρηση της αρχαιολογικής κληρονομιάς στηρίζεται, εν πολλοίς, στην υιοθέτηση των εξής αρχών, βάσει του άρθρου 6:

- Διατήρηση των μνημείων και χώρων *in situ*, μαζί με την κατάλληλη μακροπρόθεσμη συντήρηση και επιμέλεια όλων των σχετικών καταγραφών, συλλογών κλπ.
- Κάθε μεταβίβαση στοιχείων της κληρονομιάς σε νέες τοποθεσίες συνιστά παραβίαση της αρχής της διατήρησης της πολιτιστικής κληρονομιάς στο αρχικό της πλαίσιο. Αυτή η αρχή τονίζει την ανάγκη για σωστή συντήρηση, διατήρηση και διαχείριση.

– Η αρχαιολογική κληρονομιά δεν πρέπει να εκτίθεται κατά την ανασκαφή ή να αφήνεται εκτεθειμένη μετά την ανασκαφή, εάν δεν είναι εγγυημένη η πρόβλεψη για τη διαχείριση και την κατάλληλη συντήρησή της.

Για την παρουσίαση της αρχαιολογικής κληρονομιάς στο ευρύ κοινό

Στο άρθρο 7 δίνονται κάποιες γενικές κατευθύνσεις για την παρουσίαση της αρχαιολογικής κληρονομιάς στο ευρύ κοινό, καθώς αυτή αποτελεί ουσιαστική μέθοδο για την κατανόηση της προέλευσης και ανάπτυξης των σύγχρονων κοινωνιών και το σημαντικότερο μέσο κατανόησης της ανάγκης για την προστασία της. Ωστόσο:

– Οι αποκαταστάσεις θα πρέπει να πραγματοποιούνται πολύ προσεκτικά, ώστε να μην διαταραχθούν άλλες σωζόμενες αρχαιολογικές μαρτυρίες και να λαμβάνουν υπόψη τους στοιχεία από όλες τις πηγές, προκειμένου να επιτευχθεί αυθεντικότητα.

– Όπου είναι δυνατό και ενδείκνυται, οι αποκαταστάσεις πρέπει να είναι αναγνωρίσιμες και να μην οικοδομούνται απευθείας επάνω στα αρχαιολογικά κατάλοιπα.

Για τα επαγγελματικά προσόντα και τη διεθνή συνεργασία

Στον χάρτη της Λοζάνης τονίζεται ιδιαίτερα η ανάγκη να τεθούν υψηλά πρότυπα ακαδημαϊκής και επαγγελματικής κατάρτισης και δεοντολογίας σε πολλούς διαφορετικούς κλάδους για τη διαχείριση της αρχαιολογικής κληρονομιάς, ενώ επισημαίνεται πως στην ακαδημαϊκή αρχαιολογική κατάρτιση θα πρέπει να ληφθεί υπόψη η μετατόπιση των πολιτικών προστασίας, από την ανασκαφή στην *in situ* διατήρηση (άρθρο 8). Παράλληλα, θεωρείται επιτακτική η ανάγκη να υπάρξει διεθνής συνεργασία (μέσω ανταλλαγής πληροφοριών, εμπειριών, συνεδρίων, σεμιναρίων, εργαστηρίων, μεταπτυχιακών προγραμμάτων, ανταλλαγών προσωπικού κ.α.), καθώς είναι ουσιαστική για την ανάπτυξη προτύπων στη διαχείριση της αρχαιολογικής κληρονομιάς, η οποία είναι «κοινή για όλη την ανθρωπότητα» (άρθρο 9). Η ανάπτυξη προτύπων είναι πολύ σημαντική στον τομέα της διαχείρισης της αρχαιολογικής κληρονομιάς και, όπως είδαμε, ανάλογη πρόβλεψη για διεθνή συνεργασία στον τομέα αυτό περιέχεται και στη Σύμβαση της Βαλέτας. Η προστασία της αρχαιολογικής κληρονομιάς θα πρέπει να βασίζεται στην διεπιστημονική και στη διεθνή συνεργασία αλλά και στη συνεργασία των κυβερνητικών αρχών, των ακαδημαϊκών, των ερευνητών, των ιδιωτικών ή δημόσιων επιχειρήσεων και του κοινού.

Στο παρόν κεφάλαιο επιχειρήθηκε μια συσχετιστική παρουσίαση των βασικότερων διεθνών και ευρωπαϊκών (νομικά δεσμευτικών και μη) κειμένων, τα οποία περιέχουν,

τόσο γενικότερες ρυθμίσεις και προβλέψεις για την προστασία της αρχαιολογικής κληρονομιάς, όσο και πιο ειδικές, που αφορούν αυτή καθεαυτή την ανασκαφική διαδικασία, η οποία όμως πρέπει να αποτελεί το έσχατο μέσο διάσωσης των αρχαιολογικών αγαθών και να εφαρμόζεται κυρίως όταν αυτά απειλούνται με ολοκληρωτική καταστροφή.

Από τα κείμενα που παρατέθηκαν αναδύεται η αγωνία της διεθνούς κοινότητας για τους κινδύνους που απειλούν τα αρχαιολογικά αγαθά και ταυτόχρονα προκύπτουν αρχές και πρακτικές που θα πρέπει εφαρμόζονται σε όλες τις διαδικασίες διατήρησης και διάσωσης τους και να τηρούνται μαζί και συνδυαστικά, προκειμένου αυτή η διάσωση να επιτευχθεί. Έτσι, αρχής γενομένης από τη νομοθεσία, που θα πρέπει να προβλέπει όλα να αναγκαία νομικά, επιστημονικά, τεχνικά, διοικητικά, οικονομικά και εκπαιδευτικά μέτρα για το σκοπό αυτό, προβλέπονται διαδικασίες, που ξεκινούν από τον εντοπισμό και την πρώτη καταγραφή των αρχαιολογικών αγαθών, συνεχίζονται με την ανασκαφή (εφόσον χρειάζεται), τη συντήρηση, την τεκμηρίωση, τη φύλαξη, την ευρετηρίαση, τη μελέτη και τη δημοσίευση των ερευνητικών αποτελεσμάτων και ολοκληρώνονται με την εκπαίδευση και ενημέρωση του κοινού, την ένταξη της αρχαιολογικής κληρονομιάς στη ζωή της κοινότητας και την εξασφάλιση της πρόσβασης σε αυτήν με κάθε πρόσφορο τρόπο. Εντούτοις, απαραίτητη προϋπόθεση, ώστε να επιτευχθεί το καλύτερο δυνατό αποτέλεσμα σε όλα τα στάδια της διαδικασίας για την προστασία της αρχαιολογικής κληρονομιάς, είναι πάντα η τακτική επικαιροποίηση, τόσο των εφαρμοζόμενων πολιτικών για την προστασία, όσο και των νομικών και διοικητικών μέτρων, που θα πρέπει να προσαρμόζονται στα νέα δεδομένα, στις καλές πρακτικές και στις ανάγκες που προκύπτουν κάθε φορά.

Στο πλαίσιο αυτό, η αρχαιολογική κληρονομιά, που έχει εγγενή και ανυπολόγιστη αξία και αποτελεί στοιχείο της ιστορικής ταυτότητας και γνώσης όλων των λαών του κόσμου, δεν πρέπει να διαφυλαχτεί και να διασωθεί μόνο για το παρόν αλλά και για το μέλλον. Και αυτό, είναι κάτι που αντανακλάται σε όλα τα διεθνή κείμενα.

1.5 Σύνοψη: Βασικές αρχές που πρέπει να διέπουν τις σωστικές ανασκαφές και τις διαδικασίες προστασίας και διάσωσης των αρχαιολογικών αγαθών

Παράλληλα με την αυξανόμενη τάση διεύρυνσης της προστασίας της αρχαιολογικής κληρονομιάς, υιοθετήθηκαν σταδιακά, όπως είδαμε, από όλους τους διεθνείς οργανισμούς, βασικές αρχές και διαμορφώθηκαν καλές πρακτικές για όλα τα επίπεδα προστασίας της αρχαιολογικής κληρονομιάς που απειλείται από τα αναπτυξιακά έργα, προκειμένου αυτή η απειλή να αντιμετωπιστεί με τον καλύτερο δυνατό τρόπο. Οι αρχές και τα πρότυπα που αναδείχθηκαν μέσα από την εξέταση των διεθνών κειμένων συχνά αλληλεπικαλύπτονται και αλληλοσυμπληρώνονται ώσπου παγιώνονται, καθιερώνονται και γεννούν στη συνέχεια νέες αρχές υπό τις νέες κοινωνικοοικονομικές συνθήκες που διαμορφώνονται κάθε φορά.

Παρακάτω επιχειρείται μια, κατά το δυνατόν, κωδικοποίηση των βασικών αρχών που θα πρέπει να διέπουν τις σωστικές ανασκαφές και τις διαδικασίες προστασίας και διάσωσης των αρχαιολογικών αγαθών, βάσει των διεθνών προδιαγραφών⁵⁶:

Σε εθνικό επίπεδο

- ❖ Καθορισμός αρχαιολογικών ζωνών προστασίας και χαρακτηρισμός των σημαντικών μνημείων:
 - *Συμβάσεις: Λονδίνου 1969, Βαλέτας 1992*
 - *Συστάσεις: UNESCO 1956, 1968 και Συμβουλίου της Ευρώπης 1989*
- ❖ Διατήρηση εφεδρικών ζωνών και περιοχών, για μελλοντική επιστημονική έρευνα:
 - *Συμβάσεις: Λονδίνου 1969, Βαλέτας 1992*
 - *Σύσταση UNESCO 1956, Χάρτης Λοζάνης 1990*
- ❖ Πρόβλεψη επαρκούς κρατικής χρηματοδότησης για την αρχαιολογική έρευνα και τη διαχείριση της αρχαιολογικής κληρονομιάς:
 - *Σύμβαση Βαλέτας 1992*
 - *Σύσταση UNESCO 1956, Χάρτης Λοζάνης 1990*
- ❖ Αύξηση των υλικών πόρων για τη σωστική αρχαιολογία:
 - *Σύμβαση Βαλέτας 1992*
 - *Σύσταση Συμβουλίου της Ευρώπης 1989*
- ❖ Απαλλοτρίωση ή αγορά περιοχών με μεγάλο αρχαιολογικό ενδιαφέρον:

⁵⁶ Με την επιφύλαξη, ότι σε αυτή τη σύνοψη αναφέρονται οι αρχές που αναδείχθηκαν από τα διεθνή κείμενα που προσεγγίστηκαν λεπτομερέστερα, λόγω συνάφειας με το εξεταζόμενο θέμα. Αυτό δε σημαίνει, πως κάποιες από τις αρχές που αναφέρονται εδώ δεν έχουν υιοθετηθεί και από κείμενα που προσεγγίστηκαν λιγότερο αναλυτικά (π.χ. Σύμβαση UNESCO 1972 και Σύμβαση Γρανάδας 1985).

- Σύμβαση Βαλέτας 1992
 - Σύσταση UNESCO 1968
- ❖ Επικαιροποίηση των εφαρμοζόμενων πολιτικών σε τακτά χρονικά διαστήματα:
 - Χάρτης Λοζάνης 1990
- ❖ Καθορισμός του νομικού καθεστώτος που διέπει το αρχαιολογικό υπέδαφος:
 - Σύσταση UNESCO 1956

Σε επίπεδο Αρχαιολογικής Υπηρεσίας - Διοίκησης

- ❖ Γενική διοίκηση και εποπτεία του αρχαιολογικού έργου από μία αρχαιολογική υπηρεσία, εξοπλισμένη με κατάλληλα μέσα και προσωπικό:
 - Σύσταση UNESCO 1956
- ❖ Απαιτούμενη άδεια για κάθε ανασκαφική εργασία ή άλλη έρευνα του υπεδάφους:
 - Σύμβαση Βαλέτας 1992
 - Σύσταση UNESCO 1956
- ❖ Κεντρική τεκμηρίωση – Καταλογογράφηση – Χαρτογράφηση - Βάσεις δεδομένων για όλα τα μνημεία με πληροφορίες σε διάφορα επίπεδα σημασίας και αξιοπιστίας:
 - Συμβάσεις: Λονδίνου 1969, Γρανάδας 1985, Βαλέτας 1992 και UNESCO 1972
 - Συστάσεις: UNESCO 1956 και 1968, Συμβουλίου της Ευρώπης 1989, Χάρτης Λοζάνης 1990 και Ψήφισμα ΕΚ 1982
- ❖ Συνεργασία σε εθνικό και διεθνές επίπεδο με επιστημονικά και ερευνητικά ιδρύματα:
 - Συμβάσεις: Λονδίνου 1969, Βαλέτας 1992
 - Σύσταση UNESCO 1956, Χάρτης Λοζάνης 1990
- ❖ Διαχείριση της αρχαιολογικής κληρονομιάς βάσει υψηλών ακαδημαϊκών και επαγγελματικών προτύπων:
 - Χάρτης Λοζάνης 1990
- ❖ Απαιτούμενη έγκριση πριν την αφαίρεση ή οποιαδήποτε μεταβολή σε μνημεία, αρχαιολογικούς χώρους και του περιβάλλοντός τους:
 - Σύσταση UNESCO 1956, Χάρτης Λοζάνης 1990
- ❖ Κοινωνικοποίηση του αρχαιολογικού έργου, αξιοποίηση, ένταξη και λειτουργικότητα της αρχαιολογικής κληρονομιάς στα πλαίσια της κοινωνικής ζωής, πρόσβαση και χρήση της από τους πολίτες:
 - Συμβάσεις: Γρανάδας 1985, Βαλέτας 1992 και UNESCO 1972
 - Συστάσεις: UNESCO 1956 και 1968 και Χάρτης Λοζάνης 1990

- ❖ Εκπαίδευση και ενημέρωση του κοινού για την αξία της αρχαιολογικής κληρονομιάς και για τους κινδύνους που την απειλούν - Παρουσίαση των αποτελεσμάτων των ανασκαφών στο ευρύ κοινό:

- Συμβάσεις: Λονδίνου 1969, Βαλέτας 1992
 - Συστάσεις: UNESCO 1956, 1968, Συμβουλίου της Ευρώπης 198 κα Χάρτης Λοζάνης 1990

Κατά το χωροταξικό σχεδιασμό και την υλοποίηση αναπτυξιακών έργων

- ❖ Πολιτική ολοκληρωμένης προστασίας, καθώς η αρχαιολογική κληρονομιά ανήκει στους μη ανανεώσιμους πόρους - Συνδυασμός της αρχαιολογίας με τον αναπτυξιακό σχεδιασμό:

- Συμβάσεις: Γρανάδας 1985, Βαλέτας 1992
 - Σύσταση Συμβουλίου της Ευρώπης 1989, Χάρτης Λοζάνης 1990 και Ψηφίσματα ΕΚ 1988 και 2001

- ❖ Συμμετοχή αρχαιολόγων σε όλα τα στάδια του αναπτυξιακού σχεδιασμού:

- Σύμβαση Βαλέτας 1992
 - Σύσταση Συμβουλίου της Ευρώπης 1989

- ❖ Λήψη προληπτικών μέτρων και πρόβλεψη εναλλακτικών λύσεων πριν την έναρξη του έργου:

- Σύμβαση Βαλέτας 1992
 - Συστάσεις: UNESCO 1968, Συμβουλίου της Ευρώπης 1989

- ❖ Μελέτες επιπτώσεων των έργων στην αρχαιολογική κληρονομιά:

- Σύμβαση Βαλέτας 1992 και Οδηγία 85/337/ΕΟΚ 1985
 - Χάρτης Λοζάνης 1990 και Ψήφισμα ΕΚ 2001

- ❖ Διεξοδική ανασκαφή σε τόπους και μνημεία που απειλούνται από την ανάπτυξη και πριν την καταστροφή θέσεων με αρχαιολογικό ενδιαφέρον:

- Συστάσεις: UNESCO 1968, Συμβουλίου της Ευρώπης 1989 και Χάρτης Λοζάνης 1990

- ❖ Χρηματοδότηση των αρχαιολογικών ερευνών, εργασιών, ανασκαφών, μελετών και δημοσιεύσεων από το κράτος ή/και τον προϋπολογισμό του έργου:

- Σύμβαση Βαλέτας 1992
 - Συστάσεις: UNESCO 1968, Συμβουλίου της Ευρώπης 1989

- ❖ Συντονισμός του έργου όλων των εμπλεκόμενων υπηρεσιών – Δημιουργία συμβουλευτικών οργάνων:

- Συστάσεις: UNESCO 1968, Συμβουλίου της Ευρώπης 1989

- ❖ Η έναρξη του έργου θα πρέπει να εξαρτάται από την εκτέλεση των προκαταρκτικών αρχαιολογικών ανασκαφών, όπου απαιτούνται:

- Σύσταση UNESCO 1968

Κατά τις σωστικές ανασκαφές και την αρχαιολογική έρευνα

- ❖ Πρωταρχική διερεύνηση της περιοχής μέσω μη καταστρεπτικών ερευνητικών μεθόδων (επιφανειακές, εναέριες έρευνες ή δειγματοληψίες), ώστε να αποφασιστούν τα απαραίτητα μέτρα για την έκταση των σωστικών επεμβάσεων:
 - Σύμβαση Βαλέτας 1992
 - Συντάξεις: UNESCO 1968, Συμβουλίου της Ευρώπης 1989 και Χάρτης Λοζάνης 1990
- ❖ Εφαρμογή αυστηρών επιστημονικών μεθόδων στην αρχαιολογική έρευνα και στην ανασκαφή, εφόσον απαιτηθεί:
 - Συμβάσεις: Λονδίνου 1969, Βαλέτας 1992
 - Σύσταση UNESCO 1956
- ❖ Η συλλογή πληροφοριών δεν πρέπει να καταστρέφει περισσότερα αρχαιολογικά στοιχεία από όσα απαιτεί η προστασία:
 - Χάρτης Λοζάνης 1990
- ❖ Συντήρηση και διατήρηση in situ των μνημείων που εντοπίζονται (Αρχή της διατήρησης της πολιτιστικής κληρονομιάς στο αρχικό της πλαίσιο):
 - Συμβάσεις: Γρανάδας 1985, Βαλέτας 1992
 - Σύσταση UNESCO 1968, Χάρτες Βενετίας 1964 και Λοζάνης 1990
- ❖ Μεταφορά μνημείου μόνο για εξαιρετικό λόγο, σε παρόμοια θέση:
 - Σύμβαση Βαλέτας 1992
 - Σύσταση UNESCO 1968, Χάρτες Βενετίας 1964 και Λοζάνης 1990
- ❖ Διεξαγωγή ανασκαφών από εξειδικευμένο και καλά καταρτισμένο προσωπικό:
 - Συμβάσεις: Λονδίνου 1969, Βαλέτας 1992
 - Συντάξεις: UNESCO 1956 και 1968
- ❖ Διατήρηση άσκαφων περιοχών στις θέσεις που ανασκάπτονται:
 - Σύμβαση Λονδίνου 1969
 - Σύσταση UNESCO 1956
- ❖ Μέριμνα, ώστε τα στοιχεία της αρχαιολογικής κληρονομιάς να μην αποκαλύπτονται και να μην αφήνονται εκτεθειμένα, κατά τη διάρκεια ή μετά το πέρας της ανασκαφής, χωρίς να έχουν ληφθεί τα κατάλληλα μέτρα για την προφύλαξη, συντήρηση και διαχείρισή τους:
 - Σύμβαση Βαλέτας 1992
 - Σύσταση Συμβουλίου της Ευρώπης 1989 και Χάρτης Λοζάνης 1990
- ❖ Κατάχωση των μνημείων εάν δεν είναι δυνατή η επαρκής συντήρησή τους:
 - Χάρτης Αθηνών 1931 και Χάρτης Λοζάνης 1990

- ❖ Προσεκτική μελέτη και αναλυτική καταγραφή των ευρημάτων και των πληροφοριών τους κατά τον εντοπισμό και πριν την απομάκρυνσή τους από το πεδίο - Ακριβής τεκμηρίωση για κάθε εργασία ανασκαφής, συντήρησης και αποκατάστασης:
 - Συμβάσεις: Γρανάδας 1985, Βαλέτας 1992
 - Χάρτες Βενετίας 1964 και Λοζάνης 1990
- ❖ Διεπιστημονική συνεργασία κατά τις ανασκαφές και μετά από αυτές – Εφαρμογή υψηλών προτύπων στη διαχείριση της αρχαιολογικής κληρονομιάς:
 - Σύμβαση Βαλέτας 1992
 - Χάρτης Λοζάνης 1990
- ❖ Δημοσίευση των αποτελεσμάτων των σωστικών ανασκαφών - Διευκόλυνση της μελέτης και διάδοσης των επιστημονικών πληροφοριών:
 - Συμβάσεις: Λονδίνου 1969, Βαλέτας 1992
 - Συστάσεις: UNESCO 1968, Συμβουλίου της Ευρώπης 1989 και Χάρτης Λοζάνης 1990
- ❖ Διατήρηση και ανταλλαγή των επιστημονικών πληροφοριών και αποτελεσμάτων που προέρχονται από τις σωστικές ανασκαφές και πρόσβασή τους από άλλους ερευνητές:
 - Συμβάσεις: Λονδίνου 1969, Βαλέτας 1992
 - Σύσταση UNESCO 1968

Η υιοθέτηση των παραπάνω αρχών απαιτεί ταυτόχρονα σχετικές προβλέψεις από τη νομοθεσία του κάθε κράτους, υλοποίησή τους βάσει συγκεκριμένων μέτρων, όπως αυτά που προτάθηκαν και αναλύθηκαν στις προηγούμενες ενότητες, καθώς και επικαιροποίηση των εφαρμοζόμενων πολιτικών σε τακτά χρονικά διαστήματα. Επίσης, προϋποθέτει επιστημονική δέσμευση και επαγγελματική δεοντολογία από όλες τις ειδικότητες που εμπλέκονται στο πεδίο της προστασίας και της αρχαιολογικής έρευνας.

Στο επόμενο κεφάλαιο θα εξετάσουμε τις προβλέψεις της ελληνικής νομοθεσίας, σε σχέση με το εξεταζόμενο θέμα και το βαθμό ενσωμάτωσης σε αυτήν των αρχών που υπαγορεύει η διεθνής εμπειρία και πρακτική, αφού γίνει μια ιστορική αναδρομή στα πρώτα μέτρα προστασίας των αρχαιοτήτων πριν την ίδρυση του ελληνικού κράτους και στη σχετική προϊσχύουσα νομοθεσία κατά το 19^ο και 20^ο αιώνα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Νομοθετικά και διοικητικά μέτρα για τις σωστικές ανασκαφές στην Ελλάδα

Μετά από μια ιστορική αναδρομή στα πρώτα μέτρα προστασίας των αρχαιοτήτων και στις ρυθμίσεις για τις ανασκαφές που ίσχυσαν κατά τον 19^ο και 20^ο αιώνα, στο παρόν κεφάλαιο θα εξετάσουμε το θεσμικό πλαίσιο που διέπει σήμερα τις αρχαιότητες στην Ελλάδα, εστιάζοντας στις ρυθμίσεις των σωστικών ανασκαφών και των σχετικών με αυτές διαδικασιών. Ταυτόχρονα θα εξετάζεται και ο βαθμός ενσωμάτωσης των διεθνών κανόνων στην ελληνική νομοθεσία.

2.1 Η μέριμνα για τις αρχαιότητες μέχρι την ίδρυση του ελληνικού κράτους

Το ελληνικό ενδιαφέρον για τα υλικά κατάλοιπα του παρελθόντος εντοπίζεται στις τελευταίες προεπαναστατικές δεκαετίες, οπότε παρατηρείται συστηματική στροφή της ελληνικής διανόησης προς τις αρχαιότητες. Αυτή η στροφή που χαρακτηρίζει το κίνημα του νεοελληνικού Διαφωτισμού⁵⁷ οφείλεται κυρίως στο ευρωπαϊκό ενδιαφέρον για την ελληνική αρχαιότητα, που είχε αναπτυχθεί ήδη από την Αναγέννηση και εντάθηκε ιδιαίτερα κατά την εποχή του Διαφωτισμού και του Ρομαντισμού. Έτσι, η διανόηση αντιλαμβάνεται τη συμβολική και πολιτική αξία των αρχαιοτήτων, ως μια διεθνώς αναγνωρίσιμη εθνική παρακαταθήκη. Ο Αδαμάντιος Κοραΐς προπαγανδίζει, με τις πύρινες διακηρύξεις του, μια ενεργητική επανασύνδεση της αρχαίας κληρονομιάς με το παρόν⁵⁸ και τα ένδοξα ερείπια της αρχαίας Ελλάδας αποτελούν για το αναδυόμενο κράτος τα μόνα έτοιμα για χρήση εθνικά σύμβολα⁵⁹.

Το 1807 ο Κοραΐς υποβάλλει υπόμνημα προς το Οικουμενικό Πατριαρχείο και την Ιερά Σύνοδο σχετικά με τη διαχείριση των αρχαιοτήτων⁶⁰. Σε αυτό εισηγείται, μεταξύ άλλων, τη δημιουργία ενός «Ελληνικού Μουσείου» για τη συλλογή των χειρογράφων αντιγράφων των αρχαίων κειμένων και επιπλέον προτρέπει να συλλεχθούν αρχαία ελληνικά νομίσματα, αγγεία, κίονες, επιγραφές και ό,τι άλλο βρεθεί. Επισημαίνει δε πως θα πρέπει να σημειώνονται όλες οι πληροφορίες για τον τόπο προέλευσης και εύρεσης του αρχαίου λειψάνου, καθώς έτσι μόνο μπορεί να ερμηνευθεί ο χρόνος και η

⁵⁷ Βλ. ιδίως Δημαράς 1985.

⁵⁸ Τόλιας 2003, 9-14.

⁵⁹ Σκοπετέα 1988, 197.

⁶⁰ Βουδούρη 2003, 9 και Τόλιας 2003, 12.

χρήση του, ώστε «να εξηγήσει τα δυσνόητα ή να αναπληρώσει τα ελλείποντα της ελληνικής ιστορίας». Στις 27 Αυγούστου 1823 ο Κοραής απευθύνει επιστολή και προς τη Β' Εθνοσυνέλευση σχετικά με τη συγκέντρωση και φύλαξη των αρχαίων λειψάνων.

Διατάγματα στη διάρκεια του Αγώνα

Κατά τη διάρκεια του Αγώνα εκδίδονται αρκετές, δεδομένων των συνθηκών, διοικητικές και νομοθετικές πράξεις για τη διάσωση και φύλαξη των αρχαιοτήτων, με πρώτη γνωστή τη Διαταγή «Περί των Εφορειών» που εξέδωσε ο Άρειος Πάγος (Γερουσία Ανατολικής Ελλάδας) το 1822. Σε αυτήν ορίζεται πως ένα από τα καθήκοντα του Εφόρου της Πολιτικής είναι «να φροντίζει δια την διαφύλαξιν των αρχαιοτήτων»⁶¹. Το 1825 ο Υπουργός Εσωτερικών Γρηγόριος Δικαίος εκδίδει διάταγμα για τις υποχρεώσεις του Εφόρου της Παιδείας, μεταξύ των οποίων συγκαταλέγεται η συλλογή και η φύλαξη των αρχαιοτήτων στα σχολεία⁶². Ένα χρόνο αργότερα η Προσωρινή Διοίκηση εκδίδει διάταγμα για την προστασία των αρχαιοτήτων της Αθήνας, όπου προβλέπεται, μεταξύ άλλων, «εις οποιονδήποτε εθνικόν κτίριον, οικόπεδον, ή κήπον, εκποιούμενον ή μη, ευρίσκονται αρχαιότητες, να εκβάλλονται και να φυλάττονται σε ασφαλές μέρος»⁶³. Τέλος, κατά τη θητεία της Γ' Εθνικής Συνέλευσης, υπεγράφη το 1827 η «Διάταξις Διοικήσεως της Ελληνικής Επικράτειας»⁶⁴, στην οποία ορίζεται πως ο Διοικητής του κάθε Θέματος «χρεωστεί να φροντίζει να μη πωλώνται, ή να μη μεταφέρονται εκτός της Επικρατείας, αι Αρχαιότητες» (άρθρο ΙΗ').

Οι βραχύβιες αυτές προσπάθειες, οι παραινήσεις και οι διαταγές παρέμεναν ωστόσο κυρίως θεωρητικές, καθώς ήταν πολύ δύσκολο να επιβληθούν ξαφνικά σε έναν τόπο, όπου οι αρπαγές και οι καταστροφές αρχαιοτήτων συνεχίζονταν αδιαλείπτως, σύμφωνα με την πρακτική που είχε διαμορφωθεί και διογκωθεί επί τουρκοκρατίας. Η σχετική όμως μέριμνα για τις αρχαιότητες και παράλληλα η γέννηση, την εποχή αυτή, της ελληνικής αρχαιολογίας στήριζαν την εθνική ιδεολογία του αναδυόμενου ελληνικού κράτους, που αναζητούσε μια νέα ταυτότητα στο ένδοξο αλλά πολύ μακρινό παρελθόν, προκειμένου να νομιμοποιήσει την ύπαρξή του⁶⁵.

⁶¹ Μάμουκας 1839, Α', 98-99.

⁶² Βουδούρη 2003, 11.

⁶³ Γενική Εφημερίς της Ελλάδος, αριθ. 41, 27-2-1826.

⁶⁴ Μάμουκας 1841, Θ', 25, 121, 124.

⁶⁵ Για το ρόλο της αρχαιότητας στη συγκρότηση εθνικής ταυτότητας βλ. Hamilakis & Yalouri 1996.

Μέτρα προστασίας των αρχαιοτήτων επί Καποδίστρια

Τον Ιανουάριο του 1828 αναλαμβάνει καθήκοντα Κυβερνήτη ο Ιωάννης Καποδίστριας και τον Μάιο του ίδιου έτους εκδίδει την υπ' αρ. 2400 Διαταγή προς τους «κατά το Αιγαίον Πέλαγος Εκτάκτους Επιτρόπους», με την οποία απαγορεύει την εξαγωγή αρχαιοτήτων από την ελληνική επικράτεια, ορίζοντας «να παραχωρώνται κατά προτίμησιν εις την Κυβέρνησιν». Αυτή η διάταξη, που απαγορεύει την εξαγωγή αρχαιοτήτων και δίνει προτεραιότητα στο κράτος για την απόκτησή τους, αποτελεί τη βασικότερη διάταξη κάθε αρχαιολογικού νόμου⁶⁶. Το 1829 η Δ' Εθνική Συνέλευση επικυρώνει με το Ι' Ψήφισμά το άρθρο ΙΗ' της παραπάνω Διοικητικής Διάταξης, που απαγόρευε την πώληση και εξαγωγή των αρχαιοτήτων, ενώ στην ίδια συνεδρίαση «επροβλήθη και ενεκρίθη να δίδεται αμοιβή αντάξιος παρά της Κυβερνήσεως εις τους προσφέροντας τα οποία ανακαλύπτουσι μνημεία της αρχαιότητος»⁶⁷.

Στις 21 Οκτωβρίου 1829 ο Καποδίστριας ιδρύει με το υπ' αριθ. 49 Ψήφισμα το πρώτο αρχαιολογικό Εθνικό Μουσείο στο κτίριο του Ορφανοτροφείου της Αίγινας⁶⁸. Διευθυντής και Έφορος διορίζεται ο λόγιος Ανδρέας Μουστοξύδης, ο οποίος λίγους μήνες αργότερα υποβάλλει αναφορά στην Κυβέρνηση με τα μέτρα που απαιτούνται για να εμπλουτισθεί το Μουσείο. Ο Καποδίστριας κοινοποιεί στις 23 Ιουνίου 1830 με την υπ' αριθ. 953 Εγκύκλιο τα μέτρα αυτά στους Εκτάκτους Επιτρόπους και Διοικητές της Επικράτειας και τους διατάσσει για την εκτέλεσή τους⁶⁹.

Με την εγκύκλιο του 1830 τίθενται ουσιαστικά οι πρώτες βάσεις των διατάξεων περί αρχαιοτήτων και ταυτόχρονα ορίζονται τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις των πολιτών απέναντι σε αυτές, κάτι αξιοσημείωτο για την εποχή στην οποία εκδίδεται. Σε αυτήν προβλέπεται, μεταξύ άλλων, πως αν υπάρχει ή ανακαλυφθεί σε ιδιοκτησία κάποιο αρχαίο κτίριο ή μνημείο θα πρέπει να μείνει ανέπαφο, έως ότου παρασχεθεί επίσημη άδεια μετά από εξέταση. Στην εγκύκλιο εισάγεται και η έννοια της αποζημίωσης για τη στέρηση χρήσης γης, καθώς, εάν η συντήρηση του μνημείου ή κτιρίου επιφέρει ζημία στον ιδιοκτήτη του αγρού, η Κυβέρνηση μπορεί να τον αποζημιώσει για την αφαίρεση του εδάφους που αυτό καταλαμβάνει (παρ. 5). Επιπλέον, απαγορεύεται οποιαδήποτε ανασκαφή σε αγρούς ή ερείπια εθνικά ή ιδιωτική γη χωρίς την απαιτούμενη άδεια από

⁶⁶ Πετράκος 2004, 119.

⁶⁷ Πρακτικά της Εν Άργει Εθνικής Τέταρτης των Ελλήνων Συνέλευσης 1829, 85, 89, 92, 125-126.

⁶⁸ Γενική Εφημερίς της Ελλάδος, έτους Δ', αριθ. 77, 16.11.1829, σ.309.

⁶⁹ Γενική Εφημερίς της Ελλάδος, έτους Ε', αριθ. 50, 28.06.1830, σ.201-202.

την τοπική Διοίκηση (παρ. 6), ενώ ορίζεται πως, αν ο Διοικητής κρίνει ωφέλιμο να γίνουν ανασκαφές σε εθνική γη ή σε ιδιωτική με συγκατάθεση του ιδιοκτήτη, θα πρέπει να ενημερώσει τον Διευθυντή του Μουσείου. Έχει δε την άδεια να υποσχεθεί αμοιβή σε όσους ανακαλύπτουν θαμμένες αρχαιότητες ή τόπους, οι ανασκαφές των οποίων θα είναι επωφελείς (παρ. 8).

Η Ελλάδα από τις 3 Φεβρουαρίου 1830 ήταν ανεξάρτητο κράτος και τα πρώτα μέτρα προστασίας των αρχαιοτήτων είχαν θεσμοθετηθεί. Ο Μουστοξύδης είχε συντάξει και σχέδιο ψηφίσματος «περί των αρχαίων», όμως η προσπάθεια αυτή δεν ευδοχώθηκε. Άλλωστε μετά τη δολοφονία του Καποδίστρια παραιτήθηκε και έφυγε από την Αίγινα, τον Μάρτιο του 1832, εν μέσω περιπετειών και διώξεων από πολιτικούς αντιπάλους του Κυβερνήτη⁷⁰.

2.2 Προϊσχύουσα νομοθεσία για τη διάσωση των αρχαιοτήτων και τις σωστικές ανασκαφές

Πριν γίνει αναφορά στην προϊσχύουσα αρχαιολογική νομοθεσία κρίνεται σκόπιμο να επισημανθεί ότι σε αυτήν δεν αναφερόταν ο όρος «σωστικές ανασκαφές»⁷¹. Ωστόσο γίνονται συχνά αναφορές για «δοκιμαστικές ανασκαφές» ή ρυθμίζονται γενικότερα οι ανασκαφές, είτε αυτές είναι σύντομες, συνεπεία τυχαίων ευρημάτων, είτε έχουν πιο συστηματικό χαρακτήρα. Οι μόνες ανασκαφές που διαχωρίζονται σαφώς στην προϊσχύουσα νομοθεσία είναι οι συστηματικές ανασκαφές των επιστημονικών ιδρυμάτων και των ξένων αρχαιολογικών σχολών, τις οποίες όμως δεν εξετάζουμε εδώ.

Η αρχαιολογική νομοθεσία επί Όθωνα και τα μέτρα προστασίας των αρχαιοτήτων έως το τέλος του 19^{ου} αιώνα.

Με την εκλογή του Όθωνα ως βασιλέα της Ελλάδας το 1832 ξεκινά μια νέα περίοδος για την προστασία των αρχαιοτήτων, καθώς συστηματοποιείται η αρχαιολογική νομοθεσία και ιδρύεται η Αρχαιολογική Υπηρεσία. Η προστασία των αρχαιοτήτων υπάγεται στην αρμοδιότητα της Γραμματείας της Επικρατείας επί των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως, που ιδρύεται με διάταγμα της Αντιβασιλείας, στις 3/15 Απριλίου 1833⁷², καθώς στα καθήκοντά της είναι «η προπαρασκευή εις

⁷⁰ Χρήστου 1993, 76-80 και Πετράκος 2004, 120-121.

⁷¹ Άλλωστε ο όρος «σωστικές ανασκαφές» άρχισε να χρησιμοποιείται ευρύτερα από τη δεκαετία του 1970 και μετά (βλ. και Εισαγωγή).

⁷² ΦΕΚ 14, 13-4-1833.

ανασκαφήν και ανακάλυψιν των απολεσθέντων αριστουργημάτων των τεχνών, η φροντίς περί της διαφυλάξεως των εισέτι υπαρχόντων, και επαγρύπνησις εις το να μην εξάγονται από το κράτος» (Άρθρο 2, παρ. ζ).

Αν και οι βάσεις για τη δημιουργία της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας είχαν τεθεί ήδη επί εποχής Καποδίστρια, ουσιαστικά η ίδρυσή της και η ρύθμιση των αρμοδιοτήτων της πραγματοποιείται με το νόμο της 10/22 Μαΐου 1834 «Περί των επιστημονικών και τεχνολογικών συλλογών, περί ανακαλύψεως και διατηρήσεως των αρχαιοτήτων και της χρήσεως αυτών»⁷³, που αποτελεί έργο του μέλους της Αντιβασιλείας G. Maurer και του αρχιτέκτονα Weissenburg και βασίζεται στη νομοθεσία που ίσχυε στο Παπικό Κράτος για τα αρχαία της Ρώμης⁷⁴.

Ο Νόμος της 10/22 Μαΐου 1834

Ο νόμος του 1834 περιλαμβάνει συνολικά 114 άρθρα που ρυθμίζουν θέματα σχετικά με τα μουσεία, τις συλλογές, τις αρχαιότητες και τις ανασκαφές. Οι διατάξεις που περιλαμβάνονται στο τρίτο τμήμα του νόμου, με τίτλο «Περί αρχαιοτήτων ιδίως» (άρθρα 61-111), αποτέλεσαν το δίκαιο που ίσχυσε στην Ελλάδα μέχρι τον επόμενο αρχαιολογικό νόμο, που ήταν ο ΒΧΜΣΤ' του 1899 «περί αρχαιοτήτων».

Στο άρθρο 61 ορίζεται ότι όλες οι εντός Ελλάδας αρχαιότητες, ως έργα των προγόνων του ελληνικού λαού, θεωρούνται εθνικό κτήμα όλων των Ελλήνων. Παράλληλα, στο άρθρο 62 ορίζεται πως αποτελούν ιδιοκτησία του κράτους όσα ερείπια ή οποιαδήποτε άλλα αρχαία αντικείμενα βρίσκονται σε εθνική γη ή στο υπέδαφός της, στον πυθμένα της θάλασσας, σε ποταμούς, δημόσια ρυάκια, λίμνες ή βάλτους. Παρόλο που ανάλογες διατυπώσεις για την ιδιοκτησία του κράτους επί των αρχαίων είδαμε και σε προηγούμενα διατάγματα ή εγκυκλίους, είναι σημαντικό το ότι πλέον αυτή γίνεται σαφής και στον πρώτο αρχαιολογικό νόμο του νέου ελληνικού κράτους. Βέβαια, όπως προκύπτει από τα άρθρα 63 και 64, αναγνωρίζεται η ιδιωτική ιδιοκτησία σε όσα αρχαία βρίσκονταν ήδη σε ιδιωτικές συλλογές ή σε ιδιωτική γη, ενώ για όσα θα βρίσκονταν σε ιδιωτικά κτήματα μετά την ενεργοποίηση του νόμου (δηλ. μετά το 1834) η ιδιοκτησία θα ανήκε εξ ημισείας στον ιδιώτη και στο κράτος, υπό συγκεκριμένους περιορισμούς.

Ως προς τις ανασκαφές, απαγορεύεται ανεξαιρέτως σε όλους και οπουδήποτε η διεξαγωγή τους χωρίς άδεια, την οποία χορηγεί ο έπαρχος ή ο νομάρχης, μετά από

⁷³ ΦΕΚ 22, 16-6-1834.

⁷⁴ Πετράκος 2004, 126-128.

γνωμοδότηση και αυτοψία του εφόρου και της επιτροπής. Επίσης, στη σχετική διαταγή επιβάλλεται να προσδιορίζονται και οι αποστάσεις του τόπου της ανασκαφής από δημόσια κτίρια, δρόμους, κατοικίες και αρχαία μνημεία. Η κυβέρνηση ωστόσο μπορεί να κλείσει ή να εμποδίσει όσες ανασκαφές έχουν επιτραπεί ή ξεκινήσει, αν θεωρηθούν επιβλαβείς για την κοινή ασφάλεια ή υγεία (άρθρα 100-107).

Στα τελευταία άρθρα του νόμου ορίζεται ποια αντικείμενα θεωρούνται αρχαιότητες και εμπίπτουν στις διατάξεις του και επιπλέον αυτά προσδιορίζονται χρονολογικά. Σύμφωνα με το άρθρο 110, «εκτός των έργων της γλυπτικής και αρχιτεκτονικής, θεωρούνται ως αρχαιότητες και όγκοι λελαξευμένων μαρμάρων ή πετρών οποιουδήποτε σχήματος· ομοίως και ζωγραφίαι, ψηφωτά, αγγεία, όπλα, κοσμήματα και άλλα μετάλλινα ή πήλινα σκεύη δακτυλιόλιθοι, νομίσματα και επιγραφαί παντός είδους». Στο άρθρο 112 εισάγονται στο πεδίο προστασίας του νόμου «και τα αντικείμενα της τέχνης ακόμη, τα προερχόμενα από την αρχαιοτάτην εποχήν του χριστιανισμού, ή τον καλούμενον μεσαίωνα». Πρόκειται για διάταξη πολύ σημαντική, καθώς τότε το ενδιαφέρον εστιάζοταν κυρίως σε αντικείμενα και μνημεία της κλασικής αρχαιότητας, θεμελιώνοντας και τροφοδοτώντας συνεχώς την προβαλλόμενη σχέση και συγγένεια του νέου ελληνικού κράτους με την αρχαία Ελλάδα.

Εγκύκλιοι για την προστασία των αρχαιοτήτων

Παρά την ύπαρξη πλέον ενός αρχαιολογικού νόμου, τις προσπάθειες της πάντα ολιγομελούς Αρχαιολογικής Υπηρεσίας και της ίδρυσης, το 1837, του δραστήριου ιδιωτικού σωματείου της Αρχαιολογικής Εταιρείας⁷⁵ που συνέδραμε το έργο της, οι παράνομες ανασκαφές και εξαγωγές αρχαιοτήτων και η δράση των αρχαιοκαπήλων σε όλη την επικράτεια αποτελούσαν φαινόμενα καθημερινά σε όλη τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα. Για τον περιορισμό τους εκδόθηκαν μάλιστα αρκετές υπουργικές εγκύκλιοι το επόμενο χρονικό διάστημα. Όμως με τους ελάχιστους οικονομικούς πόρους και το λιγοστό προσωπικό που διέθετε το κράτος, την αμάθεια αλλά και την απουσία σεβασμού για τα μνημεία από μεγάλο μέρος της τότε κοινωνίας ήταν αδύνατο να αντιμετωπιστεί η κατάσταση, ακόμα και με τη συνδρομή της Αρχαιολογικής Εταιρείας, που διαδραμάτιζε σημαντικότατο ρόλο στην ανασκαφή, συλλογή και επιστημονική έρευνα των αρχαιοτήτων.

⁷⁵ Πετράκος 2007, 9-59.

Μέσα στο πλαίσιο αυτό, το Συμβούλιο της Αρχαιολογικής Εταιρείας αποστέλλει το 1874 προς όλες τις Αρχές του κράτους μία εγκύκλιο στην οποία εκθέτει με δραματικό τρόπο την έκταση του φαινομένου και ζητά τη συνδρομή τους, ώστε να εφαρμόζεται ο νόμος περί των αρχαιοτήτων (!). Επισυνάπτει μάλιστα στην εγκύκλιο αντίγραφα του νόμου και όλων των μέχρι τότε σχετικών υπουργικών εγκυκλίων⁷⁶ εξηγώντας πως προχωρά σε αυτή την κίνηση, γιατί ίσως πολλοί από τους πολίτες να μην γνωρίζουν «οποίας βαρείας ποινάς προκαλούσι καθ' εαυτών, άλλοι μεν εξ αθεμίτου ιδιοτελείας αναζητούντες εν τοις σπλάχνοις τοις γης αρχαιότητας, και πωλούντες αυτάς πολλάκις εις ξένους μάλιστα επί χρηματική αμοιβή, άλλοι δε εν αδικαιολογήτω αγνοία καταστρέφοντες πολύτιμα μνημεία». Έτσι, αφού αναφέρεται στην αρχαιοκαπηλία και στο πρόβλημα της δόμησης κτιρίων, κατά την οποία «χρησιμεύουν ως λατομεία τούτων τα παρακείμενα αρχαία κτίρια», καλεί τις Αρχές να επαγρυπνούν, ώστε να μην γίνονται παραβάσεις του αρχαιολογικού νόμου. Η Αρχαιολογική Εταιρεία μοιάζει εδώ απροκάλυπτα να υποκαθιστά το κράτος, που φαίνεται αδύναμο να αντιμετωπίσει την διαμορφωμένη κατάσταση.

Οι υπουργικές εγκύκλιοι, που εκδίδονται από το 1834 και καθ' όλη τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα προς τα διάφορα όργανα της διοίκησης, αποσκοπούν στον περιορισμό των παραπάνω φαινομένων, τονίζοντας παράλληλα το καθήκον του κάθε Έλληνα να προστατέψει τις αρχαιότητες, προκειμένου να φανεί άξιος των προγόνων του και της κληρονομιάς του⁷⁷. Ωστόσο δεν είχαν το επιθυμητό αποτέλεσμα. Αυτό μας οδηγεί στο συμπέρασμα πως η προστασία των αρχαιοτήτων δεν αρκεί να είναι μόνο νομική και διοικητική, καθώς ο σεβασμός για «τα προγονικά κτήματα» δεν επιβάλλεται μα μόνο

⁷⁶ *Ο περί αρχαιοτήτων Νόμος και αι σχετικά προς αυτόν εγκύκλιοι υπουργικοί και άλλα τινά, εκδιδόμενα υπό της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας, προς χρίσιν των κατά το Βασίλειον Αρχών και αυτών των πολιτών* 1874, 6-8, 22-25.

⁷⁷ Το 1843 εκδίδεται εγκύκλιος για την απαγόρευση εξαγωγής των αρχαιοτήτων (αρ. πρωτ. 20592/10-5-1843, ό.π. 1874, 20-21), το 1863 για τη συνδρομή εκπαιδευτικών και αρχαιοφίλων στην επιτήρηση των μνημείων (αρ. πρωτ. 11353/14-10-1863, ό.π. 1874, 27-29), το 1865 για την απαγόρευση των χωρίς άδεια ανασκαφών και την παράνομη πώληση αρχαιοτήτων (αρ. πρωτ. 874/4-2-1865, ό.π. 1874, 29-30), το 1866 για την προστασία των υπαρχόντων αρχαίων από τις φθορές και τους αρχαιοκάπηλους (αρ. πρωτ. 4241/20-6-1866, ό.π. 1874, 31-33) και το 1870 για την καταστροφή και την καπήλευση αρχαιοτήτων (αρ. πρωτ. 7600/23-10-1870, ό.π. 1874, 33-36). Ειδικά στην τελευταία αναφέρεται πως, παρά τις συνεχείς εγκυκλίους, «ούτε των μνημείων η καταστροφή περιεστάλη, η δε των αρχαίων τάφων σύλησις και η αρχαιοκαπηλεία οσημέραι και επαυξάνει σκανδαλωδώς». Επίσης, το 1871 εκδίδει το Υπουργείο Δικαιοσύνης εγκύκλιο σχετικά με την ορθή εφαρμογή του νόμου από τους συμβολαιογράφους κατά τη σύνταξη πράξεων πώλησης αρχαιοτήτων (αρ. πρωτ. 1613/8-2-1871, ό.π. 1874, 37-38), ενώ το ίδιο έτος εκδίδει και το Υπουργείο Οικονομικών αυστηρή εγκύκλιο προς τους Οικονομικούς Εφόρους και Δασονόμους, «περί διασώσεως των πολυτρόπως καταστρεφόμενων αρχαίων μνημείων» (αρ. πρωτ. 37159/26-7-1871, ό.π. 1874, 38-39).

εμπνέεται και είναι θέμα παιδείας, εκπαίδευσης, αλλά και κουλτούρας. Έτσι, η συστηματική και ουσιαστική προστασία τους εξακολουθούσε να είναι ζητούμενο.

Η έννοια των σωστικών ανασκαφών δεν υπήρχε εκείνη την εποχή. Η διεξαγωγή όμως γενικότερα των ανασκαφών δεν επιτρεπόταν σε κανέναν χωρίς άδεια από το κράτος, ενώ οι έφοροι των αρχαιοτήτων –η τότε δηλαδή αρχαιολογική υπηρεσία- και οι Αρχές έπρεπε να ενημερώνονται αμέσως, ήδη από την εποχή του Μουστοξύδη, αν στη διάρκεια οποιασδήποτε σκαπτικής ή οικοδομικής εργασίας αποκαλύπτονταν αρχαιότητες. Αυτή η διαδικασία στη βάση της και στην ουσία της δεν άλλαξε ποτέ, εμπλουτίστηκε όμως στην πάροδο του χρόνου με περισσότερα προληπτικά μέτρα και πιο συγκεκριμένες νομοθετικές ρυθμίσεις, όπως θα δούμε στη συνέχεια.

Ο νόμος ΒΧΜΣΤ' του 1899

Ο νόμος του 1834 ίσχυσε στην Ελλάδα μέχρι τις 24 Ιουλίου 1899, οπότε ψηφίστηκε ο νόμος ΒΧΜΣΤ' (2546) «Περί αρχαιοτήτων»⁷⁸, που αποτελεί τον δεύτερο αρχαιολογικό νόμο της χώρας. Ο νέος νόμος, επιχειρώντας προφανώς να περιορίσει το φαινόμενο της αρχαιοκαπηλίας, θέτει αυστηρότερα πλαίσια στην προστασία των αρχαιοτήτων, αποσαφηνίζει το καθεστώς που διέπει τις ανασκαφές και εισάγει την πλήρη ιδιοκτησία του κράτους σε όλα τα κινητά και ακίνητα αρχαία, που προέρχονται από την αρχαιότητα έως και τα μεσαιωνικά χρόνια, οπουδήποτε και αν βρίσκονται (σε εθνική γη και ύδατα, σε δημοτικά, κοινοτικά, μοναστηριακά και ιδιωτικά κτήματα). Ο νόμος περιλαμβάνει διατάξεις και για τις ανασκαφές, καθώς όμως αυτές περιελήφθησαν στον κ.ν. 5351 του 1932, θα τις εξετάσουμε στη συνέχεια.

Ο αρχαιολογικός νόμος της Κρητικής Πολιτείας

Μετά την ανακήρυξη της Κρήτης ως αυτόνομου κράτους, το 1896, η προστασία των αρχαιοτήτων θεσμοθετήθηκε και εκεί με έναν από τους πρώτους νόμους της Κρητικής Πολιτείας (1896-1913). Πρόκειται για το νόμο 24 του 1899 «περί αρχαιοτήτων», ο οποίος έχει πάρα πολλά κοινά και κάποιες ακριβώς ίδιες διατάξεις με το νόμο ΒΧΜΣΤ' που εκδόθηκε το ίδιο έτος στην Ελλάδα, όριζε όλες τις αρχαιότητες της Κρήτης ως ιδιοκτησία της Κρητικής Πολιτείας και θέσπιζε μέτρα για την προστασία τους, ρυθμίζοντας αντίστοιχα και τα θέματα των αρχαιολογικών ανασκαφών⁷⁹.

⁷⁸ ΦΕΚ Α' 158 / 27-7-1899.

⁷⁹ Νόμος περί αρχαιοτήτων. Εν Χανίοις: Τύποις Κρητικής Πολιτείας, 1899.

Η αρχαιολογική νομοθεσία πριν την κωδικοποίηση του 1932

Στα χρόνια που ακολούθησαν της έκδοσης του νόμου ΒΧΜΣΤ' εκδόθηκαν και άλλοι νόμοι και νομοθετικά διατάγματα, που αφορούσαν τις διαδικασίες δήλωσης, εξαγωγής και εισαγωγής αρχαίων, την εμπορία τους εντός του κράτους, την πώληση και εξαγωγή αντιγράφων αρχαίων και αντιτύπων, την αποζημίωση και αμοιβή στους ιδιοκτήτες και ευρέτες αρχαίων κ.ά., ενώ το 1932 και ο νόμος ΒΧΜΣΤ' τροποποιήθηκε μερικώς από το νόμο 5351⁸⁰. Στη συνέχεια, οι διατάξεις των δύο αυτών νόμων, μαζί με άλλες που είχαν εκδοθεί μέχρι τότε, κωδικοποιήθηκαν σε ένα ενιαίο κείμενο νόμου, με το Π.Δ. της 24-8-1932: «Περί κωδικοποίησης των διατάξεων του Ν. 5351 ως και των εν ισχύϊ σχετικών διατάξεων των νόμων ΒΧΜΣΤ', 2447⁸¹, 491⁸², 4823⁸³ και του Ν.Δ. της 12/16 Ιουνίου 1926⁸⁴ εις εν ενιαίον κείμενον νόμου, φέρον τον αριθ. 5351 και τον τίτλον "περί αρχαιοτήτων"»⁸⁵. Με την παραπάνω κωδικοποίηση έγινε η τρίτη σημαντική μεταβολή στην αρχαιολογική νομοθεσία και ουσιαστικά ο νόμος αυτός αποτέλεσε για 70 χρόνια τον αρχαιολογικό νόμο της χώρας, μέχρι την ψήφιση του ισχύοντος νόμου 3028/02.

Βέβαια πρέπει να σημειωθεί πως η εν λόγω κωδικοποίηση, καθώς διαμορφώθηκε από τη συρραφή διαφόρων διατάξεων, υπήρξε σε πολλά σημεία ασαφής και με αντιφατικές διατάξεις, κυρίως ως προς την κυριότητα των αρχαίων⁸⁶, παρουσιάζοντας πολλά ερμηνευτικά προβλήματα, τα οποία επιχείρησε να λύσει η νομολογία⁸⁷. Ωστόσο η διάσωση μεγάλου μέρους της αρχαιολογικής κληρονομιάς οφείλεται στο νόμο αυτό, παρά τις αντινομίες ή τις ασάφειες που παρουσίαζε. Στη συνέχεια θα αναφερθούμε σε διατάξεις του που αφορούν τις αρχαιότητες, τις σωστικές ανασκαφές και την προστασία των αρχαίων, όπως αυτές τροποποιήθηκαν έως το 2002.

Κ. Ν. 5351/32 «Περί αρχαιοτήτων»

Στο άρθρο 1 του νόμου ορίζεται πως «πάντα τα εν Ελλάδι και οιοσδήποτε Εθνικούς κτήμασιν, εν ποταμοίς, λίμναις και εν τώ πυθμένι της θαλάσσης, προς δε εν δημοτικούς, μοναστηριακούς και ιδιωτικούς κτήμασιν ευρισκόμενα αρχαία, κινητά τε και ακίνητα,

⁸⁰ Περί τροποποιήσεων και προσθηκών εις τον νόμο ΒΧΜΣΤ' περί αρχαιοτήτων, ΦΕΚ Α' 93, 28-3-1932.

⁸¹ Της 29-7-1920, Περί τροποποιήσεως και συμπληρώσεως των νόμων ΓΨΛ' & 479 «περί αρχαιολογικής υπηρεσίας», ΦΕΚ Α' 169.

⁸² Της 16-12-1914, Περί πωλήσεως άχρηστων αρχαίων, ΦΕΚ Α' 379.

⁸³ Της 18-7-1930, Περί ανεγέρσεως, επισκευής και συντηρήσεως αρχαιολογικών μουσείων, ΦΕΚ Α' 245.

⁸⁴ Περί προσθηκών εις τους περί αρχαιοτήτων και αρχαιολογικής υπηρεσίας νόμους, ΦΕΚ Α' 200.

⁸⁵ ΦΕΚ Α' 275 / 24-8-1932.

⁸⁶ Δωρής 1985, 30.

⁸⁷ Βουδούρη 1992, 48.

από των αρχαιοτάτων χρόνων και εφεξής, είναι ιδιοκτησία τού κράτους. Κατ' ακολουθίαν το δικαίωμα και η φροντίς περί αναζητήσεως και διασώσεως τούτων εν δημοσίοις Μουσείοις ανήκει εις το Κράτος. Πάσα προς τον σκοπόν τούτον ενέργεια υπάγεται εις την δικαιοδοσίαν του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων». Στο άρθρο 2 απαριθμούνται τα αντικείμενα και τα έργα που προστατεύονται, όμως πρόκειται για ενδεικτική απαρίθμηση, καθώς ο ορισμός των αρχαίων περιλαμβάνει όλα τα έργα «ανεξαιρέτως». Στο ίδιο άρθρο σημειώνεται επίσης, πως «Καί τα αντικείμενα τα προερχόμενα εκ τής αρχαιοτάτης εποχής τού Χριστιανισμού και τού μεσαιωνικού ελληνισμού δεν εξαιρούνται των ορισμών τού παρόντος νόμου», ενώ το άρθρο 3 προβλέπει παροχή αποζημίωσης σε ιδιοκτήτες κτημάτων στα οποία βρίσκονται αρχαία.

Τα πρώτα τρία άρθρα του νόμου προέρχονται από τα πρώτα άρθρα του νόμου ΒΧΜΣΤ' και εισάγουν την πλήρη ιδιοκτησία του κράτους επί όλων ανεξαιρέτως των αρχαίων (κινητών και ακινήτων), που προέρχονται από την αρχαιότητα έως και τα μεσαιωνικά χρόνια, οπουδήποτε και αν βρίσκονται. Το δικαίωμα δε της αναζήτησης, της διάσωσης και της εισαγωγής τους στα μουσεία ανήκει στο κράτος, που έχει κυριότητα απόλυτη και αποκλειστική. Επίσης αξίζει να σημειωθεί πως η ιδιότητα του αρχαίου, όπως ορίζεται στο άρθρο 2, πηγάζει απευθείας εκ του νόμου, χωρίς να προϋποθέτει διοικητική πράξη⁸⁸. Στα επόμενα άρθρα ορίζεται η υποχρέωση οποιουδήποτε γίνεται κάτοχος αρχαίου να το αναφέρει εντός δεκαπενθημέρου στην πλησιέστερη αστυνομική ή αρχαιολογική αρχή, προβλέπονται ποινές για τους παραβάτες, ανταμοιβές για την παράδοση αρχαίων και διαδικασίες γνωμοδότησης που θα κρίνουν τη σπουδαιότητα του αρχαίου και αν αυτό θα αφεθεί στην φύλαξη ή χρήση του κατόχου (για πώληση εντός του κράτους).

Στο άρθρο 8 του νόμου υπάρχει πρόβλεψη για την τυχαία ανακάλυψη ακινήτων αρχαίων σε ιδιωτικά κτήματα. Εάν αυτά κριθούν από την αρχαιολογική υπηρεσία αξιόλογα και πρέπει να διατηρηθούν, ο κύριος του κτήματος αποζημιώνεται μόνο για την αξία του χώρου που καταλαμβάνει το αρχαίο. Επιπλέον, σε αυτόν που ανακάλυψε την αρχαιότητα, είτε αυτός είναι ο ιδιοκτήτης, είτε κάποιος άλλος εργαζόμενος νόμιμα στο κτήμα, είναι δυνατό να δοθεί αμοιβή, αναλόγως της σπουδαιότητας των αρχαίων, εάν αυτός δηλώσει την ανακάλυψη εντός της νόμιμης προθεσμίας⁸⁹. Ως προς την αποζημίωση του κυρίου του κτήματος για τον χώρο που καταλαμβάνει το

⁸⁸ Δωρής 1985, 50-53 και Βουδούρη 1992, 51-52, όπου και νομολογία.

⁸⁹ Δωρής 1985, 93.

διατηρούμενο ακίνητο αρχαίο, νοείται ότι αυτή παρέχεται μόνο εάν το κτήριο δεν απαλλοτριωθεί, καθώς στην περίπτωση της απαλλοτρίωσης καταβάλλεται πλήρης αποζημίωση⁹⁰. Αποζημίωση δικαιούται ο ιδιοκτήτης και στην περίπτωση που το ακίνητο αρχαίο διατηρηθεί σε υπόγειο οικοδομής, καθώς σε αυτήν την περίπτωση το σχέδιο της οικοδομής προσαρμόζεται έτσι ώστε να διατηρείται το αρχαίο, σύμφωνα με τις υποδείξεις και την έγκριση της αρχαιολογικής υπηρεσίας. Επομένως αυτός ανέχεται περιορισμό στην ιδιοκτησία του, που αποτιμάται στην αξία του τμήματος της οικοδομής, το οποίο καταλαμβάνει το αρχαίο⁹¹. Η διατήρηση αρχαιοτήτων στο υπόγειο οικοδομών ή στον περιβάλλοντα χώρο τους συνηθίζεται ιδιαίτερα στην Ελλάδα, δεδομένου του πλούτου της σε αρχαιότητες. Έτσι, απαιτείται συχνά η τροποποίηση και η προσαρμογή της σχετικής μελέτης ανεγέρσεως στα νέα δεδομένα, ώστε να παρασχεθεί στη συνέχεια άδεια συνέχισης των οικοδομικών εργασιών. Στις περιπτώσεις αυτές τα αποκαλυφθέντα αρχαία, μετά το πέρας της ανασκαφής, είτε διατηρούνται σε κατάχωση, είτε καθίστανται ορατά και επισκέψιμα.

Στο άρθρο 9⁹² προβλέπεται η περίπτωση κήρυξης ως διατηρητέου του αρχαίου που βρίσκεται σε ιδιωτικό κτήριο, τίθενται οι προθεσμίες που πρέπει να τηρηθούν από τα όργανα του κράτους για τη διαδικασία αυτή και προβλέπεται αποζημίωση του ιδιοκτήτη για στέρηση χρήσης γης. Για τη διατήρηση του ακινήτου αρχαίου αποφαινεται το αργότερο εντός μηνός από τη δήλωση αυτού ο αρχαιολογικός έφορος και αν αυτός αμφιβάλλει αποφασίζει ειδική επιτροπή εντός δύο μηνών από της δηλώσεως⁹³. Αν παρέλθει δίμηνο από τη δήλωση εύρεσης του αρχαίου και δεν έχει ληφθεί ακόμη απόφαση, ο ιδιοκτήτης δικαιούται αποζημίωσης για την παρακώλυση της χρήσεως της ιδιοκτησίας του. Αν παρέλθει έτος από την ημέρα της δήλωσης εύρεσης και ακόμη δεν έχει ληφθεί απόφαση, ο ιδιοκτήτης μπορεί να το θεωρήσει ως μη διατηρητέο. Επίσης, αν υπάρχει ανάγκη δοκιμαστικής ανασκαφής για εξακρίβωση της σπουδαιότητας ακινήτου αρχαίου, μπορεί ο αρχαιολογικός έφορος ή ο επιμελητής να προβαίνει αμέσως σε αυτή, ενημερώνοντας το Υπουργείο, συνεννοούμενος με αυτό για τη δαπάνη. Με την τροποποίηση που προστέθηκε αργότερα στο άρθρο 9 σημειώνεται,

⁹⁰ Δωρής 1985, 89-90.

⁹¹ Όπως δέχθηκε και ο νομικός σύμβουλος του Υπουργείου, βλ. Δωρής 1985, 91-92.

⁹² Όπως τροποποιήθηκε με την προσθήκη της παρ. 2 του Ν.Δ. 4543/1966, ΦΕΚ Α' 184.

⁹³ Με δικαστικές αποφάσεις έχει κριθεί, ότι η ασφυκτική προθεσμία του ενός μηνός δεν αφορά, παρά τη σχετική διατύπωσή του, τον χαρακτηρισμό ενός ακινήτου ως αρχαίου, αλλά μόνο την αποζημίωση του κυρίου. Βλ. ενδεικτικά, ΣτΕ 368/1982.

πως η ετήσια προθεσμία ισχύει και για κάθε αίτηση ιδιώτη περί οικοδομήσεως ή εκτελέσεως οποιουδήποτε έργου, σύμφωνα με το άρθρο 51 του νόμου. Τίθεται όμως ως προϋπόθεση, για την εντός έτους απάντηση της υπηρεσίας, το ότι απαιτείται, στην κρινόμενη περίπτωση, να ενεργηθεί ανασκαφή ή οποιαδήποτε άλλη μελέτη. Εάν δεν χρειάζεται ανασκαφή ή μελέτη, η προθεσμία απάντησης ορίζεται μέχρι διμήνου. Μετά την παρέλευση της ως άνω προθεσμίας, η άλλη αρμόδια κρατική αρχή (π.χ. η πολεοδομία) μπορεί να εκδώσει την ζητούμενη άδεια και χωρίς τη συγκατάθεση της αρμοδίας αρχαιολογικής υπηρεσίας. Επιπλέον στο άρθρο ορίζεται, ότι το Αρχαιολογικό Συμβούλιο υποχρεούται να διεκπεραιώνει άμεσα τις υποθέσεις των αρχαιολογικών απαλλοτριώσεων.

Η διενέργεια της δοκιμαστικής ανασκαφής⁹⁴ προς εξακρίβωση της σπουδαιότητας του ακινήτου αρχαίου, ώστε να αποφασιστεί αν τελικά αυτό θα διατηρηθεί ή όχι⁹⁵, λογικά πρέπει να τελειώσει επίσης εντός της ίδιας ετήσιας προθεσμίας, παρόλο που αυτό δεν ορίζεται σαφώς στο άρθρο. Επίσης, η δαπάνη για τη δοκιμαστική ανασκαφή είναι σαφές από τη διάταξη πως επιβαρύνει το Δημόσιο. Εάν, επομένως, τη δαπάνη αυτή ή μέρος της κατεβλήθη οικειοθελώς από τον ιδιοκτήτη του κτήματος ή εκρίθη αναγκαία και ενεκρίθη από την αρχαιολογική υπηρεσία, αυτός δικαιούται να αναζητήσει τα καταβληθέντα. Είναι αδιάφορο, εάν ο ιδιοκτήτης κατέβαλε την δαπάνη αυτή (ημερομίσθια εργατών ανασκαφής), για επίσπευση της διαδικασίας εκδόσεως οικοδομικής αδείας, αφού η δαπάνη πραγματοποιήθηκε προς όφελος του Δημοσίου⁹⁶. Πρέπει πάντως να σημειωθεί ότι, αν και δεν προβλεπόταν από το νόμο η καταβολή της δαπάνης για δοκιμαστικές ανασκαφές από τους ιδιώτες ιδιοκτήτες, αυτοί συχνά την κατέβαλαν. Η πρακτική αυτή αποτυπώνεται και στον Πίνακα 2 (βλ. Παράρτημα), όπου εμφανίζονται να χρηματοδοτούν δοκιμαστικές αλλά και σωστικές ανασκαφές ήδη από τη δεκαετία του '80. Στον ισχύοντα νόμο 3028/02 το ζήτημα αυτό αντιμετωπίζεται με ειδική πρόβλεψη (άρθρο 37, παρ.6), όπως θα δούμε στην οικεία ενότητα.

⁹⁴ Παρόλο που δεν αναφέρονται με τη λέξη «σωστικές» στο κείμενο του νόμου, η πρακτική και η επιστήμη μπορούσε να κάνει αυτή τη διάκριση, ιδίως για τις ανασκαφές που διεξάγονταν σε θέσεις όπου ανακαλύφθηκαν αρχαία κατά τη διάρκεια κατασκευής ενός δημόσιου ή ιδιωτικού έργου. Συνεπώς οι σωστικές ανασκαφές καλύπτονται στον κ.ν. 5351 από τις ρυθμίσεις που διέπουν τις δοκιμαστικές ανασκαφές και τις ανασκαφές του δημοσίου. Ως σωστικές άλλωστε αναφέρονται και στο ΠΔ 16/1980 (ΦΕΚ Α' 8) και στις μετρήσεις της στατιστικής Υπηρεσίας (βλ. Πίνακα 1 στο παράρτημα), όπου καταγράφονται ξεχωριστά.

⁹⁵ Αντίστοιχη πρόβλεψη για τη διεξαγωγή διερευνητικής, όπως αναφέρεται, ανασκαφής υπάρχει και στο άρθρο 9 του ισχύοντος Ν. 3028/02 (βλ. σελ. 71). Σε αυτόν όμως υπάρχει ξεχωριστό άρθρο για τις σωστικές ανασκαφές (άρθρο 37), οπότε η προηγούμενη ασάφεια εξαλείφεται.

⁹⁶ Νομ. Συμβ. ΥΠΠΕ 299/82, βλ. Δωρής 1985, 99.

Εκτός από το άρθρο 9 του κ.ν. 5351 που αφορά τις δοκιμαστικές ανασκαφές, στο άρθρο 35 του νόμου ορίζεται, ότι ανασκαφές προς εύρεση αρχαίων ή εξερεύνηση αρχαιολογικών τόπων ενεργεί το Υπουργείο Παιδείας (μετέπειτα Πολιτισμού) και την άδεια προς εκτέλεση σωστικών και δοκιμαστικών ανασκαφών εν όψει εκτελέσεως έργου για το οποίο έχει χορηγηθεί η σχετική άδεια παρέχει ο προϊστάμενος της αρμόδιας Εφορείας Αρχαιοτήτων⁹⁷. Επίσης, στα άρθρα 39 και 40 προβλέπεται η διεξαγωγή ανασκαφών από εφόρους της περιφέρειας σε ιδιωτικά κτήματα, μετά από αίτηση των ιδιοκτητών τους, που αναλαμβάνουν τα έξοδα και οφείλουν να διευκολύνουν τη διεξαγωγή της. Αυτή η ρύθμιση αφορά και τις σωστικές ανασκαφές και μάλιστα προβλέπεται πως σε αυτή την περίπτωση θα πρέπει να δίνεται άδεια και να επιχειρείται η διεξαγωγή τους εντός διετίας. Αν ο ιδιώτης δηλώσει πως για οικονομικούς ή άλλους λόγους επιθυμεί να διακόψει την ανασκαφή, το Υπουργείο δικαιούται να τη συνεχίσει ίδια δαπάνη. Σε αυτήν την περίπτωση ο ιδιοκτήτης δεν δύναται να ζητήσει καμία αποζημίωση. Στα άρθρα 41 και 42 προβλέπεται πως ανασκαφές προς ανακάλυψη αρχαιοτήτων δικαιούται να διενεργεί το Υπουργείο σε ιδιωτικά κτήματα και μπορεί να προβαίνει σε δοκιμαστική ανασκαφή και χωρίς απαλλοτρίωση του κτήματος, ειδοποιώντας γι' αυτό τον ιδιοκτήτη και αποζημιώνοντάς τον για τη στέρηση της προσωρινής χρήσεως της γης του ή για κάθε βλάβη που θα γίνει στο κτήμα του, μετά από εκτίμηση ειδικής επιτροπής⁹⁸. Αυτές όμως οι δοκιμαστικές ανασκαφές δεν πρέπει να παραταθούν πέραν του μηνός χωρίς τη συγκατάθεση του ιδιοκτήτη. Αν αποκαλυφθούν ακίνητα αρχαία στις ανασκαφές αυτές εφαρμόζονται οι διατάξεις του άρθρου 8.

Για την προστασία των αρχαίων, στα επόμενα άρθρα προβλέπονται χρηματικές ποινές ή/και φυλάκιση για όποιον ανασκάπτει χωρίς άδεια και για όποιον εκ προθέσεως καταστρέφει ή βλάπτει αρχαία. Με το άρθρο 50 απαγορεύεται χωρίς άδεια: 1) η λατομία και σκαφή προς πορισμόν υλικού οικοδομών και αρχαίων ερειπίων πόλεων, συνοικισμών, νεκροπόλεων και σε απόσταση 500 μέτρων παντός ορατού αρχαίου μνημείου, καθώς και η κατασκευή ασβεστοκαμίνου σε περιφέρεια 500 μέτρων από τα αρχαία, 2) η πλησίον αρχαίου επιχείρηση έργου δυναμένου να βλάψει αυτά

⁹⁷ Μετά τη μεταβίβαση αρμοδιοτήτων από τον Υπουργό και τις Κεντρικές Υπηρεσίες του Υπουργείου Πολιτισμού στα περιφερειακά όργανα αυτού, βλ. άρθρο 1, παρ. Α2 του ΠΔ 16/1980 (ΦΕΚ Α' 8).

⁹⁸ Για τη σύνθεση της επιτροπής αυτής βλ. σχετικά στην παρ. 14 του άρθρ. 3 της Κ.Υ.Α. αριθ. 5 οίκ. 25860/26.4.1982 (ΦΕΚ Β' 216).

αμέσως ή εμμέσως, 3) οποιαδήποτε εργασία επί κτιρίων και λειψάνων ή ερειπίων αρχαίων, ακόμη και αν δεν επιφέρει κάποια ζημιά. Για τους παραβάτες προβλέπεται φυλάκιση και χρηματική ποινή. Η επανόρθωση δε της γενομένης βλάβης γίνεται από το Δημόσιο, αλλά με δικές τους δαπάνες. Βέβαια, το άρθρο 51 επιτρέπει στον ιδιώτη που εμποδίζεται να ενεργήσει στο κτήμα του οποιαδήποτε πράξη να ζητήσει απαλλοτρίωση του κτήματος του και αν αυτή δεν γίνει εντός διετίας να διαθέσει το κτήμα του κατά βούληση⁹⁹, όμως το Δημόσιο δύναται να προβεί σε αναγκαστική απαλλοτρίωση τέτοιων κτημάτων και μετά την πάροδο διετίας. Σύμφωνα, τέλος, με το άρθρο 52¹⁰⁰, η επισκευή ή η οποιαδήποτε μετασκευή αρχαίων και οικοδομημάτων παλαιότερων του 1830 γίνεται μόνο μέσω της κατά περίπτωση αρμόδιας υπηρεσίας του Υπουργείου Πολιτισμού, μετά από γνωμοδότηση του αρχαιολογικού συμβουλίου. Όσες επισκευές επιβάλλεται να γίνουν σε αρχαία ή ιστορικά κτίρια που ανήκουν σε ιδιώτες ή νομικά πρόσωπα πρέπει να εκτελούνται από τους ίδιους απροφάιστα και χωρίς αναβολή, ίδια δαπάνη. Αν αυτοί αρνηθούν, το Δημόσιο εκτελεί τις επισκευές με δική του δαπάνη, όμως μπορεί να την καταλογίζει σε βάρος τους ή να την αναλάβει μερικώς ή εξ ολοκλήρου αν αυτοί βρίσκονται σε αδυναμία να την επωμιστούν.

Με τις διατάξεις των άρθρων 50 έως 52 θεσπίζεται το κανονιστικό καθεστώς για τις αρχαιότητες που ουσιαστικά ισχύει μέχρι και σήμερα και από το χαρακτήρα τους η αρχαιολογική υπηρεσία αντλεί την εξουσία να επεμβαίνει οποτεδήποτε κατασκευάζεται ένα έργο που μπορεί να βλάψει το αρχαίο, θέτοντας ειδικούς όρους ή επιβάλλοντας οποιονδήποτε άλλο περιορισμό προκύπτει από τις διατάξεις αυτές¹⁰¹. Στις εν λόγω διατάξεις στηρίζεται και ο έλεγχος που ασκούν οι κατά τόπους αρμόδιες εφορείες αρχαιοτήτων κατά την έκδοση οικοδομικών αδειών, καθώς απαραίτητη κατά το νόμο προϋπόθεση για την έκδοση διοικητικής πράξεως είναι η προηγούμενη έκδοση πράξεως άλλης αρχής, από το περιεχόμενο της οποίας δεν επιτρέπεται να αφίσταται η διοικητική αυτή πράξη, όπως συμβαίνει στην περίπτωση ανέγερσης οικοδομής πλησίον αρχαίου μνημείου, όπου πριν από την έκδοση οικοδομικής άδειας απαιτείται άδεια του Υπουργού Πολιτισμού. Αν αυτή δεν υφίσταται, η οικοδομική άδεια μπορεί να

⁹⁹ Η ευχέρεια αυτή, καταλήγοντας ενδεχομένως στην αποδέσμευση του ακινήτου αν παρέλθει άπρακτη διετία, αντίκειται στο σημείο αυτό στη συνταγματική υποχρέωση διαρκούς προστασίας του μνημείου, όπως έχει κριθεί επανειλημμένως. Ενδεικτικά, βλ. ΣτΕ 323/2009.

¹⁰⁰ Όπως αντικαταστάθηκε με το άρθρο 14 και 17 του Ν. 216/1943 και τροποποιήθηκε με το άρθρο 32 παρ. 5 του Ν. 1337/1983 (ΦΕΚ Α' 33). Βλ. ερμηνευτική εγκύκλιο ΥΠΠΟ/ΔΑΜΔ/ Φ.800/ 35237/ 17.7.1995, στο Πάντος 2001, 282-283.

¹⁰¹ Δωρής 1985, 203 κ.ε..

ανακληθεί από την οικεία πολεοδομική αρχή και για λόγους δημοσίου συμφέροντος που ανάγονται στην προστασία των αρχαίων μνημείων¹⁰². Αντίστοιχες διατάξεις υπάρχουν και στο άρθρο 10 του ισχύοντα νόμου 3028/02.

Η δημοσίευση των σωστικών ανασκαφών

Στην κωδικοποίηση του 1932 δεν προβλέπονταν ιδιαίτερες ρυθμίσεις για το μείζον θέμα των δημοσιεύσεων των σωστικών ανασκαφών¹⁰³, που μέχρι και σήμερα αποτελεί ζητούμενο για χιλιάδες ανασκαφές που έχουν διενεργηθεί και για εκατομμύρια ευρήματα που έχουν συσσωρευτεί στις αποθήκες των αρχαιολογικών εφορειών και των μουσείων που εποπτεύουν. Για το ζήτημα αυτό υπάρχουν κάποιες ρυθμίσεις σε άλλα νομοθετήματα, όπου παράλληλα ρυθμίζονται θέματα που αφορούν την παρακολούθηση και τις δημοσιεύσεις των συστηματικών ανασκαφών του Δημοσίου, των επιστημονικών ιδρυμάτων και των ξένων αρχαιολογικών σχολών.

Στο Π.Δ. της 30-12-1927¹⁰⁴ ορίζεται πως, όταν πρόκειται για σύντομες ανασκαφές που γίνονται με διαταγή του Υπουργείου και συνεπεία τυχαίων ευρημάτων (άρα σωστικές), ο διευθύνων την ανασκαφή οφείλει μετά το πέρας της να αποστέλλει στο Υπουργείο ακριβές αντίγραφο του ημερολογίου της, όπου θα αναγράφονται οι αναγκαίες για την εξαγωγή επιστημονικών συμπερασμάτων λεπτομερείς παρατηρήσεις¹⁰⁵. Τα ημερολόγια αυτά θα φυλάσσονται σε ιδιαίτερο αρχείο του αρχαιολογικού τμήματος (Εφορεία Αρχαιοτήτων) και δεν δύναται να γίνει χρήση τους προς επιστημονική εκμετάλλευση από άλλον, πλην τού διευθύνοντος την ανασκαφή, προτού γίνει η δημοσίευση των αποτελεσμάτων της ή πριν παρέλθει τριετία από την εκτέλεσή της (άρθρο 1, παρ. 7 και 9). Επίσης στην παρ. 17 αναφέρεται πως ο διευθυντής της ανασκαφής του Δημοσίου οφείλει το αργότερο εντός τριών μηνών από την ολοκλήρωσή της να στέλνει προς δημοσίευση στο Αρχαιολογικό Δελτίο σύντομη έκθεση για την πορεία και τα πορίσματα των ανασκαφών, που μπορεί να συνοδεύεται από σχεδιαγράμματα και εικόνες της ανασκαφής και των σπουδαιότερων ευρημάτων. Στην παρ. 18 ορίζεται πως, εάν ο διευθύνων την ανασκαφή δεν δημοσιεύσει τα

¹⁰² ΣτΕ 532/1984, ΣτΕ 3462/1989, ΣτΕ 3558/2008.

¹⁰³ Εκτός μιας ασαφούς αναφοράς στο άρθρο 25, που ορίζει πως για αρχαία που βρέθηκαν σε ανασκαφή ο ορισθείς από το κράτος αρχαιολόγος διατηρεί επί μια τριετία το δικαίωμα της πρώτης δημοσίευσης.

¹⁰⁴ Περί τρόπου εκτελέσεως αρχαιολογικών ανασκαφών, ΦΕΚ Α' 6/21-1-1928.

¹⁰⁵ Βλ. και παρ. 4 του άρθρου 9 του ΠΔ 99/1992 (ΦΕΚ Α' 46), όπου κατά την εκτέλεση έργου με αυτεπιστασία προβλέπεται η τήρηση αναλυτικού επιστημονικού ημερολογίου, που κατατίθεται στην Υπηρεσία μετά την περάτωση του έργου.

αποτελέσματα της ανασκαφής το αργότερο εντός τριετίας από το πέρας αυτής, μπορεί με απόφαση του αρχαιολογικού Συμβουλίου να χάσει το δικαίωμα της εκτέλεσης άλλης ανασκαφής, ενώ σύμφωνα με την παρ. 19 θεωρείται ότι έχει παραιτηθεί από κάθε δικαίωμα προτεραιότητας δημοσίευσης ευρημάτων όποιος διευθυντής ανασκαφής δεν τα έχει δημοσιεύσει εντός δεκαετίας από την εύρεσή τους, χωρίς σπουδαία δικαιολογία. Επίσης, το άρθρο 8 του Ν.Δ. 1521/1942¹⁰⁶ ορίζει πως οι Έφοροι μαζί με τους επιμελητές υποχρεούνται να καταρτίζουν κατ' έτος έκθεση πεπραγμένων της περιφέρειάς τους, που θα δημοσιεύεται στο παράρτημα του Αρχαιολογικού Δελτίου.

Ως προς τη χορήγηση άδειας μελέτης αδημοσίευτου αρχαιολογικού υλικού σε κάποιον πλην του ανασκαφέα, σε κοινή υπουργική απόφαση της 10-12-1986 ορίζεται πως απαιτείται η έγγραφη σύμφωνη γνώμη του ανασκαφέα, εφόσον το υλικό δεν έχει δημοσιευθεί μέσα σε διάστημα δέκα ετών από την έναρξη της ανασκαφής¹⁰⁷. Πρέπει πάντως να σημειωθεί πως, ανεξάρτητα από τις σχετικές ρυθμίσεις, το μείζον αυτό πρόβλημα είναι χρόνιο και ουσιαστικά δεν έχει αντιμετωπιστεί ποτέ στην πράξη. Υπήρξε και παραμένει επιτακτική η ανάγκη να εξασφαλιστεί από τη διοίκηση ο τρόπος με τον οποίο θα ελέγχεται ουσιαστικά η τήρηση των προβλεπόμενων προθεσμιών και υποχρεώσεων (βλ. και Κεφάλαιο 3).

Στις επόμενες ενότητες θα εξετάσουμε το ισχύον συνταγματικό και νομοθετικό πλαίσιο που διέπει τις αρχαιότητες και τις σωστικές ανασκαφές, καθώς και επιμέρους ρυθμίσεις που τις αφορούν, στο πλαίσιο των μεγάλων δημόσιων έργων.

2.3 Ισχύον θεσμικό πλαίσιο για τις αρχαιότητες και τις σωστικές ανασκαφές

Ο προηγούμενος κ.ν. 5351/32 υπήρξε προϊόν της εποχής που τον δημιούργησε και κλήθηκε να ανταποκριθεί σε συγκεκριμένες κοινωνικοοικονομικές συνθήκες και ανάγκες που προσδιορίζονταν με βάση τους κανόνες της επιστήμης και την πρόοδο της έρευνας εκείνης της περιόδου. Ωστόσο στα 70 χρόνια ζωής του, παράλληλα με την πρόοδο της τεχνολογίας και την ανάπτυξη της επιστημονικής έρευνας διαμορφώθηκαν νέες αντιλήψεις γύρω από την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς, που απέκτησε πιο σύνθετο περιεχόμενο. Κοντά στην ιστορική, ιδεολογική, παιδευτική και αισθητική αξία της πολιτιστικής κληρονομιάς αναδείχθηκε και η κοινωνική και οικονομική

¹⁰⁶ Περί τροποποίησης του ΑΝ 1947/1939 περί οργάνωσης υπηρεσίας αρχαιοτήτων κλπ. (ΦΕΚ Α' 182).

¹⁰⁷ ΓΝΟΣ/50100/10-12-1986, Διατήρηση δικαιολογητικών που απαιτούνται από τις Υπηρεσίες του Υπουργείου Πολιτισμού, παρ. 5 (ΦΕΚ Β' 861).

σημασία της για τη σύγχρονη κοινωνία και ο προηγούμενος αρχαιολογικός νόμος αποτελούσε πλέον ένα πεπαλαιωμένο νομοθετικό εργαλείο, που δύσκολα μπορούσε να ανταποκριθεί στις νέες απαιτήσεις¹⁰⁸. Αυτό είχε σα συνέπεια, ιδιαίτερα μετά το Σύνταγμα του 1975, η νομολογία να προστρέχει απευθείας στην εφαρμογή του άρθρου 24Σ για να προστατεύσει τις αρχαιότητες και το πολιτιστικό περιβάλλον και να ερμηνεύσει τους υφιστάμενους κανόνες¹⁰⁹. Έτσι, ο νόμος 3028/02 κλήθηκε να ανταποκριθεί σε σύγχρονες απαιτήσεις και να καλύψει νέες ανάγκες, που απαιτούσαν μια πιο συστηματική νομοθεσία για μια πιο ολοκληρωμένη προστασία, σε εναρμόνιση με τις αρχές του Συντάγματος, τους κανόνες του Διεθνούς Δικαίου και τη νομολογία.

Στη συνέχεια θα αναφερθούμε στη συνταγματική προστασία της αρχαιολογικής κληρονομιάς σε συνάρτηση με την αρχαιολογική έρευνα και στο ισχύον νομοθετικό πλαίσιο, όπως διαμορφώνεται από το νόμο 3028/02 και από ρυθμίσεις άλλων νομοθετημάτων για τις σωστικές ανασκαφές και τις σχετικές με αυτές διαδικασίες.

2.3.1 Η συνταγματική προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς σε συνάρτηση με την αρχαιολογική έρευνα

Το Σύνταγμα του 1975 περιέλαβε, για πρώτη φορά, ρητά διατάξεις για την προστασία των αρχαιοτήτων και του πολιτιστικού περιβάλλοντος. Το άρθρο 24 αρχικά ορίζει στην παρ.1 ότι η προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος αποτελεί υποχρέωση του κράτους, το οποίο οφείλει να λαμβάνει ιδιαίτερα προληπτικά ή κατασταλτικά μέτρα για τη διαφύλαξή του. Εν συνεχεία στην παρ.6 ορίζεται πως «τα μνημεία, οι παραδοσιακές περιοχές και στοιχεία τελούν υπό την προστασία του κράτους» και «νόμος θα ορίσει τα αναγκαία για την πραγματοποίηση της προστασίας αυτής μέτρα, καθώς και τον τρόπο και το είδος της αποζημίωσης των ιδιοκτητών». Συμπληρωματικά λειτουργεί και το άρθρο 18 παρ. 1, που αναθέτει στο νομοθέτη να ρυθμίσει το καθεστώς ιδιοκτησίας και διάθεσης, μεταξύ άλλων, των αρχαιολογικών χώρων και θησαυρών.

Με τις παραπάνω διατάξεις του Συντάγματος το πολιτιστικό περιβάλλον ανάγεται σε συνταγματικά προστατευόμενο έννομο αγαθό και επομένως καθιερώνεται η ιδιαίτερη και αυξημένη προστασία του. Όπως άλλωστε προκύπτει και από την πάγια νομολογία, η προστασία του πολιτιστικού περιβάλλοντος, που συντίθεται από τα μνημεία και τα

¹⁰⁸ Βλ. και εισηγητική έκθεση του νόμου 3028/02, γενικό μέρος.

¹⁰⁹ Χρυσανθάκης 2003, 1-2.

λοιπά πολιτιστικά αγαθά που προέρχονται από την ανθρώπινη δραστηριότητα και συνθέτουν λόγω της ιστορικής, καλλιτεχνικής ή επιστημονικής σημασίας τους την εν γένει πολιτιστική κληρονομιά της χώρας, περιλαμβάνει, μεταξύ άλλων, την υποχρέωση της Διοίκησης να εξασφαλίζει την εν λόγω προστασία των πολιτιστικών στοιχείων στο διηνεκές καθώς και τη δυνατότητα επιβολής ιδιαίτερων μέτρων για την αποφυγή οποιασδήποτε βλάβης, αλλοίωσης ή υποβάθμισής τους¹¹⁰.

Μετά την αναθεώρηση του Συντάγματος το 2001, η προστασία του πολιτιστικού περιβάλλοντος, εκτός από υποχρέωση του κράτους αποτελεί και δικαίωμα του καθενός και για τη διαφύλαξή του το Κράτος έχει υποχρέωση να παίρνει ιδιαίτερα προληπτικά ή κατασταλτικά μέτρα στο πλαίσιο μάλιστα της αρχής της αειφορίας¹¹¹. Η αρχή της αειφορίας επίσης κατοχυρώνεται ρητά για πρώτη φορά στο άρθρο 24 παρ.1 και ως τέτοια ορίζεται η ανάπτυξη εκείνη που δεν εξαντλεί ούτε υποβαθμίζει τους φυσικούς και πολιτιστικούς πόρους, αλλά τους διαφυλάσσει για τις επερχόμενες γενιές¹¹². Έτσι η αρχή της αειφορίας λειτουργεί ως προσδιοριστική της κρατικής δράσης όταν λαμβάνει προληπτικά και κατασταλτικά μέτρα για τη διαφύλαξη του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος. Η λήψη ανάλογων μέτρων, η οποία δεν εξυπηρετεί την αρχή της αειφορίας είναι δυνατό να κρίνεται αντίθετη στο Σύνταγμα¹¹³.

Η ευρύτητα της έννοιας του πολιτιστικού περιβάλλοντος εντάσσει στο προστατευτικό πεδίο του άρθρου 24 και το εν δυνάμει πολιτιστικό περιβάλλον, που βρίσκεται είτε κάτω από τη γη, είτε στο βυθό της θάλασσας και αποτελεί ασφαλώς περιβάλλον προς διαφύλαξη¹¹⁴. Συνεπώς η αρχαιολογική έρευνα, ως απαραίτητο συστατικό το οποίο αναδεικνύει ένα μέρος της πολιτιστικής κληρονομιάς, αποτελεί επενέργεια που θα πρέπει αναμφίβολα να εντάσσεται και να λειτουργεί αρμονικά στο πλαίσιο της συνταγματικής αυτής προστασίας¹¹⁵. Επιπλέον θα πρέπει να προσανατολίζεται τόσο στο οντολογικό πεδίο του άρθρου 24 όσο και στην εξισορρόπησης της με άλλα συνταγματικά προστατευόμενα δικαιώματα. Από τη μια

¹¹⁰ Βλ. ενδεικτικά: ΣτΕ 3146/86 Ολομ., ΣτΕ 1712/02, ΣτΕ 282/09.

¹¹¹ Άρθρο 24 παρ. 1: «Η προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος αποτελεί υποχρέωση του Κράτους και δικαίωμα του καθενός. Για τη διαφύλαξή του το Κράτος έχει υποχρέωση να παίρνει ιδιαίτερα προληπτικά ή κατασταλτικά μέτρα στο πλαίσιο της αρχής της αειφορίας».

¹¹² Σιούτη 2004, 84.

¹¹³ Ωστόσο η έννοια της αρχής της αειφορίας (κατ' άλλους βιωσιμότητας ή βιώσιμης ανάπτυξης) δεν είναι εντελώς αποφασημένη και το περιεχόμενό της χαρακτηρίζεται συχνά από αοριστία. Βλ. και Τροβά 2003, 76-79.

¹¹⁴ Βλ. και Δωρή 1985, 32.

¹¹⁵ Γεραπετρίτης 2004, 451-452.

πλευρά θα πρέπει να κατατείνει στη διαφύλαξη της πολιτιστικής κληρονομιάς και την πρόληψη ενδεχόμενων κινδύνων, όπως η καταστροφή μνημείων και ευρημάτων, παράλληλα όμως θα πρέπει να φροντίζει και για τη διασφάλιση της απαιτούμενης διάχυσης της πολιτιστικής και επιστημονικής πληροφόρησης που τα ευρήματα φέρουν μαζί τους. Από την άλλη πλευρά η συνταγματική προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς έρχεται πολλές φορές σε αντιπαράθεση ή διαπλέκεται με το δικαίωμα της ιδιοκτησίας¹¹⁶, που επίσης κατοχυρώνεται συνταγματικά (άρθρο 17Σ¹¹⁷). Τα ευρήματα των σωστικών ανασκαφών συχνά ανασύρονται από ατομικές ιδιοκτησίες και επομένως πολλές φορές χρειάζεται να εφαρμοσθούν ιδιαίτερα ή/και έκτακτα μέτρα που περιορίζουν το δικαίωμα αυτό.

Όπως αναφέρθηκε ήδη, στο άρθρο 24Σ παρ. 6 ορίζεται, πως: «νόμος θα ορίσει τα αναγκαία για την πραγματοποίηση της προστασίας αυτής περιοριστικά μέτρα της ιδιοκτησίας, καθώς και τον τρόπο και το είδος της αποζημίωσης των ιδιοκτητών», ενώ και στο άρθρο 18Σ παρ. 1 ορίζεται πως ειδικοί νόμοι ρυθμίζουν τα σχετικά με την ιδιοκτησία και τη διάθεση των αρχαιολογικών χώρων. Ιδιαίτερα στην περίπτωση της αρχαιολογικής έρευνας και εν προκειμένω της σωστικής ανασκαφής, εφαρμογή έχει και το άρθρο 18 παρ. 5 του Συντάγματος. Με αυτό παρέχεται η δυνατότητα στο νομοθέτη να προβλέψει «και κάθε άλλη στέρηση της ελεύθερης χρήσης και κάρπωσης της ιδιοκτησίας που απαιτείται από ιδιαίτερες περιστάσεις». Ταυτόχρονα στο σημείο αυτό το Σύνταγμα προβλέπει πως το αντάλλαγμα της χρήσης ή κάρπωσης προς τον δικαιούχο «θα πρέπει να ανταποκρίνεται στις υφιστάμενες κάθε φορά συνθήκες» και πως «μέτρα που επιβλήθηκαν με την εφαρμογή της παραγράφου αυτής αίρονται αμέσως μόλις εκλείψουν οι ιδιαίτεροι λόγοι που τα προκάλεσαν...». Η τελευταία αυτή πρόβλεψη καθιερώνει ρητά ως κριτήριο την αρχή της αναγκαιότητας του μέτρου, που αποτελεί ιδιαίτερη έκφανση της αρχής της αναλογικότητας¹¹⁸. Η αρχή της αναλογικότητας, που κατοχυρώνεται πλέον και συνταγματικά μετά την αναθεώρηση

¹¹⁶ Το οποίο επίσης τυγχάνει ευρύτατης προστασίας και από το ευρωπαϊκό δίκαιο, κυρίως δε το Πρώτο Πρόσθετο Πρωτόκολλο της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (άρθρο 1). Βλ. τη σύμβαση στη διεύθυνση: http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/E4317264-DB27-42FE-873E-1ECCACABB045/0/GRE_CONV.pdf (τελευταία πρόσβαση στις: 5-5-2011). Βλ. και Χορομίδης 2004.

¹¹⁷ «Η ιδιοκτησία τελεί υπό την προστασία του Κράτους, τα δικαιώματα όμως που απορρέουν από αυτή δεν μπορούν να ασκούνται σε βάρος του γενικού συμφέροντος» (παρ1). «Κανένας δεν στερείται την ιδιοκτησία του, παρά μόνο για δημόσια ωφέλεια...και πάντοτε αφού προηγηθεί πλήρης αποζημίωση...».

¹¹⁸ Γεραπετρίτης 2004, 453.

του 2001¹¹⁹ ως όριο για τον περιορισμό συνταγματικών δικαιωμάτων, αποτελεί τον οδηγό για την εξισορρόπηση των αντίρροπων τάσεων που μπορούν να εμφανίσουν η προστασία της ιδιοκτησίας και η διασφάλιση της πολιτιστικής κληρονομιάς.

Ποικίλοι περιορισμοί της ιδιοκτησίας είναι επιτρεπτοί κατά το Σύνταγμα εφόσον προσβλέπουν στην προστασία του πολιτιστικού περιβάλλοντος περιλαμβανομένων και των υποχρεώσεων για θετικές ενέργειες στο προστατευόμενο αγαθό με κόστος του κυρίου¹²⁰. Οι περιορισμοί που βασίζονται στο άρθρο 24Σ μπορούν να έχουν ευρύτερο περιεχόμενο από τους γενικούς περιορισμούς της ιδιοκτησίας του άρθρου 17Σ, αλλά δημιουργούν υποχρέωση αποζημίωσης του θιγόμενου ιδιοκτήτη, όταν δεσμεύουν ουσιωδώς την ιδιοκτησία του. Επομένως το κράτος οφείλει να μεριμνά για την εφαρμογή του νόμου και την καταβολή αποζημίωσης των ιδιοκτητών¹²¹.

Ωστόσο, όπως θα δούμε και στο επόμενο κεφάλαιο, ειδικά το ΥΠΠΟ εκδηλώνει ιδιαίτερη αδυναμία καταβολής των οφειλόμενων αποζημιώσεων, οι οποίες κατοχυρώνονται και συνταγματικά, για τη στέρηση ιδιοκτησίας στο πλαίσιο της προστασίας του πολιτιστικού περιβάλλοντος. Το πρόβλημα διαρκώς επιδεινώνεται με τη συνεχή αύξηση του αριθμού των δεσμευμένων ιδιοκτησιών και των προτάσεων των υπηρεσιών του ΥΠΠΟ για κήρυξη αναγκαστικών απαλλοτριώσεων, σε συνδυασμό με τη σημαντική έως υπέρμετρη χρονική καθυστέρηση συντέλεσης των απαλλοτριώσεων παρελθόντων ετών.

2.3.2 Ο νόμος 3028/02 και το κανονιστικό πλαίσιο που διέπει τις σωστικές ανασκαφές

Η προστασία του πολιτιστικού περιβάλλοντος οργανώνεται και εξειδικεύεται με τις διατάξεις του ισχύοντος πλέον νόμου 3028/2002 «Για την προστασία των Αρχαιοτήτων και εν γένει της Πολιτιστικής Κληρονομιάς»¹²², ο οποίος επιχειρεί να εξαλείψει τις

¹¹⁹ Άρθρο 25 παρ. 1: «Τα δικαιώματα του ανθρώπου ως ατόμου και ως μέλους του κοινωνικού συνόλου και η αρχή του κοινωνικού κράτους δικαίου τελούν υπό την εγγύηση του Κράτους ... Οι κάθε είδους περιορισμοί που μπορούν κατά το Σύνταγμα να επιβληθούν στα δικαιώματα αυτά πρέπει να προβλέπονται είτε απευθείας από το Σύνταγμα είτε από το νόμο, εφόσον υπάρχει επιφύλαξη υπέρ αυτού και να σέβονται την αρχή της αναλογικότητας».

¹²⁰ Βλ. για παράδειγμα την απόφαση του ΣτΕ 2630/2010 για οικοδόμηση ακινήτου στην περιοχή του Μετσ, που ενώ βρίσκεται εντός αρχαιολογικού χώρου με ειδικούς όρους δόμησης, η οικεία αρχή του Υπουργείου Πολιτισμού θέτει συμπληρωματικούς περιορισμούς στη δόμησή του με συγκεκριμένη αιτιολογία και βάσει κριτηρίων της αρχαιολογικής νομοθεσίας και όχι της πολεοδομικής.

¹²¹ Τροβά 2003, 94.

¹²² ΦΕΚ Α' 153.

ασάφειες της παρελθούσης αρχαιολογικής νομοθεσίας και να ανταποκριθεί στις σύγχρονες απαιτήσεις και κοινωνικές ανάγκες.

Όπως σημειώνεται και στην εισηγητική του έκθεση, ο νόμος διέπεται από θεμελιώδεις αρχές, όπως: α) Η συστηματοποίηση και η διεύρυνση της έννοιας της πολιτιστικής κληρονομιάς, β) η ισότιμη αντιμετώπιση των μνημείων, γ) η κοινωνική διάσταση της προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς, δ) ο εμπλουτισμός της προστασίας, ε) η συμπληρωματικότητα των καθηκόντων της πολιτείας και των πολιτών, στ) ιδιοκτησία και κατοχή μνημείων, ζ) η ρύθμιση της διακίνησης των πολιτιστικών αγαθών, η) η ένταξη των μνημείων στον χώρο, θ) η διευκόλυνση της πρόσβασης των πολιτών στα στοιχεία της πολιτιστικής κληρονομιάς, ι) η οργάνωση και η προαγωγή της έρευνας και ια) η διεύρυνση των ανταλλαγών με ξένες χώρες.

Από τις αρχές αυτές γίνεται φανερό πως ο νόμος επιδιώκει να αντιμετωπίσει ολιστικά την πολιτιστική κληρονομιά της χώρας και την προστασία της, ενώ στους στόχους του είναι η διατήρηση της ιστορικής μνήμης χάριν της παρούσας και των μελλοντικών γενεών και η αναβάθμιση του πολιτιστικού περιβάλλοντος, όπως άλλωστε επισημαίνεται και στο άρθρο 1. Μέσα από αυτές τις διατυπώσεις αναφύεται ξεκάθαρα η πρόθεση του νομοθέτη να βρίσκεται σε εναρμόνιση ο νέος νόμος με τις αρχές που αποπνέουν τα διεθνή κείμενα και υπηρετούν οι διεθνείς και συνταγματικοί κανόνες δικαίου. Ιδιαίτερα η διευκόλυνση της πρόσβασης των πολιτών στα στοιχεία της πολιτιστικής κληρονομιάς, η προαγωγή της έρευνας, η ένταξη των μνημείων στο χώρο και η κοινωνική διάσταση της προστασίας είναι αρχές που έχουν υιοθετηθεί, όπως είδαμε, τόσο στις συμβάσεις της Γρανάδας και της Βαλέτας όσο και στο Χάρτη της Λοζάνης του ICOMOS.

Στη συνέχεια θα αναφερθούμε σε διατάξεις του αρχαιολογικού νόμου που σχετίζονται το θέμα της παρούσας εργασίας και στις ρυθμίσεις που για πρώτη φορά αποσαφηνίζουν το καθεστώς που διέπει τις σωστικές ανασκαφές στην Ελλάδα.

Έννοια όρων

Σύμφωνα με το άρθρο 2 του νόμου νοούνται: α) Ως πολιτιστικά αγαθά: οι μαρτυρίες της ύπαρξης και της ατομικής και συλλογικής δραστηριότητας του ανθρώπου και β) ως μνημεία: τα πολιτιστικά αγαθά που αποτελούν υλικές μαρτυρίες και ανήκουν στην πολιτιστική κληρονομιά της Χώρας και των οποίων επιβάλλεται η ειδικότερη

προστασία (εδ. α' και β')¹²³. Όσο για τα «αρχαία μνημεία» ή «αρχαία», που μας ενδιαφέρουν εδώ, διευκρινίζεται πως νοούνται όλα τα πολιτιστικά αγαθά (κινητά και ακίνητα) που ανάγονται στους προϊστορικούς, αρχαίους, βυζαντινούς και μεταβυζαντινούς χρόνους και χρονολογούνται έως και το 1830¹²⁴, ενώ σε αυτά συμπεριλαμβάνονται σπήλαια και παλαιοντολογικά κατάλοιπα για τα οποία υπάρχουν ενδείξεις ότι συνδέονται με την ανθρώπινη ύπαρξη (εδ. β' περ. αα'). Στη συνέχεια ορίζονται ευρύτατα και διακρίνονται τα αρχαία μνημεία σε κινητά και σε ακίνητα -μαζί με το άμεσο περιβάλλον τους- (εδ. β', περ. γγ'). Στα κινητά μνημεία, σύμφωνα με το άρθρο 20 (παρ. 1) περιλαμβάνονται: α) όσα χρονολογούνται έως και το 1453, β) τα μεταγενέστερα του 1453, που χρονολογούνται έως και το 1830 και αποτελούν ευρήματα ανασκαφών ή άλλης αρχαιολογικής έρευνας ή που αποσπάσθηκαν από ακίνητα μνημεία, καθώς και οι θρησκευτικές εικόνες και λειτουργικά αντικείμενα της ίδιας περιόδου και γ) τα μεταγενέστερα του 1453, που χρονολογούνται έως και το 1830, που δεν υπάγονται στην προηγούμενη περίπτωση και χαρακτηρίζονται μνημεία λόγω της κοινωνικής, τεχνικής, λαογραφικής, εθνολογικής, καλλιτεχνικής, αρχιτεκτονικής, βιομηχανικής ή εν γένει ιστορικής ή επιστημονικής σημασίας τους. Τα αρχαία κινητά και ακίνητα μνημεία που υπάγονται στις πρώτες δύο περιπτώσεις προστατεύονται απευθείας από το νόμο, χωρίς δηλαδή την ανάγκη έκδοσης οποιασδήποτε διοικητικής πράξης, ενώ τα υπόλοιπα χαρακτηρίζονται μνημεία με απόφαση του Υπουργού Πολιτισμού. Στο άρθρο 2, ορίζονται επίσης ευρύτατα οι αρχαιολογικοί χώροι, μαζί με το απαραίτητο ελεύθερο περιβάλλον που επιτρέπει στα σωζόμενα μνημεία να συντίθενται σε ιστορική, αισθητική και λειτουργική ενότητα (εδ. γ') και οι ιστορικοί τόποι (εδ. δ').

Σαφέστατα στο νόμο ενυπάρχει μια τάση διεύρυνσης της έννοιας των πολιτιστικών αγαθών, η οποία ξεπερνά τους στενούς χρονολογικούς ή ειδολογικούς περιορισμούς και μπορεί να συνίσταται και σε μαρτυρίες της ύπαρξης και της ατομικής και συλλογικής δραστηριότητας του ανθρώπου¹²⁵. Αυτή η τάση ακολουθεί το πνεύμα πολλών διεθνών κειμένων και μάλιστα συνάδει ιδιαίτερα με τους διευρυμένους ορισμούς που γνωρίσαμε

¹²³ Οι όροι που αφορούν τα νεότερα μνημεία δεν αναφέρονται, καθώς δεν αποτελούν αντικείμενο της παρούσας εργασίας.

¹²⁴ Με την επιφύλαξη των διατάξεων του άρθρου 20.

¹²⁵ Βλ. και Βουδούρη 2003, 27.

στη σύμβαση του Λονδίνου του 1969¹²⁶ και φυσικά στην αναθεωρημένη Σύμβαση της Βαλέτας του 1992¹²⁷, παρόλο που η τελευταία κυρώθηκε από την Ελλάδα το 2005, μετά δηλαδή την ψήφιση του παρόντος νόμου¹²⁸. Δίνεται μάλιστα ιδιαίτερη έμφαση στη σχέση των πολιτιστικών αγαθών με το περιβάλλον τους και στη λειτουργία που μαζί επιτελούν ως μαρτυρίες της ύπαρξης, ενώ εντάσσει στο πεδίο προστασίας του τα σπήλαια και παλαιοντολογικά κατάλοιπα που συνδέονται με αυτήν. Ωστόσο υπάρχει κενό ως προς την προστασία των σπηλαίων και των παλαιοντολογικών καταλοίπων που δεν υπάρχουν ενδείξεις ότι συνδέονται με την ανθρώπινη ύπαρξη.

Περιεχόμενο της προστασίας και κυριότητα των μνημείων

Η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς της Χώρας, σύμφωνα με το άρθρο 3 παρ. 1, συνίσταται κυρίως: α) στον εντοπισμό, την έρευνα, την καταγραφή, την τεκμηρίωση και τη μελέτη των στοιχείων της, β) στη διατήρηση και στην αποτροπή της καταστροφής, της αλλοίωσης και γενικά κάθε άμεσης ή έμμεσης βλάβης της, γ) στην αποτροπή της παράνομης ανασκαφής, της κλοπής και της παράνομης εξαγωγής, δ) στη συντήρηση και την κατά περίπτωση αναγκαία αποκατάστασή της, ε) στη διευκόλυνση της πρόσβασης και της επικοινωνίας του κοινού με αυτήν, στ) στην ανάδειξη και την ένταξή της στη σύγχρονη κοινωνική ζωή και ζ) στην παιδεία, την αισθητική αγωγή και την ευαισθητοποίηση των πολιτών για την πολιτιστική κληρονομιά.

Το περιεχόμενο της προστασίας εμπλουτίζεται σημαντικά, σε αρμονία με τα διεθνή κείμενα που εξετάσαμε. Η σημασία της καταγραφής και της τεκμηρίωσης κατείχε σε αυτά κεντρική θέση¹²⁹, όπως άλλωστε και η ευαισθητοποίηση των πολιτών για την πολιτιστική κληρονομιά, η διευκόλυνση της πρόσβασης του κοινού σε αυτήν και η ένταξή της στη σύγχρονη ζωή¹³⁰. Με το άρθρο αυτό εισάγεται επίσης στην αρχαιολογική νομοθεσία για πρώτη φορά και η αρχή της ολοκληρωμένης προστασίας,

¹²⁶ «Ως αρχαιολογικά αντικείμενα νοούνται όλα τα ευρήματα και αντικείμενα ή κάθε άλλο ίχνος ανθρώπινης ύπαρξης αποτελεί μαρτυρία για εποχές και πολιτισμούς...» (άρθρο 1).

¹²⁷ «Ως στοιχεία της αρχαιολογικής κληρονομιάς όλα τα κατάλοιπα, τα αντικείμενα και άλλα ίχνη ανθρώπινης ύπαρξης από το παρελθόν...» (άρθρο 1, παρ.2).

¹²⁸ Υπήρξε πάντως επιδίωξη ο νέος νόμος να είναι συμβατός και με τις διεθνείς συμβάσεις που δεν είχε κυρώσει ακόμη τότε η Ελλάδα. Βλ. Βουδούρη 2004, 26.

¹²⁹ Συμβάσεις: Λονδίνου 1969, Γρανάδας 1985, Βαλέτας 1992, UNESCO 1972, Συστάσεις: UNESCO 1956, 1968 και Συμβουλίου της Ευρώπης 1989, Χάρτης της Λοζάνης 1992 και Ψήφισμα ΕΚ 1982.

¹³⁰ Η Σύμβαση της UNESCO του 1972 αναφέρεται ιδιαίτερα στην υποχρέωση των κρατών να αποδώσουν στην πολιτιστική κληρονομιά λειτουργικότητα στα πλαίσια της κοινωνικής ζωής (άρθρο 5) και στη Σύμβαση της Βαλέτας η υποχρέωσή τους να διευκολύνουν την πρόσβαση του κοινού στα σημαντικά μνημεία και στους αρχαιολογικούς χώρους (άρθρο 9), ενώ σε όλα τα κείμενα αναδεικνύεται ο ξεχωριστός ρόλος της εκπαίδευσης και ευαισθητοποίησης των πολιτών.

καθώς στην παρ. 2 ορίζεται πως η προστασία των μνημείων, αρχαιολογικών χώρων και ιστορικών τόπων περιλαμβάνεται στους στόχους οποιουδήποτε επιπέδου χωροταξικού, αναπτυξιακού, περιβαλλοντικού και πολεοδομικού σχεδιασμού ή σχεδίων ισοδύναμου αποτελέσματος ή υποκατάστατών τους. Με εμφανείς επιρροές ιδίως από τις συμβάσεις της Γρανάδας και της Βαλέτας, η ρύθμιση αυτή εναρμονίζεται και με την συνταγματικά καθιερωμένη αρχή της αειφορίας. Ωστόσο η ολοκληρωμένη προστασία δεν είναι δυνατό να διασφαλιστεί μόνο μέσω της συγκεκριμένης ρύθμισης, καθώς απαιτεί σχεδιασμό ευρύτερων πολιτικών (βλ. Σύμβαση Βαλέτας) και παράλληλα εναρμόνιση της εσωτερικής πολεοδομικής, περιβαλλοντικής και χωροταξικής νομοθεσίας με τις αρχές που τη διέπουν.

Όσον αφορά την κυριότητα των ακινήτων και κινητών μνημείων (άρθρα 7 και 21 αντίστοιχα), ο νόμος ορίζει σαφώς, πως όσα εξ αυτών χρονολογούνται έως και το 1453 ή όσα αποκαλύφθηκαν ή αποκαλύπτονται κατά την εκτέλεση ανασκαφών, ανεξάρτητα από τη χρονολόγησή τους, ανήκουν κατά κυριότητα και νομή στο Δημόσιο, είναι πράγματα εκτός συναλλαγής και ανεπίδεκτα χρησικτησίας. Επίσης, δεν υπόκεινται σε κατάσχεση ακίνητα και κινητά αρχαία που χρονολογούνται έως και το 1453, για τα μεταγενέστερα όμως υπάρχει ειδική πρόβλεψη (άρθρο 22).

Διατήρηση ακινήτων μνημείων και αποτροπή βλάβης των αρχαιοτήτων

Σύμφωνα με το άρθρο 9, για τη διατήρηση ή μη ακινήτων αρχαίων που ανακαλύπτονται σε ιδιοκτησίες αποφαινεται η Υπηρεσία με αιτιολογημένη έκθεση μετά τη διενέργεια διερευνητικής ανασκαφής, εφόσον χρειάζεται. Εάν το θέμα είναι μείζονος σημασίας παραπέμπεται εντός 2 μηνών από την εύρεσή του στο Συμβούλιο, που γνωμοδοτεί επίσης εντός διμήνου. Σε περίπτωση δε που αποφασιστεί να καταχωθεί ή να μη διατηρηθεί το αρχαίο στον τρόπο που βρέθηκε, απαιτείται η φωτογράφιση, αποτύπωση και λεπτομερής αρχαιολογική τεκμηρίωση, συνοδευόμενη από επιστημονική έκθεση και κατάλογο ευρημάτων (παρ.1-2). Αυτή είναι μια πολύ σημαντική ρύθμιση, όπως άλλωστε και η ρύθμιση του άρθρου 42, που απαγορεύει τη μεταφορά μνημείου, εκτός εάν είναι απολύτως αναγκαία για λόγους διάσωσης, εθνικού συμφέροντος ή λόγω εκτέλεσης μεγάλου τεχνικού έργου, αφού πρώτα αποκλειστεί κάθε άλλη δυνατότητα διατήρησής του στο περιβάλλον του. Οι προβλέψεις αυτές ενσωματώνουν πλήρως τα διεθνή πρότυπα που πρέπει να εφαρμόζονται σε αυτήν την περίπτωση.

Εάν αποφασίζεται να διατηρηθεί το αρχαίο, μπορεί να επιβάλλεται στον ιδιοκτήτη του ακινήτου η υποχρέωση να επιτρέπει την επίσκεψή του υπό όρους (άρθρο 9, παρ. 3). Επίσης, αν το αρχαίο βρίσκεται σε ιδιωτικό ακίνητο, ο έχων δικαίωμα σε αυτό δικαιούται να λάβει αποζημίωση για τη στέρηση της χρήσης του σύμφωνα με τις διατάξεις του Άρθρου 19 μετά την πάροδο τριών μηνών από τη δήλωση ή εύρεση του αρχαίου, εφόσον δεν έχει εκδοθεί η σχετική απόφαση (παρ.4). Αν έχει αποφασιστεί η διενέργεια διερευνητικής ανασκαφής, ο έχων δικαίωμα στο ακίνητο δικαιούται να λάβει αποζημίωση για τη στέρηση της χρήσης του και για κάθε βλάβη που προκύπτει σε αυτό από την ανασκαφή, το αργότερο μετά την πάροδο ενός έτους από τη δήλωση ή την εύρεση του αρχαίου (παρ.5). Τέλος ορίζεται πως τα ποσά που δαπανά ο έχων δικαίωμα στο ακίνητο για την προστασία του αρχαίου σύμφωνα με τις υποδείξεις της Υπηρεσίας και μέχρι την έκδοση της απόφασης για τη διατήρησή του, καταβάλλονται σε αυτόν (παρ.6). Με τις συγκεκριμένες διατάξεις εξαλείφονται οι ασάφειες και που υπήρχαν στην προϊσχύουσα νομοθεσία σε σχέση με τα συγκεκριμένα ζητήματα (βλ. σελ. 58-59).

Ο νόμος απαγορεύει ρητά κάθε ενέργεια σε κινητά ή ακίνητα μνημεία, η οποία μπορεί να επιφέρει με άμεσο ή έμμεσο τρόπο καταστροφή, βλάβη, ρύπανση ή αλλοίωση της μορφής του (άρθρο 10, παρ.1 και άρθρο 26). Προσδιορίζονται συγκεκριμένοι όροι για οποιαδήποτε εργασία πλησίον αρχαιοτήτων (όπως είναι π.χ. η οικοδομική δραστηριότητα, η κατασκευή τεχνικών έργων, κ.λπ.) και σε περίπτωση που απαιτείται έγκριση της αρχαιολογικής υπηρεσίας σύμφωνα με αυτούς, αυτή προηγείται από τις άδειες άλλων αρχών (όπως π.χ. η πολεοδομία), διαφορετικά η Υπηρεσία μπορεί να διακόψει τις εργασίες με σήμα της. Εάν εκδοθούν άδειες από άλλες αρχές για έργα αρμοδιότητάς τους, τα οποία ωστόσο θα εκτελεσθούν σε ακίνητα μνημεία ή στο περιβάλλον τους, σε αρχαιολογικούς χώρους ή ιστορικούς τόπους, χωρίς να έχει προηγηθεί η άδεια από την αρχαιολογική υπηρεσία, οι άδειες αυτές είναι άκυρες¹³¹. Για την προστασία των ακινήτων μνημείων είναι δυνατό να επιβάλλονται περιορισμοί στη χρήση, στον τρόπο λειτουργίας επιχειρήσεων, στους όρους δόμησης κτιρίων και έργων κατά παρέκκλιση από κάθε ισχύουσα διάταξη (άρθρο 10)¹³².

Οι Εφορείες Αρχαιοτήτων έχουν το δικαίωμα, που απορρέει εκ του νόμου (άρθρο 10, παρ. 1), να σταματούν προσωρινά ή οριστικά την κατασκευή οποιουδήποτε έργου

¹³¹ Βλ. και Οδηγό Αρχαιολογικών Αδειοδοτήσεων και Διαδικασιών στα Δημόσια Έργα, 2003, σελ. 6.

¹³² Οι διατάξεις αυτές είναι αντίστοιχης σημασίας και βαρύτητας με τις διατάξεις των άρθρων 50-52 του προϊσχύοντος κ.ν. 5352/32 (βλ. σχετικά, σελ. 61).

σε ακίνητο μνημείο ή στον περιβάλλοντα αυτού χώρο, σε αρχαιολογικούς χώρους ή ιστορικούς τόπους, όταν διαπιστωθεί ότι: α) το έργο μπορεί να επιφέρει, με άμεσο ή έμμεσο τρόπο, καταστροφή, βλάβη, ρύπανση ή αλλοίωση της μορφής του μνημείου, ή β) η ύπαρξη μνημειακών καταλοίπων καθιστά επιβεβλημένη την ανασκαφική έρευνα. Μετά τη ολοκλήρωση της διερευνητικής ανασκαφής (που γίνεται κατά τη διάρκεια του σχεδιασμού ή της εκτέλεσης έργου) και στην περίπτωση ανεύρεσης μνημείων, η αρχαιολογική υπηρεσία, ανάλογα με τη σπουδαιότητα του ευρήματος και τη σημασία του εκτελούμενου τεχνικού έργου αποφαινεται για: α) τη διατήρηση του αρχαίου ορατού στον τόπο εύρεσής του, καθορίζοντας όλες τις απαιτούμενες ενέργειες για τη συντήρηση και ανάδειξή του, β) τη διατήρησή του σε κατάχωση, γ) τη μη διατήρησή του (διάλυση), δ) τη μεταφορά του (ολόκληρου ή τμήματός του) και την επανατοποθέτησή του σε κατάλληλο μέρος (άρθρο 42)¹³³.

Ειδικότερα για την προστασία των αρχαιολογικών χώρων και μνημείων εφαρμόζεται η διαδικασία κήρυξης και οριοθέτησής τους και η επιβολή όρων σχετικά με τις επιτρεπόμενες χρήσεις και δραστηριότητες εντός των ορίων τους¹³⁴. Είναι επίσης δυνατή η οριοθέτηση ειδικών ζωνών προστασίας εντός των κηρυγμένων χώρων, οι οποίες διαβαθμίζονται σε Ζώνη Α απόλυτης προστασίας και αδόμητης και σε Ζώνη Β με ειδικούς όρους δόμησης, χρήσεων γης και λοιπών δραστηριοτήτων (άρθρο 13). Οριοθέτηση ζωνών προστασίας προβλέπεται επίσης για χώρους που βρίσκονται εντός οικισμών (άρθρο 14), για ενάλιους αρχαιολογικούς χώρους (άρθρο 15), καθώς και γύρω από μνημεία (άρθρο 17).

Είναι φανερό πως η προστασία των αρχαιοτήτων και εν γένει του πολιτιστικού περιβάλλοντος έχει βαρύνουσα σημασία στην ελληνική νομοθεσία και μπορούν ακόμη και να επιβληθούν περιοριστικά μέτρα της ιδιοκτησίας για το σκοπό αυτό (άρθρο 14, παρ. 6) μάλιστα συνταγματικά κατοχυρωμένα, όπως είδαμε στην προηγούμενη ενότητα. Σύμφωνα επίσης με το άρθρο 19 (παρ. 1) μπορεί να επιβληθεί προσωρινή ή οριστική στέρηση ή περιορισμός της χρήσης ακινήτου και για τη διενέργεια ανασκαφών. Στο νόμο υπάρχουν διατάξεις που προβλέπουν για τις περιπτώσεις αυτές αντισταθμιστικά μέτρα, όπως δικαίωμα αποζημίωσης των ιδιοκτητών λόγω απαλλοτρίωσης (άρθρο 10, παρ. 7, άρθρο 13, παρ. 3 και άρθρο 18), λόγω στέρησης της

¹³³ Βλ. και Οδηγό Αρχαιολογικών Αδειοδοτήσεων και Διαδικασιών στα Δημόσια Έργα, 2003, σελ. 7-8.

¹³⁴ Μέχρι το 2002, η διαδικασία καθορισμού προστατευτικών ζωνών προβλεπόταν από τις διατάξεις του άρθρου 91 του νόμου 1892/1990 (ΦΕΚ Α' 101).

χρήσης του ακινήτου (άρθρο 9, παρ. 4, και άρθρο 19), λόγω δαπάνης για την εκτέλεση εργασιών στερέωσης, συντήρησης ή προστασίας μνημείων (άρθρο 9, παρ. 6 και άρθρο 11, παρ. 2) κ.ά., που όμως η εφαρμογή τους υπόκειται σε χρονοβόρες και σύνθετες διαδικασίες, που συχνά αποτελούν σημείο προστριβής των πολιτών με τις Υπηρεσίες που τις εφαρμόζουν (βλ. κεφάλαιο 3). Ωστόσο σε αυτήν την πρακτική, που δεν είναι χωρίς προβλήματα, οφείλεται μεγάλο μέρος της μέχρι τώρα διαφύλαξης και προστασίας των αρχαιολογικών χώρων και του περιβάλλοντός τους.

Αρχαιολογική έρευνα και εντοπισμός αρχαιοτήτων σε δημόσια και ιδιωτικά έργα

Ο νόμος 3028 με το άρθρο 35 ορίζει σαφώς την έννοια της αρχαιολογικής έρευνας πεδίου, το χώρο στον οποίο πραγματοποιείται και τον σκοπό για τον οποίο γίνεται. Έτσι, αυτή μπορεί να είναι χερσαία ή ενάλια, να διεξάγεται στο έδαφος, στο υπέδαφος, στο βυθό της θάλασσας ή στον πυθμένα των λιμνών και των ποταμών, με σκοπό τον εντοπισμό και την αποκάλυψη αρχαίων μνημείων και με τη χρήση διαφόρων μεθόδων. Στην έννοια της αρχαιολογικής έρευνας περιλαμβάνονται οι συστηματικές και σωστικές ανασκαφές, καθώς και οι επιφανειακές έρευνες. Συστηματικές ανασκαφές μπορούν να διεξάγουν, εκτός από την Αρχαιολογική Υπηρεσία, επιστημονικοί, εκπαιδευτικοί και ερευνητικοί φορείς κατόπιν σχετικής αδειοδότησης και υπό την εποπτεία της (άρθρο 36).

Σύμφωνα με το άρθρο 37, οι σωστικές ανασκαφές, που απαιτούνται για τη διάσωση ενός μνημείου το οποίο ήρθε στο φως κατά τη διάρκεια τεχνικού έργου ή φυσικού φαινομένου, τυχαίου γεγονότος ή παράνομης ανασκαφικής ενέργειας, διενεργούνται από την αρχαιολογική υπηρεσία (παρ.1). Οι ανασκαφές αυτές είτε προηγούνται της κατασκευής του έργου, αν εικάζεται η ύπαρξη μνημείων, είτε διεξάγονται μετά από διακοπή του έργου, αν αποκαλυφθούν μνημεία. Στην περίπτωση αυτή, η πορεία των εργασιών για την ολοκλήρωση του έργου συναρτάται με την εξέλιξη της ανασκαφής και τη σπουδαιότητα των ευρημάτων (άρθρα 9, 10, 18, 19, 42 του νόμου)¹³⁵. Επίσης, η αρχαιολογική υπηρεσία οφείλει να μεριμνά για τη συντήρηση και τη φύλαξη των ευρημάτων σε συνεργασία με ειδικούς επιστήμονες, τεχνικούς και συντηρητές, για τη φύλαξη της περιοχής που έχει ανασκαφεί καθώς και για τη λήψη μέτρων ασφαλείας εργαζομένων και τρίτων. Για τη διατήρηση των ακινήτων ευρημάτων εφαρμόζονται οι

¹³⁵ Βλ. και Οδηγό Αρχαιολογικών Αδειοδοτήσεων και Διαδικασιών στα Δημόσια Έργα, 2003, σελ. 6.

διατάξεις του άρθρου 9 (άρθρο 37, παρ.3). Στη συγκεκριμένη διάταξη, που αφορά τη σωστή διαχείριση των ευρημάτων και τη διεπιστημονική συνεργασία σε όλα τα στάδια της ανασκαφικής διαδικασίας, ενσωματώνονται οι σχετικές αρχές του Χάρτη της Λοζάνης και της Σύμβασης της Βαλέτας. Ωστόσο η εμπειρία δείχνει πως στην πράξη δεν είναι εύκολο να τηρούνται πάντα και σωστά όλες οι απαιτούμενες διαδικασίες, είτε λόγω κόστους, είτε λόγω έλλειψης προσωπικού. Επιπλέον, η υπηρεσία υποχρεούται να διευκολύνει την πρόσβαση ειδικών επιστημόνων στο χώρο της ανασκαφής υπό την επιφύλαξη των διατάξεων του άρθρου 39, για τις δημοσιεύσεις των αποτελεσμάτων των ανασκαφών (άρθρο 37, παρ.4). Στην περίπτωση δε που η σωστική ανασκαφή υπερβαίνει τον στόχο της άμεσης διάσωσης εφαρμόζονται οι διατάξεις του άρθρου 36 που ρυθμίζει τις συστηματικές ανασκαφές (άρθρο 37, παρ.5).

Η σωστική ανασκαφή χρηματοδοτείται από τον κύριο του έργου εφόσον πρόκειται για δημόσιο τεχνικό έργο ή ιδιωτικό έργο προϋπολογισμού μεγαλύτερου των 587.000 €, συμπεριλαμβανομένης της συντήρησης, μελέτης και δημοσίευσης των ευρημάτων. Για έργα μικρότερου προϋπολογισμού, προβλέπεται επίσης η δυνατότητα για χρηματοδότηση από τον κύριο του έργου, εφόσον αυτός το αιτηθεί και γνωμοδοτήσει σχετικά το Συμβούλιο (άρθρο 37, παρ.6).

Ο νόμος 3028, προκειμένου να διασφαλίσει ότι κατά τη διενέργεια των αρχαιολογικών ερευνών τηρούνται οι όροι ασφάλειας, επιστημονικότητας και δεοντολογίας, θέτει όπως είδαμε ειδικές προϋποθέσεις. Μεταξύ αυτών είναι και η ανασκαφική εμπειρία του διενεργούντος τη σωστική ανασκαφή, που θα πρέπει να είναι τουλάχιστον τριετής, ενώ αυτός δεν θα πρέπει να έχει παραβεί τις προθεσμίες κατάθεσης των εκθέσεων της παρ. 2 του άρθρου 39 (άρθρο 37, παρ.2). Παράλληλα, στις συστηματικές ανασκαφές επισημαίνεται ιδιαίτερα η ανάγκη για τη χρήση μη καταστροφικών μεθόδων, τη διατήρηση των ευρημάτων κατά χώραν και την έγκαιρη δημοσίευση (άρθρο 36), συμπλέοντας με τις διεθνώς υιοθετημένες αρχές και πρακτικές. Ωστόσο θεωρούμε πως θα έπρεπε η συγκεκριμένη πρόβλεψη να αποτυπώνεται σαφώς και στο άρθρο 37, που αφορά τις σωστικές ανασκαφές.

Μελέτες και Δημοσιεύσεις αποτελεσμάτων των σωστικών ανασκαφών

Η μελέτη και δημοσίευση των ανασκαφών αποτελεί ένα βασικό κομμάτι της αρχαιολογικής έρευνας, αν και είναι αυτό που συχνά παραμελείται περισσότερο (βλ.

και Κεφάλαιο 3). Ιδιαίτερα στην περίπτωση των σωστικών ανασκαφών απαιτείται πολύ καλή τεκμηρίωση και συστηματική δουλειά πριν και μετά την ανασκαφή, ιδιαίτερα μάλιστα στην περίπτωση που τα ευρήματά τους μπορεί να εκτείνονται και πέραν της δεδομένης έκτασης που αναγκαστικά ανασκάπτουν και χρειαστεί στο μέλλον να ανασκαφούν όμορες με αυτήν εκτάσεις, που θα επιτρέψουν την, έστω και ετεροχρονισμένα, μελέτη και συσχέτιση από διαφορετικούς ερευνητές των ευρημάτων της ευρύτερης περιοχής, προκειμένου να εξαχθούν ασφαλή συμπεράσματα. Πέραν αυτού, δεν μπορεί να υπάρξει ολοκληρωμένη διαχείριση και προστασία, χωρίς επιστημονική μελέτη των στοιχείων που αποκαλύπτονται.

Ο νόμος περιλαμβάνει ειδικές διατάξεις στο άρθρο 39 που ρυθμίζουν τους όρους και τις προθεσμίες τις οποίες θα πρέπει να τηρούν οι διενεργούντες σωστική ανασκαφή και μόνο εντός των ορίων αυτών έχουν αποκλειστικό δικαίωμα δημοσίευσης. Έτσι, υποχρεούνται καταρχήν να καταθέτουν ετήσιες επιστημονικές εκθέσεις έως τον Απρίλιο του επόμενου έτους για δημοσίευση σε επιστημονικό έντυπο ή ηλεκτρονική καταχώρηση (παρ. 2), ενώ για κάθε ανασκαφή θα πρέπει να καταθέτουν τελική έκθεση, κατάλογο ευρημάτων, φωτογραφίες και σχέδια εντός εννέα μηνών από την περάτωσή της. Εάν δεν επιθυμούν τελική δημοσίευσή της το δηλώνουν εγγράφως, ώστε η Υπηρεσία να μεριμνήσει για την ανάθεσή της, διαφορετικά έχουν την υποχρέωση να καταθέσουν εντός έξι ετών από την περάτωσή της την τελική δημοσίευση. Αν οι προθεσμίες παρέλθουν άπρακτες, χάνουν το αποκλειστικό δικαίωμα δημοσίευσης και θα πρέπει να καταθέσουν στην Υπηρεσία το σύνολο του υλικού τεκμηρίωσης που διαθέτουν. Επίσης ρυθμίζονται και οι δημοσιεύσεις μεμονωμένων ευρημάτων (εντός δύο ετών από τη χορήγηση άδειας του έχοντος αποκλειστικό δικαίωμα) ή τμημάτων ανασκαφών (εντός πέντε ετών), ενώ ορίζεται πως η Υπηρεσία υποχρεούται να διευκολύνει την πρόσβαση των ενδιαφερόμενων μελετητών στα ευρήματα και στο υλικό τεκμηρίωσης που διαθέτουν, εφόσον δεν κινδυνεύουν να υποστούν φθορά.

Η επιστημονική μελέτη και δημοσίευση των ευρημάτων της αρχαιολογικής έρευνας που διεξάγεται από την αρχαιολογική υπηρεσία υπάγεται στην ευθύνη των κατά τόπους Εφορειών Αρχαιοτήτων, ενώ προβλέπεται και η δυνατότητα χορήγησης στο επιστημονικό προσωπικό δίμηνης εκπαιδευτικής άδειας κατ' έτος. Πολύ συχνά όμως αυτή δεν είναι δυνατό να αξιοποιηθεί, κυρίως λόγω φόρτου εργασίας. Πρόσφατα

θεσμοθετήθηκε και ειδική ερευνητική άδεια για μελέτη αρχαιολογικού υλικού¹³⁶. Επίσης, μια από τις αρμοδιότητες του Ταμείου Αρχαιολογικών Πόρων, που λειτουργεί στο πλαίσιο του Υπουργείου Πολιτισμού, είναι η έκδοση αρχαιολογικών μελετών, οδηγιών και περιοδικών, όπως είναι το Αρχαιολογικό Δελτίο και τα Αρχαιολογικά Ανάλεκτα εξ Αθηνών.

Ο νόμος 3028/02 ενσωματώνει, όπως είδαμε, σε μεγάλο βαθμό τις επιταγές των διεθνών κειμένων και βρίσκεται σε εναρμόνιση με τις βασικές αρχές που απορρέουν από τα κείμενα των διεθνών οργανισμών (βλ. σελ. 43). Πέρα όμως από τις ρυθμίσεις που έχουν υιοθετηθεί, θα πρέπει να εξεταστεί και η εφαρμογή τους στην πράξη, κυρίως από την πλευρά της Διοίκησης. Αυτή η συζήτηση πραγματοποιείται στο τρίτο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας.

2.3.3 Διοίκηση του αρχαιολογικού έργου

Τόσο στον ισχύοντα αρχαιολογικό νόμο, όσο και στην προηγούμενη νομοθεσία, είδαμε πως καταρχήν αναγνωρίζεται ο δημόσιος χαρακτήρας των αρχαιοτήτων, γεγονός που επέβαλε εξ αρχής τη δημιουργία μιας δημόσιας, κεντρικής αρχαιολογικής υπηρεσίας, που θα έχει την ευθύνη για τον έλεγχο και την εποπτεία της προστασίας, αποκάλυψης, συντήρησης, μελέτης, ανάδειξης και διάσωσής τους¹³⁷. Από το 1833 που ιδρύθηκε η Αρχαιολογική Υπηρεσία, διεκδικεί μέχρι σήμερα αυτή την αρμοδιότητα, έχοντας ως βασικές διοικητικές της μονάδες τις κατά τόπους Εφορείες Αρχαιοτήτων, οι οποίες από τρεις που ήταν αρχικά αυξήθηκαν αριθμητικά με το πέρασμα των χρόνων¹³⁸, καθώς αυξάνονταν οι ανάγκες και διευρυνόταν το πλαίσιο προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς.

Ο ισχύων Οργανισμός του Υπουργείου Πολιτισμού θεσμοθετήθηκε το 2003¹³⁹, λίγο μετά την ψήφιση του νέου αρχαιολογικού νόμου και προσπάθησε να εκσυγχρονίσει τις διοικητικές δομές και να αποκεντρώσει τις λειτουργίες τους, προκειμένου να επιλύσει

¹³⁶ Νόμος 3565/07, άρθρο 13 (ΦΕΚ Α' 112).

¹³⁷ Η ανάγκη για δημόσιες αρχαιολογικές υπηρεσίες με ισχυρές δομές αναγνωρίζεται και στα διεθνή κείμενα που γνωρίσαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο.

¹³⁸ Βλ. σχετικά το ΠΔ 941/77 «Περί οργανισμού του ΥΠ.ΠΕ» (ΦΕΚ Α' 320), που προέβλεπε τη λειτουργία 25 Εφορειών Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, 13 Εφορειών Βυζαντινών Αρχαιοτήτων και 10 Ειδικών Περιφερειακών Υπηρεσιών. Σε επίπεδο Κεντρικής Υπηρεσίας προέβλεπε τη λειτουργία της Διεύθυνσης Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων και της Διεύθυνσης Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Μνημείων, που υπάγονταν στη Γενική Διεύθυνση Αρχαιοτήτων, ενώ η Γενική Διεύθυνση Αναστήλωσης ήταν αρμόδια για τις τεχνικής φύσης παρεμβάσεις στα μνημεία.

¹³⁹ ΠΔ 191, ΦΕΚ Α' 146.

διάφορα οργανωτικά προβλήματα που είχαν προκύψει¹⁴⁰ και να ανταποκριθεί καλύτερα στις συνεχώς αυξανόμενες ανάγκες. Σύμφωνα με αυτόν, οι Υπηρεσίες του Υπουργείου Πολιτισμού που είναι αρμόδιες για τη διαχείριση των αρχαιοτήτων διακρίνονται σε: Κεντρικές Υπηρεσίες (άρθρα 7-26), Περιφερειακές Υπηρεσίες (άρθρα 43-45 και 61-65) και Ειδικές Περιφερειακές Υπηρεσίες (άρθρα 46-60).

Για το θέμα που εξετάζουμε στην παρούσα εργασία, αρμόδιες, εκ των Κεντρικών Υπηρεσιών, είναι η Γενική Διεύθυνση Αρχαιοτήτων και Πολιτιστικής Κληρονομιάς, στην οποία υπάγονται η Διεύθυνση Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων και η Διεύθυνση Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Αρχαιοτήτων, ενώ σε κάθε μία από αυτές υπάρχει ένα Τμήμα Αρχαιολογικών Χώρων, Μνημείων και Αρχαιογνωστικής Έρευνας, στην αρμοδιότητα του οποίου υπάγονται όλα τα θέματα που αφορούν τη διατήρηση, προστασία, ανάδειξη, οργάνωση διαμόρφωση και διαχείριση των αρχαιολογικών χώρων και τις σωστικές αρχαιολογικές ανασκαφές ή εργασίες, από την παρακολούθηση μέχρι την τελική δημοσίευση των αποτελεσμάτων και τη λήψη μέτρων προστασίας και τακτοποίησης των ευρημάτων.

Εκ των Περιφερειακών Υπηρεσιών, στη Γενική Διεύθυνση Αρχαιοτήτων και Πολιτιστικής Κληρονομιάς υπάγονται και λειτουργούν σε επίπεδο Διεύθυνσης, 39 Εφορείες Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, 28 Εφορείες Βυζαντινών Αρχαιοτήτων και 18 Ειδικές Περιφερειακές Υπηρεσίες¹⁴¹, που είναι αρμόδιες για τα αντίστοιχα θέματα στην περιφέρεια που εποπτεύουν. Σε κάθε Εφορεία Αρχαιοτήτων προβλέπεται αντίστοιχο Τμήμα Αρχαιολογικών Χώρων, Μνημείων και Αρχαιογνωστικής έρευνας, με αρμοδιότητα τα θέματα διατήρησης και διαχείρισης των αρχαιολογικών χώρων, τον προγραμματισμό και διενέργεια ανασκαφών και κάθε άλλης μορφής αρχαιολογικής έρευνας, την εξέταση αιτημάτων εκτέλεσης έργων που επηρεάζουν άμεσα ή έμμεσα τους αρχαιολογικούς χώρους και τα μνημεία, κ.λπ..

Τέλος, κεντρικό ρόλο στη χάραξη της πολιτικής για την προστασία των μνημείων και την έγκριση σημαντικών παρεμβάσεων σε αρχαιολογικούς χώρους έχει το Κεντρικό Αρχαιολογικό Συμβούλιο (ΚΑΣ), που συνεδριάζει υπό την προεδρία του εκάστοτε Γενικού Γραμματέα του Υπουργείου και η σύνθεσή του είναι ευρεία, καθώς

¹⁴⁰ Βλ. σχετικά στο Πάντος 1993, 12-15.

¹⁴¹ Πρόκειται είτε για Εφορείες με ειδικό αντικείμενο, όπως η σπηλαιολογία και οι ενάλιες αρχαιότητες, αρχαιολογικά ιδρύματα και μεγάλα μουσεία που λειτουργούν αυτόνομα, χωρίς να υπάγονται στην Εφορεία της περιοχής τους.

συμμετέχουν σε αυτό, εκτός από στελέχη του Υπουργείου Πολιτισμού και εκπρόσωποι άλλων Υπουργείων, ακαδημαϊκοί, κ.λπ. Μικρότερης εμβέλειας υποθέσεις εξετάζονται από τα αρμόδια κατά περιοχή Τοπικά Συμβούλια Μνημείων¹⁴².

Το Υπουργείο Πολιτισμού (πλέον και Τουρισμού) έχει τον κεντρικό ρόλο όσον αφορά τη στρατηγική και τη διαμόρφωση πολιτικής για την προστασία και τη διαχείριση της αρχαιολογικής κληρονομιάς, διαθέτοντας απαραίτητη τεχνογνωσία, εξειδικευμένο προσωπικό και υποδομές, αν και πάντα υπάρχουν προβλήματα ως προς τη στελέχωση ή τη χρηματοδότηση, όπως θα δούμε και στο επόμενο κεφάλαιο.

2.3.4 Νομοθετικές και διοικητικές ρυθμίσεις για τις σωστικές ανασκαφές στο πλαίσιο Μεγάλων Δημόσιων Έργων

Ήδη από το 2003¹⁴³ είχαν συγκεκριμενοποιηθεί οι διαδικασίες που έπρεπε να τηρούνται από τους φορείς υλοποίησης των Μεγάλων Δημόσιων Έργων, στα πλαίσια του νέου αρχαιολογικού νόμου¹⁴⁴. Σύμφωνα με αυτές, οι απαιτούμενες συνεργασίες με τις αρχαιολογικές Υπηρεσίες και οι ανταλλαγές στοιχείων, προκειμένου να δοθούν οι απαιτούμενες εγκρίσεις μπορούν να διακριθούν σε τέσσερις φάσεις, σε όλη τη διάρκεια υλοποίησης ενός τεχνικού έργου: Α) τις διαδικασίες κατά τη φάση της Προκαταρκτικής Μελέτης, Β) τις διαδικασίες κατά τη φάση της Προμελέτης ή Οριστικής Μελέτης, Γ) τις διαδικασίες κατά τη φάση της διενέργειας των Δοκιμαστικών Τομών και Δ) τις διαδικασίες κατά τη φάση της Κατασκευής του Έργου. Επιπλέον, υπήρξε κοινή η πεποίθηση πως ο σωστός σχεδιασμός και η παροχή όλων των απαραίτητων στοιχείων (γνωστές ή πιθανολογούμενες αρχαιολογικές θέσεις) μπορεί να εξασφαλίσει την έγκαιρη ολοκλήρωση του έργου. Ως εκ τούτου, οι διαδικασίες που λαμβάνουν χώρα κατά τη διάρκεια της Προκαταρκτικής Μελέτης και της Προμελέτης ή Οριστικής Μελέτης του Έργου (φάσεις Α και Β) θεωρούνται ως οι πλέον κρίσιμες, καθώς σε αυτές είναι δυνατόν: α) να εντοπισθεί με ακρίβεια το σύνολο των γνωστών μνημείων και αρχαιολογικών χώρων που βρίσκονται εντός ή πλησίον της περιοχής χωροθέτησης του έργου, β) να προβλεφθεί κατά προσέγγιση ο όγκος του ανασκαφικού έργου που θα απαιτηθεί, και γ) να εξετασθούν οι δυνατές λύσεις, όπως: παραλλαγές χαράξεων και χωροθετήσεων, ειδικά μέτρα προστασίας μνημείων και αρχαιολογικών χώρων και

¹⁴² Βλ. άρθρα 49 και 50 Ν. 3028/02.

¹⁴³ Στην υπ' αριθμ. 6418/27-5-2003 εγκύκλιο του Υπουργείου Πολιτισμού προς τις περιφερειακές υπηρεσίες περιγραφόταν λεπτομερώς η διαδικασία των σωστικών ανασκαφών στα τεχνικά έργα.

¹⁴⁴ Βλ. σχετικά τον Οδηγό Αρχαιολογικών Αδειοδοτήσεων και Διαδικασιών στα Δημόσια Έργα, 2003.

εκτίμηση του κόστους του ανασκαφικού έργου και των ειδικών μέτρων προστασίας των μνημείων. Επίσης, για την προστασία των αρχαιοτήτων και την εκτέλεση τυχόν αρχαιολογικών εργασιών, οι ανάδοχοι των έργων δεσμεύονται από συμβατικές υποχρεώσεις¹⁴⁵, που αφορούν την χρηματοδότηση αυτών των εργασιών, την παρακολούθηση όλων των εκσκαφικών εργασιών από έκτακτους αρχαιολόγους κλπ¹⁴⁶.

Με στόχο τη βελτίωση των συνθηκών και την επιτάχυνση της διενέργειας των αρχαιολογικών ερευνών και εργασιών που εκτελούνται κατά την υλοποίηση μεγάλων έργων υποδομής, το ΥΠΠΟΤ προχώρησε πρόσφατα σε περαιτέρω ειδικές διοικητικές και νομοθετικές ρυθμίσεις για τις σωστικές ανασκαφές, στο πλαίσιο των έργων αυτών:

1. Στο νόμο 3840¹⁴⁷, που δημοσιεύεται τον Μάρτιο του 2010, προβλέπεται πως οι δαπάνες αρχαιολογικών ερευνών και εργασιών που προκαλούνται κατά την εκτέλεση συγχρηματοδοτούμενων από την Ευρωπαϊκή Ένωση δημόσιων τεχνικών έργων χρηματοδοτούνται από τον κύριο του έργου και αφορούν: α) την αρχαιολογική παρακολούθηση των εργασιών από την αρμόδια Υπηρεσία Αρχαιοτήτων του ΥΠΠΟΤ, β) τη διενέργεια σωστικών ανασκαφών, κατά την έννοια του άρθρου 37 του ν. 3028/2002 και γ) τη λήψη προληπτικών μέτρων προστασίας των μνημείων έναντι κινδύνων κατά τη διάρκεια της υλοποίησης του έργου ή και κατά τη φάση της λειτουργίας του. Εφόσον ο προϋπολογισμός των δαπανών αυτών υπερβαίνει το 5% επί του συνολικού προϋπολογισμού του έργου, εγκρίνεται με απόφαση του Υπουργού Πολιτισμού και Τουρισμού μετά από αιτιολογημένη γνώμη των αρμόδιων Κεντρικών Συμβουλίων του ίδιου Υπουργείου (άρθρο 10, παρ. 15).

2. Τον Σεπτέμβριο του 2010 συστήνεται στο Τμήμα Αρχαιολογικών Χώρων, Μνημείων και Αρχαιογνωστικής Έρευνας της Διεύθυνσης Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων μη αυτοτελές «Γραφείο συντονισμού και παρακολούθησης αρχαιολογικών εργασιών στο πλαίσιο μεγάλων έργων»¹⁴⁸, για τη διευκόλυνση και τον συντονισμό των Περιφερειακών υπηρεσιών του ΥΠΠΟΤ, ώστε να επιτυγχάνεται η συντόμευση των πάσης φύσεως σχετικών ενεργειών, αλλά και της διοικητικής διαδικασίας που προηγείται της εισαγωγής ενός θέματος στο ΚΑΣ για γνωμοδότηση.

¹⁴⁵ Βλ. επιμέρους συμβάσεις για την κατασκευή μεγάλων έργων στο Σκουρή 2004, 380-387.

¹⁴⁶ Βλ. και σχετικό σχόλιο, σελ. 30.

¹⁴⁷ «Αποκέντρωση, απλοποίηση και ενίσχυση της αποτελεσματικότητας των διαδικασιών του Εθνικού Στρατηγικού Πλαισίου Αναφοράς (ΕΣΠΑ) 2007-2013 και άλλες διατάξεις» (ΦΕΚ Α' 53).

¹⁴⁸ Βάσει της υπ' αριθ. ΥΠΠΟΤ/ΔΟΕΠΥ/ΤΟΠΥΝΣ/77040 Υπουργικής Απόφασης (ΦΕΚ Β' 1354).

Στις αρμοδιότητες του γραφείου αυτού ανήκουν ο συντονισμός και η προώθηση διοικητικών διαδικασιών, καθώς και η παρακολούθηση και εποπτεία των δράσεων που αφορούν τις αρχαιολογικές εργασίες, ώστε να τηρείται ο βασικός προγραμματισμός και το χρονοδιάγραμμα του αρχαιολογικού έργου, καθώς και των προβλεπόμενων κατά περίπτωση έργων προστασίας και ανάδειξης μνημείων και αρχαιολογικών χώρων.

3. Τον Δεκέμβριο του 2010 κυρώνεται με το άρθρο 43 του νόμου 3905/2010¹⁴⁹ το Γενικό Πρότυπο Μνημονίου Συναντίληψης και Συνεργασίας με κοινή απόφαση των Υπουργών Υποδομών, Μεταφορών & Δικτύων και Πολιτισμού & Τουρισμού, με αντικείμενο τον καθορισμό των προϋποθέσεων, των συνθηκών και του τρόπου για τη διεξαγωγή αρχαιολογικών ερευνών και εργασιών κατά τη φάση χωροθέτησης και κατασκευής των έργων, για τη διαχείριση και προστασία των αρχαιολογικών ευρημάτων (φύλαξη, συντήρηση, τεκμηρίωση), για την ανάδειξη μνημείων στις απαλλοτριωμένες ζώνες και για την προστασία όσων ενδέχεται να επηρεαστούν από τις εργασίες. Παράλληλα προβλέπεται, πως για κάθε Μεγάλο Συγχρηματοδοτούμενο Δημόσιο Έργο θα υπογράφεται ειδικό Μνημόνιο, σύμφωνα με το παραπάνω γενικό πρότυπο, που μπορεί να περιλαμβάνει και πρόσθετους όρους. Επίσης, κατά την αρχική φάση των τεχνικών μελετών, όπου εξετάζεται η χωροθέτηση της ζώνης κατάληψης του έργου, με αίτημα του κυρίου του έργου στο Γραφείο συντονισμού και παρακολούθησης (βλ. παραπάνω), συντάσσεται Έκθεση Αναλυτικής Αρχαιολογικής Τεκμηρίωσης, εντός προθεσμίας εξήντα ημερών από την υποβολή του αιτήματος (άρθρο 44).

4. Τον Μάρτιο του 2011 καλούνται οι Εφορείες Αρχαιοτήτων με έγγραφο από το παραπάνω Γραφείο Συντονισμού¹⁵⁰ να αποστέλλουν μηνιαία αναλυτική αναφορά προόδου των εργασιών για το κάθε έργο που βρίσκεται στην περιοχή ευθύνης τους, με στοιχεία σχετικά με το είδος των επεμβάσεων, το χρονοδιάγραμμα ολοκλήρωσης των εργασιών, το προϋπολογισμό και ζητήματα που τυχόν προκύπτουν.

5. Σε διαφορετικό έγγραφο της ίδιας ημέρας¹⁵¹ ορίζονται το χρονικό πλαίσιο και οι προθεσμίες των ενεργειών, τόσο της αρμόδιας Εφορείας Αρχαιοτήτων, όσο και της Κεντρικής Υπηρεσίας, μετά την ολοκλήρωση των εκάστοτε αρχαιολογικών εργασιών πεδίου στο πλαίσιο μεγάλου έργου. Συγκεκριμένα, με την ολοκλήρωση της σωστικής ανασκαφικής έρευνας στο σύνολο ή σε τμήματα του χώρου κατάληψης του βασικού και

¹⁴⁹ ΦΕΚ Α' 219

¹⁵⁰ Υπ' αριθ. Πρωτ. ΥΠΠΟΤ/ΓΔΑΠΚ/ΑΡΧ/Α1/Φ40/22857/978/4-3-2011.

¹⁵¹ Υπ' αριθ. Πρωτ. ΥΠΠΟΤ/ΓΔΑΠΚ/ΑΡΧ/Α1/Φ40/22859/979/4-3-2011.

των συνοδών έργων η αρμόδια Εφορεία οφείλει αυθημερόν να ενημερώνει το Γραφείο Συντονισμού, ώστε να προγραμματίσει τις απαιτούμενες ενέργειες. Στη συνέχεια, εντός δέκα πέντε ημερών, οπότε θα ολοκληρώνεται η προκαταρκτική τεκμηρίωση και έκθεση αποτελεσμάτων, η Εφορεία θα καταθέτει τεκμηριωμένο τον σχετικό φάκελο στο Γραφείο Συντονισμού, ώστε το θέμα να εισαχθεί κατ' απόλυτη προτεραιότητα στο ΚΑΣ, προκειμένου να γνωμοδοτήσει για την ανάλογη κάθε φορά διαχείριση των αποκαλυφθέντων αρχαιοτήτων και για τη συνέχιση του έργου με ή χωρίς ενδεχόμενη σημειακή τροποποίηση της μελέτης, όπου είναι δυνατό. Η γνωμοδότηση συντάσσεται την επόμενη της Συνεδρίας του ΚΑΣ και προωθείται κατ' απόλυτη προτεραιότητα το σχέδιο της σχετικής Υπουργικής Απόφασης, μετά την έκδοση της οποίας η αρμόδια Εφορεία Αρχαιοτήτων οφείλει να ενημερώσει εγγράφως τον κύριο του έργου και το Γραφείο Συντονισμού για το χρονοδιάγραμμα των περαιτέρω αρχαιολογικών εργασιών που τυχόν προβλέπονται σε αυτή, το οποίο είναι δεσμευτικό.

6. Τον Απρίλιο του 2011 δημοσιεύεται Μνημόνιο Συναντίληψης και Συνεργασίας του Υπουργείου Πολιτισμού και Τουρισμού και του Υπουργείου Υποδομών, Μεταφορών και Δικτύων για τα Μεγάλα Δημόσια Έργα¹⁵², σύμφωνα με το γενικό πρότυπο (βλ. παραπάνω) και «με σεβασμό στις αρχές της Αειφόρου Ανάπτυξης», όπως αναφέρει, όπου καθορίζονται αναλυτικά οι όροι συνεργασίας των κυρίων των έργων με τις Εφορείες Αρχαιοτήτων και ρυθμίζονται θέματα που αφορούν:

- Τον προγραμματισμό της αρχαιολογικής έρευνας (υποχρεώσεις των δύο μερών πριν από την έναρξη του έργου, βασικός προγραμματισμός – προϋπολογισμός των εργασιών αρμοδιότητας των Εφορειών Αρχαιοτήτων, τεχνικές ρυθμίσεις για την αποφυγή καθυστερήσεων, κ.λπ.).
- Την έκταση και διάρκεια της αρχαιολογικής έρευνας (διακοπή εργασιών με τον εντοπισμό αρχαίων και διεξαγωγή σωστικής ανασκαφής, προκαταρκτική εκτίμηση των Εφορειών για τη χρονική διάρκεια της έρευνας και το απαιτούμενο προσωπικό, τήρηση ημερολογίου εργασιών, ανάγκες που προκύπτουν από την ανασκαφή κ.λπ.).
- Την ανασκαφική – αρχαιολογική τεκμηρίωση (τήρηση ημερολογίων ανασκαφής, καθαρισμός και συντήρηση των ευρημάτων, καταγραφή, φωτογράφιση, αποτύπωση, τεκμηρίωση, κατάρτιση εκτενούς επιστημονικής έκθεσης με κατάλογο ευρημάτων, που θα καλύπτεται από τις δαπάνες του έργου).

¹⁵² Βάσει της απόφασης υπ' αριθμ. ΥΠΠΟΤ/ΔΟΕΠΥ/ΤΟΠΥΝΣ/ 28534 (ΦΕΚ Β' 527/5-4-2011).

- Την αποτύπωση των ευρημάτων (απαιτείται απασχόληση συνεργείου αποτύπωσης από τοπογράφο και σχεδιαστές σε κάθε φάση της επιφανειακής έρευνας, των δοκιμαστικών τομών και της σωστικής ανασκαφής για αποτύπωση των ευρημάτων εγκαίρως και με ακρίβεια, δαπάνη του κυρίου του έργου).
- Τη φωτογράφιση των ευρημάτων (η λήψη φωτογραφιών τεκμηρίωσης γίνονται από τους αρχαιολόγους πεδίου, ενώ οι ειδικές φωτογραφήσεις, η ηλεκτρονική επεξεργασία και οι εκτυπώσεις τους ανατίθενται σε εξειδικευμένους φωτογράφους, δαπάνη του κυρίου του έργου).
- Την αποθήκευση, συντήρηση και τεκμηρίωση των κινητών ευρημάτων (με ευθύνη των Εφορειών και για επιπλέον ανάγκες σε προσωπικό, υλικοτεχνική υποδομή, χώρους φύλαξης και εργαστήρια με δαπάνες του κυρίου του έργου, για διάστημα που δεν θα υπερβαίνει τους έξι μήνες από την ολοκλήρωση της ανασκαφής).
- Την διατήρηση και προστασία των αρχαιοτήτων (σύμφωνα με τις κείμενες διατάξεις της αρχαιολογικής νομοθεσίας και με δαπάνη του κυρίου του έργου).
- Το προσωπικό (από την Εφορεία και από τον κύριο του έργου).
- Την υλικοτεχνική Υποδομή (θα εξασφαλίζεται από τον Κύριο του Έργου).
- Την προβολή, την ανάδειξη και τη δημοσίευση των αρχαιοτήτων (με κάθε πρόσφορο τρόπο και με τη συνεργασία των δύο μερών).

Εξ αρχής καθορίζεται στο Μνημόνιο πως η δαπάνη όλων των αρχαιολογικών εργασιών που θα διενεργούνται εντός της ζώνης κατάληψης του τεχνικού έργου και η δαπάνη για όλες τις εργασίες προστασίας και ανάδειξης αρχαιολογικών ευρημάτων ή μνημείων, που είναι δυνατό να επηρεαστούν από την κατασκευή του έργου βαρύνει στο σύνολό της τον γενικό προϋπολογισμό του έργου. Επίσης προβλέπεται η σύνταξη επιμέρους Μνημονίων Συνεργασίας για τα εκάστοτε μεγάλα έργα με αντίστοιχους ή επιπλέον όρους που θα αφορούν το κάθε έργο. Αν και υπήρξαν και στο παρελθόν ανάλογες ρυθμίσεις¹⁵³, είναι πολύ σημαντικό το ότι όλα αυτά τα ζητήματα ρυθμίζονται

¹⁵³ Βλ. π.χ. άρθρο 34 (παρ. 10) του ΠΔ 609/1985 «Κατασκευή δημοσίων έργων» (ΦΕΚ Α' 223), όπου ορίζονται οι υποχρεώσεις του αναδόχου στην περίπτωση που εντοπιστούν αρχαία και ΚΥΑ αριθ. 69269/5387/1990 «Κατάταξη έργων και δραστηριοτήτων σε κατηγορίες, περιεχόμενο ΜΠΕ, καθορισμός περιεχομένου ΕΠΜ και λοιπές συναφείς διατάξεις, σύμφωνα με το Ν. 1650/1986» (ΦΕΚ Β' 678), όπου ο κύριος του έργου οφείλει κατά την εκπόνηση ΜΠΕ να αντιμετωπίζει το ενδεχόμενο της ανεύρεσης αρχαιοτήτων ή της διαφύλαξης υφιστάμενων αρχαιοτήτων και της λήψης μέτρων προστασίας τους». Αυτές οι ρυθμίσεις στοχεύουν προφανώς στην προσαρμογή με τις επιταγές του κοινοτικού δικαίου (βλ. πχ στο Κεφάλαιο 1, την Οδηγία 85/337/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 27ης Ιουνίου 1985, σχετικά με τα αποτελέσματα των δημόσιων και ιδιωτικών προγραμμάτων για το περιβάλλον.

πλέον σε ένα ενιαίο κείμενο που δεσμεύει τα δύο μέρη και δημιουργεί συμβατικές υποχρεώσεις, στα πρότυπα των διεθνών αρχών και πρακτικών. Ουσιαστικά οι αρχαιολόγοι υποχρεούνται να είναι συνεπείς, κατά το δυνατό, στα χρονοδιαγράμματα και οι εργολάβοι υποχρεούνται να παρέχουν κάθε δυνατή υλικοτεχνική και οικονομική υποστήριξη σε όλες τις φάσεις του αρχαιολογικού έργου. Όμως δεν πρέπει να παραβλέψουμε το γεγονός ότι στις συγκεκριμένες ρυθμίσεις δεν προβλέπεται συμμετοχή των αρχαιολόγων σε όλα τα στάδια του αναπτυξιακού σχεδιασμού ούτε και κάποιος έγκαιρος, προληπτικός σχεδιασμός. Αυτό βέβαια θα ήταν αναγκαίο και γιατί το υπαγορεύει η αρχή της ολοκληρωμένης προστασίας και επειδή το επιτάσσει η ιδιομορφία της Ελλάδας και ο πλούτος της σε αρχαιότητες. Σύμφωνα με το άρθρο 2 του μνημονίου, ο κύριος του έργου υποχρεούται να ενημερώνει το ΥΠΠΟΤ δύο μήνες πριν την έναρξη των εργασιών κατασκευής του έργου, ενώ εντός 30 ημερών οι αρμόδιες κεντρικές υπηρεσίες του ΥΠΠΟΤ τον ενημερώνουν για τον «βασικό προγραμματισμό - προϋπολογισμό» των εργασιών της αρμοδιότητάς τους. Επιπλέον, πέρα από τις περιβαλλοντικές μελέτες δεν προβλέπεται η κατάρτιση μελετών επιπτώσεων των έργων στην αρχαιολογική κληρονομιά. Οι παραπάνω ρυθμίσεις είναι βέβαια πολύ πρόσφατες και μένει να δούμε στην πράξη πώς θα εφαρμοσθούν στο πεδίο και πώς θα εμπεδωθούν και από τα δύο μέρη. Δυστυχώς η εμπειρία έχει δείξει, πως συνήθως δίνεται προτεραιότητα στην ολοκλήρωση της ανασκαφής -ώστε να παραδοθεί σύντομα το έργο- και παραλείπεται η υποστήριξη στα περαιτέρω, εξίσου σημαντικά στάδια της καταγραφής, τεκμηρίωσης, συντήρησης και δημοσίευσης των ευρημάτων.

Στο επόμενο κεφάλαιο εξετάζεται η εφαρμογή των ρυθμίσεων που αφορούν τις σωστικές ανασκαφές από τις αρμόδιες υπηρεσίες του ΥΠΠΟΤ, ιδιαίτερα στα πλαίσια των μικρότερων ιδιωτικών έργων. Είναι σημαντικό να επικεντρωθούμε στο θέμα αυτό, καθώς, όπως είδαμε, στα μεγάλα δημόσια έργα οι καθυστερήσεις και οι οικονομικές επιβαρύνσεις που μπορεί να προκληθούν για αρχαιολογικούς σκοπούς προβλέπονται και καλύπτονται από τον προϋπολογισμό του έργου, ενώ στα μικρότερα έργα επιβαρύνουν τους ίδιους τους πολίτες και δημιουργούν ζητήματα με κοινωνικές, οικονομικές, ηθικές και πολιτικές παραμέτρους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Εφαρμογή των ρυθμίσεων στην πράξη: Προβλήματα που απορρέουν από τη διοικητική πρακτική

Στο παρόν κεφάλαιο θα εξεταστεί ο τρόπος με τον οποίο εφαρμόζονται από την αρχαιολογική υπηρεσία οι ρυθμίσεις που αφορούν τις σωστικές ανασκαφές και τα προβλήματα που απορρέουν από τη διοικητική πρακτική στον τομέα αυτό. Θα εστιάσουμε ειδικότερα στα προβλήματα και τις δυσλειτουργίες που παρουσιάζονται στη σχέση του πολίτη με τη διοίκηση κατά τον αρχαιολογικό έλεγχο που ασκείται στην ιδιοκτησία του μέσω των δοκιμαστικών τομών και κατά τη διεξαγωγή των σωστικών ανασκαφών, εφόσον εντοπιστούν αρχαία στο οικόπεδό του. Επίσης θα αναφερθούμε στους περιορισμούς της ιδιοκτησίας των πολιτών από τις μακροχρόνιες δεσμεύσεις οικοπέδων χωρίς αυτά να απαλλοτριώνονται ή να τους αποδίδεται αποζημίωση. Τέλος, θα θιγούν ζητήματα που αφορούν την κοινωνικοποίηση του αρχαιολογικού έργου και τις δημοσιεύσεις των σωστικών ανασκαφών.

3.1 Δέσμευση ιδιοκτησίας για την πραγματοποίηση σωστικών ανασκαφών

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, η Αρχαιολογική Υπηρεσία είναι αρμόδια για τον εντοπισμό και την έρευνα των στοιχείων της αρχαιολογικής κληρονομιάς, αλλά και τη διατήρηση και αποτροπή της καταστροφής, της αλλοίωσης και γενικά κάθε άμεσης ή έμμεσης βλάβης της. Σύμφωνα λοιπόν με τη διοικητική πρακτική που ακολουθείται, όσοι πολίτες ενδιαφέρονται να οικοδομήσουν σε περιοχές με αρχαιολογικό ενδιαφέρον έχουν την υποχρέωση να καταθέσουν το σχετικό αίτημα με τα απαραίτητα δικαιολογητικά¹⁵⁴, εκτός από την αρμόδια πολεοδομική υπηρεσία και στην αρμόδια για την περιοχή τους Εφορεία Αρχαιοτήτων, προκειμένου να διενεργηθεί αρχαιολογικός έλεγχος στο οικόπεδό τους, καθώς, μόνο μετά από τη σχετική έγκριση της αρμόδιας Εφορείας Αρχαιοτήτων είναι δυνατό να εκδοθεί η οικοδομική άδεια. Έτσι, πραγματοποιείται στο οικόπεδο αυτοψία ή/και δοκιμαστικές τομές και στην περίπτωση που εντοπιστούν αρχαία ακολουθεί σωστική ανασκαφή, όπως άλλωστε ορίζεται στο άρθρο 37 του νόμου 3028/02. Η διεξαγωγή των σωστικών ανασκαφών συνεπάγεται

¹⁵⁴ Τοπογραφικά σχέδια, τομές, διαγράμματα κάλυψης, διαγράμματα εκσκαφών, κατόψεις κλπ. Βλ. ΓΝΟΣ/50100/10-12-1986, Διατήρηση δικαιολογητικών που απαιτούνται από τις Υπηρεσίες του Υπουργείου Πολιτισμού, παρ. 5 (ΦΕΚ Β' 861).

πολλές φορές περιορισμούς στην ιδιοκτησία, η έκταση και η ένταση των οποίων είναι συνάρτηση της ανάγκης προστασίας των αποκαλυπτόμενων μνημείων.

Ωστόσο η διεξαγωγή των σωστικών ανασκαφών καθυστερεί πολλές φορές σημαντικά, όχι τόσο λόγω της σπουδαιότητας ή της έκτασης των ευρημάτων, αλλά κυρίως λόγω της έλλειψης προσωπικού ή επειδή σε περιοχές με μεγάλο αρχαιολογικό ενδιαφέρον προκύπτει ταυτόχρονα σε πολλά οικόπεδα η ανάγκη για σωστικές ανασκαφές, οπότε οι καθυστερήσεις είναι αναπόφευκτες. Οι σωστικές ανασκαφές διενεργούνται με σειρά προτεραιότητας από τις αρμόδιες Εφορείες Αρχαιοτήτων, η οποία όμως μπορεί να καμφθεί, εάν ο ιδιώτης δηλώσει στην αρμόδια αρχαιολογική υπηρεσία την πρόθεσή του να αναλάβει τα έξοδα της αμοιβής του απαραίτητου εργατικού δυναμικού, προκειμένου να επισπευσθεί η ανασκαφική διαδικασία. Αυτή η δυνατότητα προβλέπεται από το άρθρο 37¹⁵⁵ (βλ. και επόμενη ενότητα). Ακόμη όμως και με τη συμβολή του ιδιώτη, η εκτέλεση των σωστικών ανασκαφών καθυστερεί σημαντικά λόγω έλλειψης πιστώσεων και μόνιμου επιστημονικού και εξειδικευμένου εργατοτεχνικού προσωπικού, που είναι απαραίτητο για τη στελέχωση των περιφερειακών υπηρεσιών του ΥΠΠΟΤ, ώστε οι ανασκαφές αυτές να έχουν την απαιτούμενη επιστημονική επίβλεψη.

Το γεγονός αυτό προκαλεί έντονη δυσαρέσκεια στους πολίτες και συχνό σημείο προστριβής τους με τις Εφορείες Αρχαιοτήτων, καθώς οι καθυστερήσεις στην ολοκλήρωση των σωστικών ανασκαφών σε ιδιωτικά ακίνητα έχουν ως συνέπεια τη δέσμευσή τους για μεγάλο χρονικό διάστημα και τη στέρηση της δυνατότητας χρήσεώς τους. Οι πληττόμενοι ιδιοκτήτες μπορούν να απευθυνθούν εγγράφως στην αρμόδια αρχαιολογική υπηρεσία, διεκδικώντας αποζημίωση, σύμφωνα με το άρθρο 19 του νόμου 3028/02, όμως η απόδοση των αποζημιώσεων καθυστερεί επίσης σημαντικά.

Τα τελευταία χρόνια αποδέκτης αντίστοιχων διαμαρτυριών και αναφορών έχει γίνει και ο Συνήγορος του Πολίτη, ο οποίος μάλιστα συμπεριέλαβε αυτό το ζήτημα και σε Ειδική Έκθεση που συνέταξε το 2005 για θέματα σχετικά με τους περιορισμούς της ιδιοκτησίας¹⁵⁶, και έκτοτε το θίγει, τόσο στις ετήσιες εκθέσεις του¹⁵⁷, όσο και με

¹⁵⁵ Αυτή η πρόβλεψη αφορά την χρηματοδότηση έργων προϋπολογισμού μικρότερου των 587.000 €, καθώς για δημόσια τεχνικά έργα ή έργα μεγαλύτερου προϋπολογισμού από αυτόν, η σωστική ανασκαφή χρηματοδοτείται έτσι κι αλλιώς από τον κύριο του έργου.

¹⁵⁶ Βλ. Ειδική Έκθεση ΣτΠ 2005, σελ. 26-27, όπου και σχετικές υποθέσεις.

¹⁵⁷ Βλ. ΣτΠ 2007, Ετήσια Έκθεση, σελ. 116-117, 120, Ετήσια Έκθεση 2008, σελ. 84-86, Ετήσια Έκθεση 2010, σελ. 92-93, όπου και σχετικές υποθέσεις.

σχετικά έγγραφα προς το Υπουργείο Πολιτισμού και σε συναντήσεις με εκπροσώπους του. Σε συνάντηση δε, το 2008, κλιμακίου του ΣτΠ με τον τότε Γενικό Γραμματέα του Υπουργείου¹⁵⁸, Θ. Δραβίλλα, ο ίδιος αναφέρθηκε σε προσπάθεια μείωσης του μέσου χρόνου για τις σωστικές ανασκαφές¹⁵⁹. Ωστόσο η επίλυση του θέματος αυτού αποτελεί μέχρι σήμερα ζητούμενο, ειδικά για απομακρυσμένες περιοχές της περιφέρειας, όπου πολλές από τις κατά τόπους Εφορείες Αρχαιοτήτων εξακολουθούν να είναι υποστελεχωμένες και χωρίς επαρκείς πιστώσεις. Πολλές μάλιστα νεοσύστατες Εφορείες, που προβλέπονταν στον Οργανισμό του 2003, άρχισαν να λειτουργούν μόλις το 2006, χωρίς να υπάρχει καθόλου μόνιμο επιστημονικό προσωπικό, εκτός του Προϊσταμένου τους. Ειδικά ως προς το θέμα της μακροχρόνιας διεξαγωγής σωστικών ανασκαφών, ο ΣτΠ επεσήμανε υποθέσεις όπου υφίσταται επί της ουσίας μετάπτωση του χαρακτήρα της ανασκαφής, από σωστική σε συστηματική (άρθρο 37 παρ. 5) εντός ιδιοκτησιών που είναι δεσμευμένες χωρίς να έχουν απαλλοτριωθεί.

Στο πλαίσιο της παρέμβασής του, ο ΣτΠ εισηγήθηκε –και εισηγείται μέχρι και σήμερα- στο Υπουργείο Πολιτισμού, την επαρκή στελέχωση των περιφερειακών υπηρεσιών του με μόνιμο προσωπικό, προκειμένου να επιτελέσουν την αποστολή τους στον τομέα της προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς. Βέβαια, αν και το ζητούμενο αυτό είναι σημαντικό είναι πραγματικά πολύ δύσκολο να επιτευχθεί, δεδομένης μάλιστα της σημερινής οικονομικής συγκυρίας. Εντούτοις, η άμεση ανταπόκριση των Εφορειών Αρχαιοτήτων στα αιτήματα των πολιτών και η άμεση, κατά το δυνατόν, διεξαγωγή των ανασκαφών χωρίς την επιβάρυνση του ιδιοκτήτη, θα βελτίωνε τις μεταξύ τους σχέσεις. Ίσως είναι σκόπιμο στον τομέα αυτό να αναζητηθούν άλλες λύσεις. Η συνεργασία με τα αρχαιολογικά τμήματα των πανεπιστημίων, στα πλαίσια της οποίας θα μπορούσαν να εργάζονται και παράλληλα να εκπαιδεύονται στις σωστικές ανασκαφές φοιτητές αρχαιολογίας, θα μπορούσε να είναι μία από αυτές.

Ακόμη, στις επαφές του ΣτΠ με το ΥΠΠΟΤ το 2010, ο Υπουργός Πολιτισμού και Τουρισμού, Π. Γερούλανος, υποστήριξε ότι «σε περίπτωση που μια σωστική ανασκαφή λαμβάνει χαρακτήρα συστηματικής, θα έπρεπε το συγκεκριμένο ακίνητο να απαλλοτριώνεται, αλλά αυτό θα προσέκρουε στις οικονομικές δυσχέρειες του υπουργείου» και ότι «γίνεται επεξεργασία αντισταθμιστικών μέτρων για τις

¹⁵⁸ Βάσει του υπ' αριθ. 2866/24-9-2008 εγγράφου του ΣτΠ.

¹⁵⁹ Σχετικά το υπ' αριθ. 145/20-1-2009 έγγραφο του ΣτΠ και το υπ' αριθ. 172/3-2-2009 έγγραφο του Γενικού Γραμματέα του ΥΠΠΟ προς τον ΣτΠ. (Παράρτημα)

περιπτώσεις στέρησης γης, π.χ. ανταλλαγή, μεταφορά συντελεστή δόμησης, σε συνδυασμό με τη δημιουργία ενός ταμείου γης, φορολογικά οφέλη κλπ.», σύμφωνα με προτάσεις του ΣτΠ¹⁶⁰.

Στην αντιμετώπιση του συγκεκριμένου προβλήματος θεωρούμε πως επίσης θα συνέβαλλε και η υιοθέτηση ενός ενιαίου συστήματος διαχείρισης για τις σωστικές ανασκαφές από όλες τις Εφορείες Αρχαιοτήτων, που θα είναι ευρέως γνωστό στους πολίτες. Παράλληλα, η θέσπιση συγκεκριμένων, κοινών και δημοσιοποιημένων κριτηρίων για τη διενέργεια των σωστικών ανασκαφών, όπως είναι πχ η ιεράρχησή τους με βάση την παλαιότητα του αιτήματος του ιδιώτη ή το πότε αυτές αποκτούν συστηματικό χαρακτήρα, θα ήταν επίσης σημαντική. Τέλος, η συνεχής ενημέρωση των πολιτών για την πορεία του αιτήματός τους, αλλά και για τα δικαιώματα ή τις υποχρεώσεις τους θα συντελούσε στην καλύτερη συνεργασία των δύο μερών.

3.2 Χρηματοδότηση σωστικών και δοκιμαστικών ανασκαφών από τους ιδιώτες ιδιοκτήτες των οικοπέδων

Δεδομένων των ελλείψεων της αρχαιολογικής υπηρεσίας σε πιστώσεις και σε εξειδικευμένο προσωπικό, η χρηματοδότηση των σωστικών ανασκαφών από ιδιώτες, προκειμένου να επισπευστεί η ανασκαφική έρευνα στο οικόπεδό τους, αποτελεί συνηθισμένη πρακτική τα τελευταία είκοσι και πλέον χρόνια, όπως προκύπτει και από τον Πίνακα 2 (βλ. Παράρτημα). Ο νόμος του 2002 προβλέπει τη δυνατότητα για χρηματοδότηση της σωστικής ανασκαφής, εάν ο ιδιώτης δηλώσει στην αρμόδια Εφορεία Αρχαιοτήτων την πρόθεση αυτή (άρθρο 37, παρ. 6), με αποτέλεσμα η ιδιωτική χρηματοδότηση να παρουσιάζει σημαντική αύξηση τα τελευταία χρόνια, φτάνοντας το 2008 στο 1/3 των συνολικών σωστικών ανασκαφών που διεξήγαγε η Αρχαιολογική Υπηρεσία¹⁶¹. Βέβαια θα πρέπει εδώ να επισημάνουμε πως, παρόλο που η εν λόγω δαπάνη είναι προαιρετική, δε σημαίνει πως δεν είναι επαχθής για τον πολίτη, που ουσιαστικά υποχρεούται να την κάνει επειδή διαφορετικά η ανασκαφική έρευνα θα

¹⁶⁰ Βλ. Ετήσια Έκθεση 2010 του ΣτΠ, σελ. 95.

¹⁶¹ Βλ. π.χ. το υπ' αριθ. 4426/19-4-2011 έγγραφο έγκρισης χρηματοδότησης ανασκαφής σε οικόπεδο ιδιώτη, από την ΚΑ' ΕΠΚΑ, καθώς και αντίστοιχες υποθέσεις, online στη διεύθυνση: <http://digitallibrary.yppo.gr/culture/DocLib/Forms/AllItems.aspx> (τελευταία πρόσβαση στις: 27-5-2001).

καθυστερήσει και δεν θα μπορεί να αξιοποιήσει άμεσα το οικοπέδο του¹⁶². Επομένως το ζήτημα δεν έχει μόνο οικονομικές προεκτάσεις, αλλά ηθικές και κοινωνικές.

Αυτή η πρακτική ακολουθείται και κατά τη διεξαγωγή δοκιμαστικών τομών ή ανασκαφών (βλ. Πίνακα 2, Παράρτημα), χωρίς να έχει νόμιμο έρεισμα, επιβαρύνοντας περαιτέρω τον πολίτη. Όπως επισημαίνει σε πολλές αναφορές του ο ΣτΠ, ζητείται από τους ιδιώτες να χρηματοδοτήσουν δοκιμαστικές ανασκαφές (ή τομές), παρά το ότι δεν έχουν εντοπιστεί ακόμη αρχαιότητες στα ακίνητά τους, υποχρέωση που δεν προκύπτει από τις σχετικές διατάξεις (άρθρα 9, 36, 37)¹⁶³. Σε σχέση με αυτό το ζήτημα, ο Γενικός Γραμματέας του Υπουργείου απάντησε το 2009¹⁶⁴, ότι η νομοπαρασκευαστική επιτροπή που λειτουργεί στο Υπουργείο Πολιτισμού για την έκδοση κανονιστικών αποφάσεων βάσει εξουσιοδότησης του νόμου 3028/02 (άρθρο 38, παρ.3) επεξεργάζεται και σχέδιο Υπουργικής Απόφασης για τις προϋποθέσεις και τον τρόπο εφαρμογής της παραγράφου 6 του άρθρου 37, η οποία θα ρυθμίζει εκτενώς τα θέματα χρηματοδότησης των σωστικών ανασκαφών. Αυτή η Υπουργική Απόφαση όμως δεν έχει ακόμη εκδοθεί.

Φυσικά δεν τίθεται θέμα για τη νομιμότητα του προληπτικού ελέγχου, αλλά μόνο για τη χρηματοδότησή του, καθώς το Σύνταγμα, όπως είδαμε, επιβάλλει στο νομοθέτη, αλλά και στη διοίκηση την υποχρέωση προστασίας των πολιτιστικών αγαθών (μνημείων) και την λήψη όλων των αναγκαίων δυσμενών για την ιδιοκτησία μέτρων, εφόσον όμως αυτά δεν υπερβαίνουν το αναγκαίο και εύλογο μέτρο. Η τήρηση του μέτρου αυτού όμως στις ενέργειες της διοίκησης γίνεται ακόμη πιο προφανής στην περίπτωση που οι Εφορείες Αρχαιοτήτων ενεργούν προληπτικά, επιδιώκοντας να διασφαλίσουν τον ενδεχόμενο εύρεσης αρχαίων. Στις περιπτώσεις αυτές, δεν υπάρχει αντικείμενο προστασίας, ενδέχεται όμως να προκύψει. Επομένως στην περίπτωση των δοκιμαστικών ανασκαφών προστατεύεται μόνο η πιθανότητα εύρεσής τους, οπότε η εφαρμογή του συνταγματικού κανόνα του εύλογου και αναγκαίου μέτρου δικαιολογεί μόνο προσωρινή στέρηση της χρήσης της ιδιοκτησίας. Η χρονική δε διάρκειά τους δεν μπορεί να ξεπερνά τον αναγκαίο χρόνο για τη διαπίστωση ή την πιθανολόγηση ευρημάτων άξιων προστασίας¹⁶⁵.

¹⁶² Η εμπειρία δείχνει, πως πολλοί καταφεύγουν στην αυτοχρηματοδότηση της σωστικής ανασκαφής επειδή ήδη έχουν συνάψει τραπεζικά δάνεια και δεν θέλουν να καθυστερήσει περαιτέρω η ανέγερση της οικοδομής τους.

¹⁶³ Βλ. π.χ. έγγραφα υπ' αριθ. 2866/24-9-2008 και 145/20-1-2009 του ΣτΠ προς το ΥΠΠΟ.

¹⁶⁴ Μέσω του υπ' αριθ. 172/3-2-2009 εγγράφου προς τον ΣτΠ.

¹⁶⁵ Μανιτάκης 2003, 1171.

Ένα άλλο θέμα που έχει προκύψει σχετικά με τη χρηματοδότηση των σωστικών ανασκαφών, είναι το εξής: ο νόμος προβλέπει στο άρθρο 37 (παρ. 6), πως είναι δυνατή η χρηματοδότηση έργου προϋπολογισμού μικρότερου των 587.000€, «μετά από αίτηση του κυρίου του έργου, με απόφαση του Υπουργού Πολιτισμού, ύστερα από γνώμη του Συμβουλίου». Αυτό σημαίνει, πως κάθε ανάλογο αίτημα θα πρέπει να αποστέλλεται από τις αρμόδιες Εφορείες Αρχαιοτήτων για γνωμοδότηση στο Τοπικό Συμβούλιο. Εφόσον αυτή είναι θετική και εκδίδεται η σχετική απόφαση, θα πρέπει να ξεκινούν και οι ανασκαφικές εργασίες με τη χρηματοδότηση του ιδιώτη. Ωστόσο αποτελεί πολύ συνηθισμένη πρακτική η υπεύθυνη δήλωση του ιδιώτη απλά να επισυνάπτεται στο φάκελό του χωρίς να αποστέλλεται στο αρμόδιο Τοπικό Συμβούλιο, προκειμένου συνήθως να επισπευστούν οι εργασίες, καθώς οι διαδικασίες γνωμοδοτήσεων είναι χρονοβόρες. Αυτό εντοπίζεται ιδιαίτερα σε περιπτώσεις όπου εκτιμάται ότι θα είναι μικρή η χρονική διάρκεια και η έκταση των απαιτούμενων εργασιών.

Από τη στιγμή όμως που άλλοτε η υπόθεση αποστέλλεται για έγκριση και άλλοτε όχι στο Τοπικό Συμβούλιο, ενώ ο νόμος δεν προβλέπει τέτοια διάκριση, εφαρμόζεται λανθασμένα αυτή η διάταξη και όχι το ίδιο από όλες τις Εφορείες Αρχαιοτήτων, με αποτέλεσμα να υπάρχει άνιση μεταχείριση των υποθέσεων των πολιτών, μεταξύ διαφορετικών Εφορειών ή ακόμα και μεταξύ διαφορετικών περιοχών ευθύνης της ίδιας Εφορείας, ακόμα και αν αυτό επιτρέπει την ολοκλήρωση της σωστικής ανασκαφής σε συντομότερο χρονικό διάστημα. Επομένως το ζήτημα αυτό ή θα πρέπει να ρυθμιστεί διαφορετικά και να προβλέπεται η γνωμοδότηση του Συμβουλίου μόνο σε ορισμένες περιπτώσεις ή να εφαρμόζεται απαρέγκλιτα η κείμενη νομοθεσία από όλες τις Εφορείες Αρχαιοτήτων σε σχέση με το θέμα αυτό, για λόγους νομιμότητας και ίσης μεταχείρισης. Είναι άλλωστε αυτονόητη η ανάγκη για ενιαία αντιμετώπιση από τη διοίκηση των υποθέσεων των πολιτών, όπως επίσης και η ανάγκη για επιπλέον νομοθετικές ρυθμίσεις που θα προβλέπουν φορολογικά και άλλα κίνητρα σε όσους χρηματοδοτούν τις ανασκαφές των οικοπέδων τους, προκειμένου να διασωθεί η πολιτιστική κληρονομιά που ενδιαφέρει το κοινωνικό σύνολο. Αντίστοιχα, θα πρέπει να ρυθμιστούν από το Υπουργείο άμεσα και τα ζητήματα χρηματοδότησης των δοκιμαστικών ανασκαφών, ώστε να γνωρίζουν εξαρχής οι πολίτες τα δικαιώματά τους και τις υποχρεώσεις τους και να μην καθορίζονται αυτά μόνο από τα όργανα της διοίκησης χωρίς το νόμιμο έρεισμα.

3.3 Δέσμευση ιδιοκτησίας χωρίς κήρυξη αναγκαστικής απαλλοτρίωσης και καταβολή της οφειλόμενης αποζημίωσης

Ένας παράγοντας που συμβάλει σε μεγάλο βαθμό στη δυσарέσκεια των πολιτών για τις υπηρεσίες που του παρέχει το Υπουργείο Πολιτισμού και εν προκειμένω η Αρχαιολογική Υπηρεσία είναι η πρακτική που ακολουθείται μετά τον εντοπισμό αρχαιοτήτων στο οικόπεδό τους, κατά την οποία κρίνεται εάν αυτό πρέπει να δεσμευθεί, να απαλλοτριωθεί ή αν ο ιδιοκτήτης του θα αποζημιωθεί για τη στέρηση χρήσης του. Οι διαδικασίες αυτές, που επιβαρύνουν τον πολίτη οικονομικά και είναι εξαιρετικά χρονοβόρες, είναι φυσικό να του δημιουργούν ανασφάλεια και να τον κάνουν εξαρχής αρνητικό στην όποια συνεργασία του με την Αρχαιολογική Υπηρεσία. Όπως μπορεί εύκολα να διαπιστώσει κανείς από τον Πίνακα 3 (βλ. Παράρτημα), από τα χιλιάδες μνημεία που αποκαλύφθηκαν κατά τα έτη 1981-2008 στο σύνολο των ανασκαφών (σωστικές και συστηματικές) που διενεργήθηκαν, τα 30.263 κρίθηκαν ως μη διατηρητέα, ενώ τα 8387 κρίθηκαν ως διατηρητέα¹⁶⁶. Αυτό σημαίνει ότι σε πολλές περιπτώσεις υπήρξε η ανάγκη να δεσμευτούν ιδιοκτησίες για μεγάλο χρονικό διάστημα ή ακόμη και να απαλλοτριωθούν, προκειμένου τα μνημεία αυτά να προστατευθούν και να αναδειχθούν. Στις υποχρεώσεις της όμως απέναντι στους πολίτες που θα πρέπει να αποζημιωθούν η διοίκηση εμφανίζεται εξαιρετικά ασυνεπής.

Από τις αναφορές που έφθασαν στον Συνήγορο του Πολίτη μέχρι το 2004¹⁶⁷ για τις δεσμεύσεις ακινήτων, οι αναφορές που οφείλονται σε δεσμεύσεις για πολιτιστικούς λόγους φθάνουν το 34% (βλ. Γράφημα 2, Παράρτημα), ενώ αυτή η πρακτική, καθώς και οι άλλες που προαναφέραμε, κατατάσσουν το Υπουργείο Πολιτισμού μαζί με τους εποπτευόμενους από αυτό φορείς (π.χ. το ΤΑΠΑ) στη δεύτερη θέση κακοδιοίκησης (βλ. Γράφημα 3, Παράρτημα). Το υψηλό ποσοστό των αναφορών που αφορούν μακροχρόνιες δεσμεύσεις ακινήτων για πολεοδομικούς και πολιτιστικούς σκοπούς αναδεικνύει ως κύρια προβλήματα:

- την έλλειψη διαθέσιμων πιστώσεων των υπόχρεων φορέων,
- την αδυναμία αποτελεσματικού οικονομικού προγραμματισμού,
- την αδυναμία ιεράρχησης των αιτημάτων αποζημίωσης,

¹⁶⁶ Δυστυχώς λείπουν οι μετρήσεις για τις χρονιές 1998, 2000 και 2001, που θα αποτελούσαν σημαντικό δεδομένο, καθώς τις χρονιές εκείνες υλοποιούνταν στην Ελλάδα πολλά έργα και ήταν αυξημένη η οικοδομική δραστηριότητα.

¹⁶⁷ Βλ. Ειδική Έκθεση ΣτΠ 2005, σελ. 7-10.

– τη δυστοκία που χαρακτηρίζει τις διοικητικές διαδικασίες εκτίμησης των οφειλόμενων αποζημιώσεων κατά την εφαρμογή των σχεδίων πόλεως ή τη στέρηση της χρήσεως ακινήτων για αρχαιολογικούς σκοπούς.

Αντιθέτως, το μικρό ποσοστό αναφορών με αντικείμενο τις δεσμεύσεις ακινήτων για την εκτέλεση δημοσίων έργων υποδηλώνει την σχετικά ικανοποιητική διαδικασία προγραμματισμού των έργων, στο κόστος εκτέλεσης των οποίων κατά κανόνα συμπεριλαμβάνεται η τακτοποίηση των οικονομικών εκκρεμοτήτων των θιγομένων ιδιοκτητών και η καταβολή των οφειλόμενων αποζημιώσεων.

Όπως σωστά επισημαίνει ο ΣτΠ, οι περιορισμοί της ιδιοκτησίας πρέπει να θεσπίζονται με αντικειμενικά κριτήρια και να αποβλέπουν στην εξυπηρέτηση του δημοσίου συμφέροντος, σύμφωνα με το Σύνταγμα, έχουν δε ως προϋπόθεση την καταβολή αποζημίωσης στον θιγόμενο ιδιοκτήτη στην περίπτωση που καθιστούν αδρανή την ιδιοκτησία σε σχέση με τον προορισμό της ή αναιρούν ουσιωδώς τη χρήση της. Τα αναφερόμενα προβλήματα διοικητικής δράσης αφορούν κυρίως:

- την μακροχρόνια δέσμευση ακινήτων χωρίς κήρυξη αναγκαστικής απαλλοτρίωσης,
- τις παρατηρούμενες καθυστερήσεις κατά την καταβολή της νόμιμης αποζημίωσης μετά την κήρυξη της απαλλοτρίωσης,
- τις περιπτώσεις οριστικής ή προσωρινής στέρησης της χρήσεως ακινήτου χωρίς καταβολή αποζημίωσης.

Την πλέον αντιπροσωπευτική μορφή κακοδιοίκησης, σύμφωνα με την έρευνα του ΣτΠ, αποτελούν οι δεσμεύσεις ιδιοκτησιών χωρίς την κήρυξη αναγκαστικής απαλλοτρίωσης, οι οποίες ανέρχονται σε ποσοστό 42% (Βλ. Γράφημα 4, Παράρτημα). Το πρόβλημα στις περιπτώσεις αυτές αναφύεται κυρίως στις δεσμεύσεις ιδιοκτησιών για αρχαιολογικούς σκοπούς, είτε μετά από θετική εισήγηση της αρμόδιας Εφορείας Αρχαιοτήτων προς την κεντρική υπηρεσία του Υπουργείου Πολιτισμού για κήρυξη της απαλλοτρίωσης, είτε μετά από σχετική γνωμοδότηση του ΚΑΣ, χωρίς όμως να ακολουθεί η πράξη κήρυξης αναγκαστικής απαλλοτρίωσης, παρά την πάροδο μακρού διαστήματος από την έναρξη της σχετικής διοικητικής διαδικασίας. Για τα εκτός σχεδίου πόλεως ακίνητα, πρέπει ωστόσο να σημειωθεί, ότι η επιβολή απαγορεύσεων και περιορισμών για την προστασία πολιτιστικών αγαθών δεν συνεπάγεται υποχρέωση της διοίκησης για κήρυξη απαλλοτρίωσης, εφόσον διατηρείται ο ουσιαστικός πυρήνας του ιδιοκτησιακού δικαιώματος και δεν ματαιώνεται η κατά προορισμό χρήση της

ιδιοκτησίας, που, όπως έχει κριθεί νομολογιακά, είναι η αγροτική και όχι η οικοδομική εκμετάλλευση¹⁶⁸. Σε σχέση όμως με τις δεσμεύσεις των ιδιοκτησιών, μεγάλο μέρος του προβλήματος έγκειται, όπως επισημαίνεται στην Ειδική Έκθεση του ΣτΠ¹⁶⁹, στο φαινόμενο μη πλήρως αιτιολογημένων δεσμεύσεων αλλά και στις σοβαρές καθυστερήσεις του Υπουργείου Πολιτισμού κατά τη διοικητική διαδικασία κήρυξης των επίμαχων απαλλοτριώσεων. Η διαδικασία που ακολουθείται προϋποθέτει κατ' αρχάς εισήγηση της αρμοδίας Εφορείας Αρχαιοτήτων και εισαγωγή του θέματος στο ΚΑΣ για την εξασφάλιση θετικής γνωμοδότησης υπέρ της απαλλοτρίωσης και εν συνεχεία αποστολή του φακέλου στο ΤΑΠΑ για την εξασφάλιση της σχετικής πίστωσης. Μόνον μετά τη χορήγηση σχετικής βεβαίωσης από το ΤΑΠΑ περί διάθεσης της σχετικής πίστωσης, είναι δυνατή η έκδοση της προβλεπόμενης από τον Ν. 3028/02 κοινής απόφασης Υπουργών Πολιτισμού και Οικονομίας και Οικονομικών περί κηρύξεως της αναγκαστικής απαλλοτριώσεως. Ωστόσο το ΤΑΠΑ συχνά αδυνατεί να προβεί στη χορήγηση της αιτούμενης βεβαίωσης λόγω ανεπάρκειας των σχετικών κονδυλίων, με αποτέλεσμα η κήρυξη της αναγκαστικής απαλλοτρίωσης να παραμένει σε εκκρεμότητα και οι ιδιοκτησίες να τελούν επί μακρόν υπό καθεστώς δέσμευσης.

Ήδη, μετά την ψήφιση του νέου νόμου και ειδικότερα των διατάξεων του άρθρου 9, που απαιτούν αιτιολογημένη έκθεση περί της διατηρήσεως ή μη ακινήτου αρχαίου, αλλά και των διατάξεων του άρθρου 18, που προβλέπουν αντιστοίχως την εκφορά ουσιαστικής κρίσεως περί της σκοπιμότητας κήρυξης αναγκαστικής απαλλοτριώσεως για την προστασία των μνημείων, αρχαιολογικών χώρων και ιστορικών τόπων, κρίθηκε επιβεβλημένη, κατά το έτος 2003, η επαναξιολόγηση από τις αρμόδιες διευθύνσεις του Υπουργείου Πολιτισμού όλων των εκκρεμών προς απαλλοτρίωση υποθέσεων, που είχαν προταθεί από τις κατά τύπους Εφορείες Αρχαιοτήτων ή το ΚΑΣ και κατ' επέκταση η ιεράρχηση με αρχαιολογικά κριτήρια των σχετικών εκκρεμοτήτων. Αυτή η διαδικασία επαναξιολόγησης των εκκρεμών υποθέσεων αποκαλύπτει πάντως ότι σε ορισμένες περιπτώσεις κατά την αρχικώς προταθείσα απαλλοτρίωση πρυτάνευσαν ατελή κριτήρια, που κατέστησαν αναγκαίο τον επανέλεγχο της σχετικής πρότασης και την παροχή πρόσθετης τεκμηρίωσης¹⁷⁰.

¹⁶⁸ Βλ. ενδεικτικά ΣτΕ Ολ. 695/1986, 4950/1995, ΣτΕ 3067/2001.

¹⁶⁹ Βλ. Ειδική Έκθεση ΣτΠ 2005, σελ 26-27, όπου και συγκεκριμένες υποθέσεις.

¹⁷⁰ Βλ. συγκεκριμένες υποθέσεις στην Ειδική Έκθεση ΣτΠ 2005, σελ 25.

Τα τελευταία χρόνια γίνεται προσπάθεια να προωθούνται στο ΚΑΣ φάκελοι με πληρότητα στοιχείων, ώστε να αποφεύγονται αδικαιολόγητες καθυστερήσεις κατά την έκδοση των γνωμοδοτήσεων και να μην κηρύσσονται απαλλοτριώσεις για ιδιοκτησίες, εντός των ορίων των οποίων δεν αναδεικνύεται εκτεταμένο αρχαιολογικό σύνολο ή ένα σημαντικό μνημείο. Η διαδικασία αυτή αναμένεται να οδηγήσει στην ιεράρχηση των σχετικών προτεραιοτήτων με κριτήρια αρχαιολογικά, ώστε να αποδεδουλευτούν τα ακίνητα εκείνα, για τα οποία δεν συντρέχει αιτιολογημένα ανάγκη ολικής ή μερικής απαλλοτριώσεως, ενώ η σκοπούμενη προστασία τους μπορεί να επιτευχθεί και με άλλες, λιγότερο δαπανηρές, μεθόδους προστασίας, όπως η καταβολή αποζημίωσης για τη μερική στέρηση της χρήσεως ακινήτου, που προβλέπεται και από το άρθρο 19 του νόμου 3028/02¹⁷¹.

Τον Ιούνιο του 2010 ο Υπουργός Πολιτισμού και Τουρισμού όρισε εκπρόσωπο για τις επαφές του υπουργείου με τον ΣτΠ, αναγνωρίζοντας τα προβλήματα που έχουν αναδειχθεί από την Αρχή¹⁷², ενώ παραδέχθηκε τρεις κυρίως διοικητικές παθογένειες:

- «1. την αδυναμία του υπουργείου και των εποπτευόμενων φορέων να ανταποκριθούν εγκαίρως και αποτελεσματικά στις υποχρεώσεις για καταβολή τόσο των επιδικασθέντων ποσών αποζημιώσεων λόγω απαλλοτριώσεων ακινήτων για αρχαιολογικούς σκοπούς όσο και πλήρους αποζημίωσης στις περιπτώσεις ουσιώδους περιορισμού ή οριστικής στέρησης χρήσης του ακινήτου·
2. τη σημαντική καθυστέρηση εξυπηρέτησης των πολιτών, που οφείλεται στην αναγκαιότητα για ολοκληρωμένη προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς·
3. το πρόβλημα της έλλειψης επαρκούς και εξειδικευμένου προσωπικού στις υπηρεσίες του υπουργείου».

Επιπλέον, τέθηκαν από την ηγεσία του ΥΠΠΟΤ κριτήρια για τη χρονική προτεραιότητα των εκκρεμών υποθέσεων με αντικείμενο τις δεσμεύσεις ιδιοκτησιών, όπως είναι η σπουδαιότητα των ευρημάτων, η δυνατότητα διατήρησης και ανάδειξής τους και ο χρόνος δέσμευσης, ενώ δόθηκε εντολή για επιτάχυνση των διαδικασιών γνωμοδότησης και για πλήρη αιτιολόγηση των σχετικών αποφάσεων των υπηρεσιών και των αντίστοιχων γνωμοδοτικών οργάνων. Οι λύσεις αυτές προβλέπονται άλλωστε ήδη στον νόμο 3028/02, ενώ, όπως είδαμε, υπάρχουν σχετικές προβλέψεις και στα διεθνή κείμενα. Επομένως μένει να φανεί στην πράξη αν θα βελτιωθεί η κατάσταση και

¹⁷¹ Βλ. και Χορομίδης 2004, 371-373.

¹⁷² Βλ. Ετήσια Έκθεση ΣτΠ 2010, σελ 94-95.

αν το κράτος θα φανεί τελικά πιο συνεπές απέναντι στους πολίτες που καθημερινά ταλαιπωρούνται με τη δέσμευση των ιδιοκτησιών τους, εξαιτίας των οργανωτικών προβλημάτων, της υποστελέχωσης και της υποχρηματοδότησης των Υπηρεσιών του Υπουργείου Πολιτισμού και Τουρισμού. Είναι δε βέβαιο πως, αν η απαιτούμενη συνέπεια και η καλύτερη λειτουργία της διοίκησης σε όλα τα θέματα που θίχτηκαν στις παραπάνω ενότητες γίνουν πράξη, τότε οι πολίτες θα εμπεδώσουν σε μεγαλύτερο βαθμό την αναγκαιότητα για ολοκληρωμένη προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς, την οποία επικαλείται το Υπουργείο για τις καθυστερήσεις.

Από τα παραπάνω οργανωτικά και οικονομικά προβλήματα της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας πηγάζουν πολλά δίκαια αιτήματα και απαιτήσεις των πολιτών, οι οποίοι συχνά διαμαρτύρονται, δυσανασχετούν και ταλαιπωρούνται στην καθημερινότητά τους. Η ελλιπής ενημέρωση που έχουν για τα δικαιώματά τους, η μακροχρόνια δέσμευση ιδιοκτησιών, η μη καταβολή οφειλόμενων αποζημιώσεων, η αυτοχρηματοδότηση ακόμα και των δοκιμαστικών ανασκαφών, οι απίστευτες χρονικές καθυστερήσεις, οι υποστελεχωμένες, ανοργάνωτες και υποχρηματοδοτούμενες Εφορείες Αρχαιοτήτων και οι διαχρονικά ανυπέρβλητες αδυναμίες της Κεντρικής Υπηρεσίας να αντιμετωπίσει επαρκώς τα προβλήματα¹⁷³, δυστυχώς προκαλούν συχνά την αγανάκτηση των πολιτών, με αποτέλεσμα να αντιμετωπίζουν αρνητικά την οποιαδήποτε εμπλοκή τους με την Αρχαιολογική Υπηρεσία, καθώς αυτή αποδεικνύεται πολλές φορές εχθρική, απόμακρη και εσωστρεφής, ταγμένη μόνο στο να λογοδοτεί στον εαυτό της και στο κράτος και όχι στην κοινωνία. Έτσι, ο ρόλος της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας κινδυνεύει να απαξιωθεί, παρά το αναμφισβήτητο μεγάλο έργο που έχει να επιδείξει στην προστασία και την ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς.

Για το λόγο αυτό θα πρέπει να στραφεί και να πρωταγωνιστήσει σε ανταποδοτικές προς την κοινωνία δράσεις και να επικοινωνήσει με θετικό τρόπο το έργο που επιτελεί, κάνοντας τον πολίτη σύμμαχο και κοινωνό των προσπαθειών της. Είναι πολύ σημαντικό, μέσα σε μια κοινωνία που συνεχώς εξελίσσεται, αναζητεί και διεκδικεί νέες, καλύτερες προοπτικές, η αρχαιολογική υπηρεσία να ανταποκριθεί θετικά, υπηρετώντας όχι την κρατική αρχαιολογία της απαγόρευσης, αλλά τη δημόσια αρχαιολογία της κοινωνικής προσφοράς και της συμμετοχής στο αρχαιολογικό έργο¹⁷⁴.

¹⁷³ Κακαβογιάννης 1987, 454-455, Ζώης 1990, 18, Πάντος 1993, 12-15, Χαμηλάκης 2008.

¹⁷⁴ Χαμηλάκης 2010.

3.4 Κοινωνικοποίηση του αρχαιολογικού έργου

Είναι κοινά αποδεκτό πως η προστασία της αρχαιολογικής κληρονομιάς δεν μπορεί να εξαντλείται μόνο στη λήψη αυστηρών νομικών και διοικητικών μέτρων. Η καλύτερη προστασία της συνίσταται στην εκπαίδευση, ευαισθητοποίηση και ενημέρωση του κοινού, όχι μόνο για την αξία της, αλλά και για τους κινδύνους που την απειλούν. Αυτή η ευαισθητοποίηση, που είδαμε πως αποτελεί σημαντικό σημείο αναφοράς και σε όλα τα διεθνή κείμενα, γίνεται ακόμη πιο απαραίτητη στην περίπτωση των σωστικών ανασκαφών, όπου πολλά μνημεία δεν διατηρούνται μετά την αποκάλυψή τους (βλ. Πίνακα 3, Παράρτημα). Έτσι γίνεται επιτακτική εδώ η κοινωνική χρήση, όχι μόνο των ορατών μνημείων, αλλά και των πορισμάτων της αρχαιολογικής έρευνας, στην εκπαίδευση, στην καθημερινή χρήση και στη βίωση της πολιτιστικής κληρονομιάς.

Οι αρχαιολόγοι έχουν καθήκον, τόσο απέναντι στους συναδέλφους τους όσο και στο ευρύ κοινό, να εξηγήσουν τι κάνουν και για ποιο λόγο. Αυτό σημαίνει δημοσίευση και διάδοση των ευρημάτων, έτσι ώστε τα αποτελέσματα να είναι διαθέσιμα και σε άλλους μελετητές και να μπορούν να γίνουν κατανοητά από το ευρύτερο κοινό, που συνήθως πληρώνει τα έξοδα, άμεσα ή έμμεσα, ώστε να μπορέσει να τα γνωρίσει και να τα απολαύσει. Πέρα, άλλωστε, από τους επιστημονικούς στόχους της έρευνας, ο βασικός σκοπός της αρχαιολογίας είναι να παρέχει καλύτερη κατανόηση του ανθρώπινου παρελθόντος¹⁷⁵. Δυστυχώς κατά τη διεξαγωγή των χιλιάδων σωστικών ανασκαφών στη χώρα μας ή μετά από αυτές δεν επιτελείται, όσο τουλάχιστον θα έπρεπε, κοινωνικοποίηση του παραγόμενου αρχαιολογικού έργου. Μάλιστα η πρόσβαση του κοινού στις σωστικές ανασκαφές τυπικά απαγορεύεται, ενώ και η δημοσιοποίηση των ευρημάτων (μέσω ημερίδων, διαλέξεων ή του Τύπου κ.λπ.) σε αυτές είναι σπάνια, παρόλο που η ενθάρρυνση του ενδιαφέροντος του κοινού και η συμμετοχή των πολιτών και των τοπικών κοινωνιών στην αρχαιολογική διαδικασία θα παρείχε σημαντική υποστήριξη στο αρχαιολογικό έργο. Παρόλο που συναντώνται μεμονωμένες τέτοιες πρωτοβουλίες από αρχαιολόγους σε περιοχές ευθύνης τους, ωστόσο αυτό δεν αποτελεί μια κεντρική επιλογή της αρχαιολογικής υπηρεσίας, καθώς, ειδικά όσον αφορά δημοσιεύσεις στον Τύπο, θα πρέπει ο αρχαιολόγος που διεξάγει την σωστική ανασκαφή να έχει προηγουμένως την άδεια της Υπηρεσίας του προκειμένου να συμμετάσχει σε αυτές ή να δώσει μία συνέντευξη. Έτσι η αρχαιολογική διαδικασία μοιάζει στην

¹⁷⁵ Renfrew και Bahn, 2001, 572-573.

περίπτωση των σωστικών ανασκαφών εντελώς αποκομμένη από την κοινωνία και η ελεύθερη και καθολική πρόσβαση των πολιτών στην πολιτιστική πληροφορία που τους αφορά και φυσικά τους ανήκει αποτελεί ακόμη ζητούμενο.

Βέβαια, το ότι ο τρόπος με τον οποίο προσλαμβάνουν οι πολίτες το παρελθόν τους αποφασίζεται εν πολλοίς από τους αρχαιολόγους, που διαχειρίζονται το πρωτογενές αντικειμενικό υλικό, δεν συμβαίνει μόνο στην Ελλάδα, αλλά αποτελεί παγκόσμιο φαινόμενο και είναι αντικείμενο μιας, εδώ και αρκετά χρόνια, ανοιχτής συζήτησης¹⁷⁶. Με τον καιρό η αρχαιολογία αρχίζει να γίνεται πιο εξωστρεφής και η αρχαιολογική έρευνα, η διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς, η διατήρησή της και η εκπαίδευση τείνουν να επικεντρώνονται σε ολοκληρωμένες προσεγγίσεις του υλικού παρελθόντος και με ευρύτερες προοπτικές από ό,τι σε μεμονωμένα αντικείμενα, χώρους και μνημεία. Η επιτυχία τέτοιων ολοκληρωμένων προσεγγίσεων για την ιστορία και τη διατήρηση των μνημείων εξαρτάται όμως σε μεγάλο βαθμό από τη δημόσια ευαισθητοποίηση για τις αξίες αυτές και την ενεργή εμπλοκή των πολιτών, ακόμα και μέσω της εθελοντικής προσφοράς¹⁷⁷. Γι αυτό και τα τελευταία χρόνια, στη διεθνή αρχαιολογική συζήτηση, το ζήτημα της ουσιαστικής επαφής της αρχαιολογικής πράξης με την κοινωνία, καταλαμβάνουν καίρια θέση. Οι όροι «δημόσια αρχαιολογία» (public archaeology) και «αρχαιολογία της τοπικής κοινότητας» (community archaeology) συναντώνται όλο και πιο συχνά στο αρχαιολογικό λεξιλόγιο, ενώ οι ανάλογες δημοσιεύσεις και τα περιοδικά πληθαίνουν μέρα με την ημέρα¹⁷⁸. Στην Ελλάδα μάλιστα έχουν αναπτυχθεί το τελευταίο διάστημα πολλές αντίστοιχες πρωτοβουλίες από τοπικές κοινωνίες ή συλλογικότητες, που επιχειρούν με δικούς τους τρόπους ή μέσα να προσεγγίσουν και να κατανοήσουν το παρελθόν¹⁷⁹.

Αυτή η ανάγκη των πολιτών θα πρέπει να εισακουστεί με διάθεση αυτοκριτικής από την αρχαιολογική υπηρεσία γενικότερα αλλά και τους αρχαιολόγους ειδικότερα, που καλούνται πλέον να περάσουν από την άσκηση της κρατικής αρχαιολογίας στη δημόσια αρχαιολογία. Το έργο που καθημερινά επιτελούν είναι πολύ σημαντικό, αλλά δεν αρκεί αυτό να το λένε και να το διαπιστώνουν μόνο μεταξύ τους. Χρειάζεται να το δείξουν,

¹⁷⁶ Flower 1987, 241 και Merriman 2004, 10.

¹⁷⁷ Knoop 1993, 439.

¹⁷⁸ Χαμηλάκης 2008.

¹⁷⁹ Βλ. ενδεικτικά τον ιστότοπο <http://topikeskoinoniesmnimeia.wordpress.com/> (τελευταία πρόσβαση στις: 23-5-2011), όπου και πληροφορίες για τις δράσεις των συλλογικοτήτων.

να το αποδείξουν, να το φωνάξουν, να το μοιραστούν, να το επικοινωνήσουν και, εν τέλει, με αυτόν τρόπο να το υπερασπιστούν. Ο πολιτιστικός πλούτος που διαχειρίζονται καθημερινά ανήκει σε όλους και, ως εκ τούτου, ο ρόλος τους θα πρέπει να είναι πρωταγωνιστικός σε ανταποδοτικές προς την κοινωνία δράσεις, με δημιουργικές παρεμβάσεις σε ανασκαφές, σε αρχαιολογικούς χώρους, σε σχολεία, τοπικές κοινωνίες, κοινωνικές ομάδες, κλπ. Με τέτοιες δράσεις υπηρετείται ακόμη καλύτερα ο στόχος της ευρύτερης προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς, με τρόπο ολιστικό και δημιουργικό. Άλλωστε, η καλύτερη προστασία για τα μνημεία είναι να ενταχθούν ενεργά στη ζωή όλων, να αποτελέσουν σημεία αναφοράς για τις τοπικές κοινωνίες και να σφύζουν από ζωή.

Αντίστοιχα το κράτος θα πρέπει να μεριμνήσει ώστε να λυθούν τα οργανωτικά προβλήματα της αρχαιολογικής υπηρεσίας, προκειμένου αυτή να εξυπηρετεί καλύτερα τις ανάγκες των πολιτών σε συνδυασμό με τις ανάγκες της προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς. Θα ήταν επίσης σκόπιμο η υπηρεσία να συνεργαστεί με εθελοντικές οργανώσεις και δίκτυα πολιτών που ενδιαφέρονται για τα πολιτιστικά πράγματα, να διοργανώνει τοπικές ημερίδες ενημέρωσης για τα ευρήματα που προκύπτουν από τις σωστικές ανασκαφές και να προχωρήσει σε έντυπες ή ηλεκτρονικές περιοδικές εκδόσεις για την παρουσίαση το έργου της στο ευρύ κοινό. Παράλληλα θα μπορούσε να παρέχει διαρκή ηλεκτρονική ενημέρωση στους πολίτες για τις σωστικές ανασκαφές που διεξάγονται ανά την Ελλάδα και να συνεργάζεται με το Υπουργείο Παιδείας για κοινές και συντονισμένες εκπαιδευτικές δράσεις. Είναι εξαιρετικά σημαντική η εκπαιδευτική διαδικασία για την επαφή των νέων πολιτών με την πολιτιστική κληρονομιά.

3.5 Δημοσιεύσεις των αποτελεσμάτων των σωστικών ανασκαφών

Ένα από τα πλέον ουσιώδη ζητήματα της αρχαιολογικής έρευνας στην περίπτωση των σωστικών ανασκαφών είναι η πλήρης και εξαιρετικά λεπτομερής τεκμηρίωσή τους, δεδομένου του καταστροφικού χαρακτήρα τους, η καταγραφή των ευρημάτων τους, καθώς και η έγκαιρη έκδοση των αποτελεσμάτων τους, προκειμένου αυτά να είναι διαθέσιμα και σε άλλους ερευνητές. Παρά όμως τη σχετική υποχρέωση και τις προθεσμίες που προβλέπει ο νόμος (άρθρο 39), η τελική δημοσίευση των σωστικών ανασκαφών είναι αυτή που παραμελείται περισσότερο, πράγμα εξίσου καταστροφικό

με την ίδια την ανασκαφή. Ιδιαίτερα στην περίπτωση των σωστικών ανασκαφών, η πολύ καλή τεκμηρίωση πριν και μετά από αυτήν θα πρέπει να ακολουθείται και από την τελική δημοσίευσή της, καθώς στο μέλλον ενδέχεται να ανασκαφούν όμορες με αυτήν εκτάσεις, που θα επιτρέψουν την, έστω και ετεροχρονισμένα, μελέτη και συσχέτιση από διαφορετικούς ερευνητές των ευρημάτων της ευρύτερης περιοχής και επομένως αυτοί θα πρέπει να έχουν πρόσβαση στα προηγούμενα στοιχεία. Πέραν αυτού, τα αρχαιολογικά ευρήματα που θάβονται εκ νέου στα μουσεία ή τα συμπεράσματα του ερευνητή που δεν γίνονται ποτέ γνωστά, δεν εξυπηρετούν φυσικά ούτε τον σκοπό της προστασίας τους¹⁸⁰.

Μια απλή πρόσθεση στους τελείως ενδεικτικούς, όπως αναφέρει η ΕΛΣΤΑΤ, αριθμούς ευρημάτων, που έχουν προέλθει από ανασκαφές του δημοσίου και που αναγράφονται στα διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία για την περίοδο 1970-2008 (βλ. Πίνακα 1 στο Παράτημα), μας δείχνει ότι ξεπερνούν το ένα εκατομμύριο. Δεν είναι δύσκολο να υποθέσει κανείς, πόσο μεγαλύτερος είναι στην πραγματικότητα αυτός ο αριθμός, καθώς, ούτε η καταμέτρηση όλων των ευρημάτων είναι δυνατή, ούτε διατίθενται αριθμητικά στοιχεία από όλα τα χρόνια που δραστηριοποιείται η αρχαιολογική υπηρεσία. Δυστυχώς, η πληθώρα των ευρημάτων ήταν πάντα και εξακολουθεί να είναι αναντίστοιχη με τις μελέτες και τις δημοσιεύσεις ευρημάτων και ανασκαφών και αυτό δεν είναι μόνο ελληνικό φαινόμενο¹⁸¹.

Δεδομένου όμως ότι οι σωστικές ανασκαφές διεξάγονται μόνο από αρχαιολόγους της αρχαιολογικής υπηρεσίας και μάλιστα αυξάνονται προοδευτικά με τα χρόνια, χωρίς να αυξάνονται το ίδιο προοδευτικά και οι αρχαιολόγοι, είναι αναμενόμενο να αυξάνεται σε κάποιο βαθμό και το αδημοσίευτο αρχαιολογικό υλικό. Όμως η αιτία του προβλήματος δεν βρίσκεται μόνο εκεί. Πολλές φορές παρατηρείται και έχει καταγγελλεί η αυθαίρετη «δέσμευση» ή ακόμα και απόκρυψη του προς έρευνα υλικού από ανασκαφείς ή Εφόρους Αρχαιοτήτων, η οποία εμφανίζεται ως εθιμικό ή διοικητικό δικαίωμα¹⁸². Όμως επιστήμη χωρίς ελευθερία στην έρευνα δεν είναι δυνατό να υπάρξει και επιπλέον η πρακτική της δέσμευσης αδημοσίευτου αρχαιολογικού υλικού προσκρούει και στο Σύνταγμα (άρθρο 16, παρ. 1), καθώς περιορίζει την ατομική

¹⁸⁰ Κακαβογιάννης 1987, 453.

¹⁸¹ Βλ. Renfrew και Bahn 2001, 572-573, Βουδούρη 2003, 214-215.

¹⁸² Βλ. γενικότερα για το θέμα, Εκδοτική Ομάδα Περιοδικού HOPOS 1987, 127-132, Τουράτσογλου 1987, 133-137, Νικολόπουλος 1987, 138-144, Ζώης 1991, 27-28, 65.

ελευθερία της έρευνας και παρεμποδίζει την παραγωγή της επιστήμης, αλλά και στο άρθρο 24Σ που προστατεύει το πολιτιστικό περιβάλλον, εφόσον επιτείνει τις καταστροφικές συνέπειες της ανασκαφής και αποκρύπτει μαρτυρίες του παρελθόντος¹⁸³. Επιπλέον η πρακτική αυτή αντίκειται στις διατάξεις του άρθρου 4 της Σύμβασης του Λονδίνου (Ν. 1127/1981) και στο άρθρο 7 της Σύμβασης της Βαλέτας (Ν. 3378/2005) για τη διευκόλυνση της μελέτης και της διάδοσης των πληροφοριών, ενώ ουσιαστικά παρεμποδίζεται και το έργο του αρχαιολόγου της αρχαιολογικής υπηρεσίας, καθώς δεν του επιτρέπεται να αξιοποιήσει αρχαιολογικές πληροφορίες που θα ήταν σημαντικές για την εργασία του, μέσα στον ίδιο τον επαγγελματικό του χώρο.

Η απρόσκοπτη συνεργασία της αρχαιολογικής υπηρεσίας με τα αρχαιολογικά τμήματα των πανεπιστημίων, όπου θα μπορούσε να δίνεται υλικό για μελέτες και διδακτορικές διατριβές και η απαιτούμενη συνεργασία πολλών ειδικοτήτων μέσα και έξω από την Υπηρεσία, θα συνέβαλλαν αρκετά. Επίσης, ο εξοπλισμός των Εφορειών Αρχαιοτήτων με σύγχρονη υλικοτεχνική υποδομή, που θα αξιοποιούσε τη σύγχρονη τεχνολογία, προκειμένου η τεκμηρίωση και η έρευνα να διευκολύνεται, καθώς και η καθιέρωση ενός συστήματος ελέγχου για την τήρηση των προθεσμιών κατάθεσης εκ μέρους των ανασκαφών των αποτελεσμάτων και της τελικής έκθεσης της ανασκαφής, είναι προτάσεις που κατά καιρούς έχουν διατυπωθεί, προκειμένου να αντιμετωπισθεί το πρόβλημα. Όμως τα τελευταία χρόνια έχει σταματήσει ακόμα και η έκδοση του Αρχαιολογικού Δελτίου που παρείχε, έστω και σύντομη, πληροφόρηση για τα αποτελέσματα των σωστικών ανασκαφών, προκειμένου αυτή να συνεχιστεί στο μέλλον ηλεκτρονικά. Επίσης θα πρέπει να επισημανθεί πως παρόλο που στο άρθρο 39 (παρ. 9) του Ν. 3028/02 προβλέπεται πως «με απόφαση Υπουργού Πολιτισμού ρυθμίζονται ζητήματα που αφορούν την κατάθεση και τη δημοσίευση των μελετών του παρόντος άρθρου και κάθε άλλη λεπτομέρεια για την εφαρμογή του ... και τα σχετικά με την ηλεκτρονική καταχώρηση των ετήσιων επιστημονικών εκθέσεων και άλλων στοιχείων», μέχρι σήμερα αυτή η απόφαση δεν έχει εκδοθεί.

Πιστεύουμε ακόμη πως θα έπρεπε να γίνει υποχρεωτικό για όλες τις Εφορείες Αρχαιοτήτων να καταρτίσουν χάρτες για τις περιοχές ευθύνης τους, όπου να σημειώνονται όλες οι θέσεις των μνημείων που εντοπίστηκαν, καταχώθηκαν, καταστράφηκαν ή αναδείχθηκαν κατά τις σωστικές ανασκαφές, ώστε να γνωρίζουν

¹⁸³ Βουδούρη 2003, 219-220.

διαχρονικά όλοι οι αρχαιολόγοι που υπηρετούν ή πρόκειται να υπηρετήσουν στην κάθε Υπηρεσία, την μνημειακή τοπογραφία της περιοχής και τι περιμένουν να εντοπίσουν εφεξής σε όμορες περιοχές, προκειμένου να ενημερώνουν κατάλληλα και τους πολίτες ή τους φορείς υλοποίησης επικείμενων έργων στις περιοχές αυτές. Δεν είναι δυνατόν σήμερα που οι ανάγκες για ανάπτυξη είναι αυξημένες, αλλά και η τεχνολογία προσφέρει πολλές δυνατότητες, να είναι τόσο πολύ κατακερματισμένη η πολιτιστική πληροφορία, εξαιτίας οργανωτικών ή άλλων αδυναμιών.

Οι αρχαιολόγοι οφείλουν ως επιστήμονες να μελετήσουν και να δημοσιεύσουν τα μνημεία σε συνεργασία με άλλους ερευνητές και παράλληλα ως δημόσιοι λειτουργοί να τα προστατεύσουν και να αποδώσουν την πολιτιστική πληροφορία στην επιστημονική κοινότητα και στους πολίτες. Η συνεργασία μεταξύ όλων των ειδικοτήτων, ώστε να ενσωματωθούν οι νέες τεχνολογίες στο αρχαιολογικό έργο και να το διευκολύνουν, οι εφαρμογές τους σε μουσεία και αρχαιολογικούς χώρους, η κατάρτιση του προσωπικού, η συγκρότηση ηλεκτρονικών αρχείων, η δημιουργία άνετων χώρων μελέτης και συντήρησης των ευρημάτων, θα μπορούσαν να διευκολύνουν περαιτέρω το έργο της δημοσίευσης. Είναι καιρός οι αρχαιολόγοι να μοιραστούν με όλους την εμπειρία και την πολύτιμη γνώση που έχει αποκτηθεί, χωρίς να θεωρούν «δικές τους» τις ανακαλύψεις και τα ευρήματα, μόνο και μόνο επειδή έτυχε να τις ανασκάψουν¹⁸⁴. Είναι γεγονός πως οι σωστικές ανασκαφές αποτελούν σημαντικό κεφάλαιο της επιστημονικής αρχαιολογικής έρευνας και η εικόνα του αρχαίου κόσμου θα ήταν πολύ διαφορετική από αυτή που έχουμε σήμερα, αν είχαν μελετηθεί και δημοσιευθεί¹⁸⁵.

¹⁸⁴ Τουράτσογλου 1987, 133.

¹⁸⁵ Πιτερός 1987, 469.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Από την εξέταση των διεθνών κειμένων, δεσμευτικών και μη, διαπιστώθηκε πως οι ρυθμίσεις για τις σωστικές ανασκαφές θα πρέπει να εντάσσονται σε ένα ευρύτερο πλαίσιο κανόνων που αφορούν συνολικά την προστασία των αρχαιολογικών αγαθών που απειλούνται από σύγχρονες επεμβάσεις. Στο πλαίσιο αυτό προβλέπονται ενέργειες που είναι αναγκαίο να ακολουθούνται πριν και μετά την αμιγώς ανασκαφική διαδικασία, όπως: σχεδιασμός των έργων με στόχο την ολοκληρωμένη προστασία των απειλούμενων αγαθών, κατάρτιση μελετών επιπτώσεων σε αυτά, εξάντληση των μη καταστρεπτικών μεθόδων πριν αποφασιστεί η ανασκαφή, κατάχωση ή μεταφορά των ευρημάτων, ολική ή μερική ανάδειξη και ένταξή τους στο διαμορφούμενο περιβάλλον μετά το πέρας της ανασκαφής, εκπαίδευση και ενημέρωση του κοινού για τη σημασία των πολιτιστικών αγαθών και τους κινδύνους που τα απειλούν.

Από την εξέταση του ελληνικού θεσμικού και νομοθετικού πλαισίου φάνηκε ότι οι σχετικές ρυθμίσεις για τις σωστικές ανασκαφές και το ευρύτερο πλαίσιο μέσα στο οποίο εντάσσονται συμβαδίζουν και ενσωματώνουν, σε γενικές γραμμές, τις σύγχρονες τάσεις και αντιλήψεις και ανταποκρίνονται στα διεθνή και ευρωπαϊκά πρότυπα και προδιαγραφές. Ωστόσο η εφαρμογή των ρυθμίσεων εμφανίζει προβλήματα στην πράξη. Η ελλιπής οργάνωση, η υποχρηματοδότηση και η υποστελέχωση της αρχαιολογικής υπηρεσίας, το πρόβλημα επικοινωνίας μεταξύ των υπηρεσιών (περιφερειακών και κεντρικών, ΚΑΣ, ΤΑΠΑ κλπ) σε συνδυασμό με τη νοοτροπία εν γένει της διοίκησης, που αδυνατεί ή δεν θέλει (;) να διαχειριστεί τα ζητήματα που προκύπτουν, χωρίς κιόλας να λογοδοτεί γι' αυτό, έχουν σαν αποτέλεσμα να δημιουργούν ανασφάλεια και αρνητικά συναισθήματα στους πολίτες, στην όποια εμπλοκή τους με αυτήν.

Η μακροχρόνια δέσμευση των ιδιοκτησιών, είτε για την πραγματοποίηση σωστικών ανασκαφών, είτε μέχρι να αποφασιστεί τελικώς η ενδεχόμενη απαλλοτρίωσή τους, έχει σα συνέπεια τη στέρηση χρήσης των ακινήτων των πολιτών για μεγάλο χρονικό διάστημα. Επιπλέον, η νομοθετική πρόβλεψη για τη δυνατότητα χρηματοδότησης από τους ίδιους των σωστικών ανασκαφών ασκείται καταχρηστικά και, εν πολλοίς εκβιαστικά, από την αρχαιολογική υπηρεσία, χρησιμοποιώντας τις αδυναμίες οργάνωσης και χρηματοδότησής της, ως άλλοθι στην εκπλήρωση των υποχρεώσεων της προς αυτούς.

Είναι γεγονός ότι το καθεστώς που ισχύει στην Ελλάδα ήταν ανέκαθεν και παραμένει αυστηρό υπέρ της προστασίας των αρχαιοτήτων και περιλαμβάνει πολλά προληπτικά, περιοριστικά και διαχειριστικά μέτρα προς όφελός τους. Όμως οι τοπικές κοινωνίες και οι πολίτες είναι συχνά αποξενωμένοι ή αποστασιοποιημένοι, τόσο από το αρχαιολογικό έργο, όσο και από τις ίδιες τις αρχαιότητες. Αυτό πιθανά οφείλεται και στον τρόπο που εφαρμόζονται τα μέτρα αυτά, αλλά και στην νοοτροπία και εσωστρέφεια της αρχαιολογικής υπηρεσίας. Δυστυχώς το κράτος δεν επικοινωνεί επαρκώς την αξία της πολιτιστικής κληρονομιάς, ώστε να ευαισθητοποιήσει τους πολίτες και να εμπνεύσει το σεβασμό τους. Σε αντίθεση με τις επιταγές των διεθνών κειμένων, στην Ελλάδα δεν υλοποιούνται παρά περιορισμένες, ποσοτικά και γεωγραφικά, δράσεις για τη δημιουργία θετικής στάσης των πολιτών απέναντι στην αρχαιολογική κληρονομιά και την ένταξη των στοιχείων της στη σύγχρονη ζωή.

Πέρα όμως από τις αρχικές διαπιστώσεις που καταγράφονται στο πλαίσιο αυτής της εργασίας, θα ήταν ενδιαφέρον να αναζητηθούν τα βαθύτερα αίτια αυτού του προβλήματος, να προχωρήσει η διοίκηση σε μια γενναία αυτοκριτική και να προταθούν ενέργειες και δράσεις από την πλευρά των αρμόδιων φορέων σε όλα τα επίπεδα (κεντρικές και περιφερειακές υπηρεσίες) για την ενεργοποίηση και τη συμμετοχή της κοινωνίας των πολιτών στα θέματα της προστασίας της αρχαιολογικής κληρονομιάς και για την ευαισθητοποίηση του κοινού απέναντι στους κινδύνους που την απειλούν. Στο πλαίσιο αυτό, θα πρέπει να αντιμετωπισθεί ριζικά και το ζήτημα της μη δημοσίευσης των αποτελεσμάτων των σωστικών ανασκαφών, που έχει αρνητικές επιπτώσεις, τόσο στην ιστορική και επιστημονική γνώση και έρευνα, όσο και στην ίδια την κοινωνία.

Ως προς τις διαδικασίες που προηγούνται ή έπονται των σωστικών ανασκαφών στο πλαίσιο μεγάλων δημόσιων έργων, παρά το ότι υπάρχουν σχετικές ρυθμίσεις στην ελληνική νομοθεσία κατ' επιταγή και των κυρωμένων διεθνών συμβάσεων (προληπτικός σχεδιασμός, μέριμνα για τη μετέπειτα τεκμηρίωση, συντήρηση και δημοσίευση των ευρημάτων κλπ), παρατηρείται αδυναμία στην εφαρμογή τους ή/και χρήζουν συμπλήρωσης. Για παράδειγμα, οι αρχαιολόγοι δεν συμμετέχουν επαρκώς σε όλα τα στάδια του αναπτυξιακού σχεδιασμού. Επιπλέον, στη διαδικασία έγκρισης των έργων απαιτείται μόνο περιβαλλοντική μελέτη, που αγγίζει επιφανειακά τα θέματα προστασίας των αρχαιοτήτων, ενώ θα έπρεπε, δεδομένου και του πλούτου της Ελλάδας σε αρχαιότητες, να πραγματοποιείται ξεχωριστή μελέτη επιπτώσεων στην αρχαιολογική

κληρονομιά. Η εμπειρία δείχνει επίσης ότι δεν δίνεται η ίδια βαρύτητα στις διαδικασίες που έπονται των ανασκαφών, μετά την ολοκλήρωση του έργου, είτε από την ίδια την αρχαιολογική υπηρεσία, είτε από τους κυρίους των έργων, κατά παράβαση των σχετικών προβλέψεων. Για το λόγο αυτό απαιτείται επιστημονική δέσμευση και επαγγελματική δεοντολογία από όλες τις ειδικότητες που εμπλέκονται στο πεδίο της προστασίας και της αρχαιολογικής έρευνας, ενώ χρειάζονται δράσεις ευαισθητοποίησης προς όλη την κοινωνία, ώστε η ανάγκη προστασίας να θεωρείται αυτονόητη από όλους και όχι να νοείται ως μια επιβεβλημένη υποχρέωση.

Τέλος, σε απάντηση των ερωτημάτων που τέθηκαν στην αρχή της παρούσας εργασίας διαπιστώνεται ότι είναι εφικτό, έστω εν μέρει, να συνυπάρξει η ανακάλυψη και διάσωση των αρχαιοτήτων με την σχεδόν ταυτόχρονη καταστροφή ενός μέρους τους ή της θέσης που βρέθηκαν. Αυτό όμως προϋποθέτει όλες οι σχετικές διαδικασίες να διέπονται από την αρχή της ολοκληρωμένης προστασίας, που απαιτούν προληπτικά και διορθωτικά μέτρα, σωστό σχεδιασμό, αναλυτική τεκμηρίωση και κοινοποίηση της αρχαιολογικής έρευνας. Μόνο τότε θα ήταν δυνατό να συγκεραστεί το δημόσιο συμφέρον που συνδέεται με την προστασία του πολιτιστικού περιβάλλοντος με τη δημόσια ωφέλεια που προκύπτει από την κατασκευή μεγάλων έργων που το τραυματίζουν. Άλλωστε, όπως είδαμε, έχουν υιοθετηθεί διεθνώς για το σκοπό αυτό γενικοί κανόνες, αρχές και καλές πρακτικές που θα πρέπει να τηρούνται κατά τη διεξαγωγή των σωστικών ανασκαφών, με στόχο την καλύτερη διαφύλαξη των αποκαλυπτόμενων αρχαιολογικών αγαθών. Επίσης, οι προτάσεις που διατυπώθηκαν θα μπορούσαν να λειτουργήσουν θετικά, ώστε οι πολίτες -και όσοι εμπλέκονται στην κατασκευή των έργων- να γίνουν κοινωνοί της προσπάθειας για την καλύτερη δυνατή προστασία και διαφύλαξη των αρχαιοτήτων και το αποτέλεσμα των σωστικών ανασκαφών να προσφέρει στην επιστημονική γνώση και στην κοινωνική χρήση του αρχαιολογικού έργου.

Μένει ωστόσο να διαπιστωθεί πώς η οικονομική αλλά και ευρύτερα κοινωνική κρίση που μαίνεται στις μέρες μας θα επηρεάσει τα ήδη οξυμένα προβλήματα που προαναφέρθηκαν και ποιες συνέπειες θα έχει τελικά η κρίση αυτή στις πολιτικές προστασίας των αρχαιοτήτων, όχι μόνο στην Ελλάδα αλλά και διεθνώς.

ΠΗΓΕΣ – ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ηλεκτρονικές Διευθύνσεις

Ανέμη - Ψηφιακή Βιβλιοθήκη Νεοελληνικών Σπουδών: <http://anemi.lib.uoc.gr/>

Γενική Εφημερίς της Ελλάδος, Ψηφιακά αντίγραφα από την Ακαδημία Αθηνών: <http://psifiakaarxeia.academyofathens.gr/treeres.asp?mynode=99423&x1n=>

Εθνικό Τυπογραφείο: <http://www.et.gr/>

Ελληνική Εταιρία Δικαίου Αρχαιοτήτων: <http://www.law-archaeology.gr/>

Ελληνική Στατιστική Αρχή: <http://www.statistics.gr/portal/page/portal/ESYE>

Επίσημη Εφημερίδα των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων: <http://eur-lex.europa.eu/el/index.htm>

Ευρωπαϊκή Ένωση: http://europa.eu/index_el.htm

Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου: <http://www.echr.coe.int/echr/>

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο: <http://www.europarl.europa.eu/el/headlines/>

Νόμος και Φύση: <http://www.nomosphysis.org.gr>

Συμβούλιο της Ευρώπης: <http://www.coe.int/>

Συνήγορος του Πολίτη: <http://new.synigoros.gr/>

Υπουργείο Πολιτισμού και Τουρισμού: <http://www.yppo.gr/0/gindex.jsp>

ICOMOS: <http://www.international.icomos.org/home.htm> &
http://www.icomoshellenic.gr/icomos_v3/default.php?pname=icomos&la=1

UNESCO: <http://www.unesco.org/new/en/unesco/> &
<http://www.unesco-hellas.gr/gr/default.htm>

Ελληνική Βιβλιογραφία

Βουδούρη, Δ. 1992, *Η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς στην προοπτική της ενιαίας ευρωπαϊκής αγοράς*, Αθήνα, Εκδόσεις Παπαζήση.

Βουδούρη, Δ. & Στρατή, Α. 1999, *Η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς σε διεθνές και ευρωπαϊκό επίπεδο. Κείμενα*, Αθήνα, Εκδόσεις Σάκκουλα.

Βουδούρη, Δ. 2003, *Κράτος και Μουσεία: Το θεσμικό πλαίσιο των αρχαιολογικών μουσείων*, Αθήνα, Εκδόσεις Σάκκουλα.

Βουδούρη, Δ. 2004, «Ο νέος νόμος 3028/2002 υπό το φως των διεθνών και ευρωπαϊκών κανόνων για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς», στο Τροβά, Ε. (επιμ.) *Η Πολιτιστική Κληρονομιά και το Δίκαιο*, Πρακτικά Συνεδρίου, 3-4 Ιουνίου 2003, Αθήνα, Ευρωπαϊκό Κέντρο Δημοσίου Δικαίου, Εκδόσεις Σάκκουλα, 25-41.

Γεραπετρίτης, Γ. 2004, "Το θεσμικό πλαίσιο της αρχαιολογικής έρευνας: επιστημονικό μέσο για τη διασφάλιση ενός συνταγματικού διακυβεύματος", στο Τροβά, Ε. (επιμ.) *Η Πολιτιστική Κληρονομιά και το Δίκαιο*, Πρακτικά Συνεδρίου, 3-4 Ιουνίου 2003, Αθήνα, Ευρωπαϊκό Κέντρο Δημοσίου Δικαίου, Εκδ. Σάκκουλα, 451-468.

Δημαράς, Κ.Θ. 1985, *Νεοελληνικός Διαφωτισμός*, Ερμής, 4^η έκδ., Αθήνα.

Δωρής, Ε. 1985, *Το δίκαιον των αρχαιοτήτων. Νομοθεσία-Νομολογία-Ερμηνεία*, Αθήναι-Κομοτηνή, Εκδόσεις Σάκκουλα.

Εκδοτική Ομάδα Περιοδικού HOPOS 1987, "Το αρχαιολογικό υλικό ως πνευματική ιδιοκτησία. Δέσμευση και δημοσίευση", στο Γκράτζιου, Ο. - Παπαγγελή, Π. - Σπαθάρη, Ε. (επιμ.), *Έργο και λειτουργία μιας υπηρεσίας για την προστασία των μνημείων σήμερα*, Έκτακτο Συνέδριο ΣΕΑ για τον Οργανισμό της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας, 9-13 Μαρτίου 1984, Αθήνα, ΥΠΠΟ-ΤΑΠΑ, 127-132.

Εν Αθήναις Αρχαιολογική Εταιρεία 1874, *Ο περί αρχαιοτήτων Νόμος και αι σχετικάί προς αυτόν εγκύκλιοι υπουργικάί και άλλα τινά, εκδιδόμενα υπό της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας, προς χρήσιν των κατά το Βασίλειον Αρχών και αυτών των πολιτών*, εν Αθήναις, εκ του Τυπογραφείου Ερμού. Σε ψηφιακή μορφή, online στη διεύθυνση: <http://anemi.lib.uoc.gr/metadata/3/b/3/metadata-264-0000097.tkl> (τελευταία πρόσβαση στις: 9-5-2011).

Ζώης, Α. 1990, *Η αρχαιολογία στην Ελλάδα: πραγματικότητες και προοπτικές*, Αθήνα, Πολύτυπο.

Κακαβογιάννης, Ε. 1987, "Σωστικές Ανασκαφές", στο Γκράτζιου, Ο. - Παπαγγελή, Π. - Σπαθάρη, Ε. (επιμ.), *Έργο και λειτουργία μιας υπηρεσίας για την προστασία των μνημείων σήμερα*, Έκτακτο Συνέδριο ΣΕΑ για τον Οργανισμό της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας, 9-13 Μαρτίου 1984, Αθήνα, ΥΠΠΟ-ΤΑΠΑ, 453-460.

Καραλή, Λ. 1994, *Λεξικό Αρχαιολογικών - Περιβαλλοντικών όρων*, Αθήνα, Βιβλιοσυνεργατική.

Κόνσολα, Ν. 1995, *Η Διεθνής Προστασία της Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς*, Αθήνα, Εκδόσεις Παπαζήση.

Κουκουζέλη Α. – Μανακίδου Ε. – Σμπόνιας Κ. 2003, *Αρχαιολογία στον Ελληνικό Χώρο*, τομ. Α, ΕΑΠ, Πάτρα.

Μάμουκας, Α. 1839, *Τα κατά την αναγέννησιν της Ελλάδος. Ήτοι συλλογή των περί την αναγεννώμενην Ελλάδα συνταχθέντων πολιτευμάτων, νόμων και άλλων επισήμων πράξεων, από του 1821 μέχρι τέλους του 1832*», Α'- Στ', Πειραιάς, Τυπογραφία Ηλίου Χριστοφίδου, Η αγαθή τύχη. Σε ψηφιακή μορφή, online στη διεύθυνση: <http://anemi.lib.uoc.gr/metadata/4/0/3/metadata-02-0000761.tkl> (τελευταία πρόσβαση στις: 7-5-2011).

Μάμουκας, Α. 1841, *Τα κατά την αναγέννησιν της Ελλάδος. Ήτοι συλλογή των περί την αναγεννώμενην Ελλάδα συνταχθέντων πολιτευμάτων, νόμων και άλλων επισήμων πράξεων, από του 1821 μέχρι τέλους του 1832*», Θ' - Ι', Πειραιάς, Τυπογραφία Ηλίου Χριστοφίδου, Η αγαθή τύχη. Σε ψηφιακή μορφή, online στη διεύθυνση: <http://anemi.lib.uoc.gr/metadata/4/0/3/metadata-02-0000761.tkl> (τελευταία πρόσβαση στις: 7-5-2011).

Μανιάτης, Α. 2008, «Αρχαιολογικές έρευνες πεδίου», *Νόμος και Φύση*, On-line στη διεύθυνση: <http://www.nomosphysis.org.gr/print.php?artid=3561&lang=1&catid=1> (Τελευταία πρόσβαση στις: 20-3-2011).

Μανιτάκης, Α. 2003, «Έκταση των αναγκαίων δεσμεύσεων για την προστασία του πολιτιστικού περιβάλλοντος στην περίπτωση των δοκιμαστικών αρχαιολογικών δοκιμών», *Δίκη*, 34, 1167-1172.

ΜΟΔ ΑΕ & Υπουργείο Πολιτισμού 2003, *Οδηγός Αρχαιολογικών Αδειοδοτήσεων και Διαδικασιών στα Δημόσια Έργα*, online στη διεύθυνση: http://www.mou.gr/index.asp?a_id=275 (τελευταία πρόσβαση στις: 17-5-2011).

Νικολόπουλος, Π. 1987, «Έρευνα και Διοίκηση», στο Γκράτζιου, Ο. - Παπαγγελή, Π. - Σπαθάρη, Ε. (επιμ), *Έργο και λειτουργία μιας υπηρεσίας για την προστασία των μνημείων σήμερα*, Έκτακτο Συνέδριο ΣΕΑ για τον Οργανισμό της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας, 9-13 Μαρτίου 1984, Αθήνα, ΥΠΠΟ-ΤΑΠΑ, 138-144.

Νόμος περί αρχαιοτήτων. Εν Χανίοις: Τύποις Κρητικής Πολιτείας, 1899. Σε ψηφιακή μορφή, online στη διεύθυνση: <http://anemi.lib.uoc.gr/metadata/2/3/a/metadata-142-0000007.tkl> (τελευταία πρόσβαση στις: 9-5-2011).

Πάντος, Π. 1993, «Η Αρχαιολογική Υπηρεσία στη Δεκαετία του '90», *Αρχαιολογία*, 46, 11-15.

Πάντος, Π. 2000, «Η Ελλάς και η ελληνική νομοθεσία περί αρχαιοτήτων», στο Υπουργείο Πολιτισμού, *Πολιτιστική κληρονομιά: Επιστροφή και Παράνομη Διακίνηση*, Συζήτηση Στρογγυλής Τράπεζας, Αθήνα, Διεύθυνση Προϊστορικών και κλασικών Αρχαιοτήτων, Τμήμα Ξένων Γλωσσών, 15-28.

Πάντος, Π. 2001, *Κωδικοποίηση νομοθεσίας για την πολιτισμική κληρονομιά κατά θέματα. Α' Ελληνική Νομοθεσία*, Αθήνα, Υπουργείο Πολιτισμού, Διεύθυνση Αρχείου Μνημείων και Δημοσιευμάτων.

Πετράκος, Β. 2004, «Η απαρχή της ελληνικής αρχαιολογίας και η ίδρυση της Αρχαιολογικής Εταιρείας», *Μέντωρ*, 73, 112-222.

Πετράκος, Β. 2007, «Τα 170 χρόνια της Αρχαιολογικής Εταιρείας», *Μέντωρ*, 82, 9-59.

Πιτερός, Χ. 1987, «Οργάνωση Εφορειών και Σωστικές Ανασκαφές», στο Γκράτζιου, Ο. - Παπαγγελή, Π. - Σπαθάρη, Ε. (επιμ), *Έργο και λειτουργία μιας υπηρεσίας για την*

προστασία των μνημείων σήμερα, Έκτακτο Συνέδριο ΣΕΑ για τον Οργανισμό της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας, 9-13 Μαρτίου 1984, Αθήνα, ΥΠΠΟ-ΤΑΠΑ, 467-474.

Πρακτικά της Εν Άρχει Εθνικής Τέταρτης των Ελλήνων Συνέλευσης, 1829, Αίγινα, Εθνική Τυπογραφία. Σε ψηφιακή μορφή, online στη διεύθυνση: <http://books.google.com/books?id=tStCAAAAcAAJ&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false> (τελευταία πρόσβαση στις: 8-5-2011).

Ράντος, Α. 2004, «Ο ρόλος της νομολογίας των δικαστηρίων στην ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς», στο Τροβά, Ε. (επιμ.) *Η Πολιτιστική Κληρονομιά και το Δίκαιο*, Πρακτικά Συνεδρίου, 3-4 Ιουνίου 2003, Αθήνα, Ευρωπαϊκό Κέντρο Δημοσίου Δικαίου, Εκδ. Σάκκουλα, 173-177.

Renfrew, C. & Bahn, P. 2001, *Αρχαιολογία: Θεωρίες, Μεθοδολογία και Πρακτικές εφαρμογές*, Αθήνα, Ινστιτούτο του Βιβλίου - Α. Καρδαμίτσα.

Σιούτη, Γ. 2004, «Η προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος από τη Νομολογία: Σύγκρουση αγαθών ή αιεφόρος προστασία του χώρου;», στο Τροβά, Ε. (επιμ.) *Η Πολιτιστική Κληρονομιά και το Δίκαιο*, Πρακτικά Συνεδρίου, 3-4 Ιουνίου 2003, Αθήνα, Ευρωπαϊκό Κέντρο Δημοσίου Δικαίου, Εκδόσεις Σάκκουλα, 81-94.

Σκοπετέα, Έ. 1988, *Το «πρότυπο βασίλειο» και η μεγάλη ιδέα. Όψεις του εθνικού προβλήματος στην Ελλάδα (1830-1880)*, Πολύτυπο, Αθήνα.

Σκουρής, Π. & Τροβά, Ε. 2003, *Προστασία αρχαιοτήτων και πολιτιστικής κληρονομιάς* (ν. 3028/2002), Αθήνα-Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις Σάκκουλα.

Σκουρής, Π. 2004, «Η προστασία των πολιτιστικών αγαθών στο δίκαιο των δημοσίων συμβάσεων. Οι ιδιαίτερες νομοθετικές ρυθμίσεις. Η χρηματοδότηση ανασκαφών από τον κύριο του έργου. Η μεταφορά ακινήτου μνημείου», στο Τροβά, Ε. (επιμ.) *Η Πολιτιστική Κληρονομιά και το Δίκαιο*, Πρακτικά Συνεδρίου, 3-4 Ιουνίου 2003, Αθήνα, Ευρωπαϊκό Κέντρο Δημοσίου Δικαίου, Εκδ. Σάκκουλα, 375-402.

Συνήγορος του Πολίτη 2005, Ειδική Έκθεση: Απαλλοτρίωση, Στέρηση, Περιορισμοί της Ιδιοκτησίας & Αποζημίωση, online στη διεύθυνση: http://new.synigoros.gr/?i=quality-of-life.el.sterisi_xrissi.33912 (τελευταία πρόσβαση στις: 15-5-2011)

Συνήγορος του Πολίτη, Ετήσιες Εκθέσεις 2006, 2007, 2008, 2010, online στη διεύθυνση: <http://new.synigoros.gr/?i=stp.el.annreports> (τελευταία πρόσβαση στις: 15-5-2011).

Τόλιας, Γ. 2003, «Ελληνομάθεια, Αρχαιογνωσία και εθνική κληρονομιά. Το ελληνικό προεπαναστατικό ενδιαφέρον για τις αρχαιότητες», *Αρχαιολογία*, 89, 8-14.

Τουράτσογλου, Γ. 1987, «Δυνατότητες έρευνας στην Αρχαιολογική Υπηρεσία», στο Γκράτζιου, Ο. - Παπαγγελή, Π. - Σπαθάρη, Ε. (επιμ.), *Έργο και λειτουργία μιας υπηρεσίας για την προστασία των μνημείων σήμερα*, Έκτακτο Συνέδριο ΣΕΑ για τον

Οργανισμό της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας, 9-13 Μαρτίου 1984, Αθήνα, ΥΠΠΟ-ΤΑΠΑ, 133-137.

Τροβά, Ε. 2003, *Το πολιτιστικό περιβάλλον κατά το Σύνταγμα του 1975/86/2001*, Αθήνα-Κομοτηνή, Εκδ. Σάκκουλα.

Χαμηλάκης, Ι. «Η Ελλάδα έχει γεμίσει από νεκρούς αρχαιολογικούς χώρους», Συνέντευξη στην Κ. Οικονομάκου, *Ελευθεροτυπία*, 10-7-2010.

Χαμηλάκης, Ι. 2008, «Η δημόσια αρχαιολογία και τα κάγκελα», *Περιοδικό του Φεστιβάλ Αθηνών*, 17-7-2008, 8.

Χορομίδης, Κ. 2004, «Προστασία της ιδιοκτησίας σε ακίνητα, αρχαία και μνημεία (Απαλλοτρίωση και περιορισμοί ιδιοκτησίας)», στο Τροβά, Ε. (επιμ.) *Η Πολιτιστική Κληρονομιά και το Δίκαιο*, Πρακτικά Συνεδρίου, 3-4 Ιουνίου 2003, Αθήνα, Ευρωπαϊκό Κέντρο Δημοσίου Δικαίου, Εκδ. Σάκκουλα, 339-373.

Χρήστου, Θ. 1993, «Πολιτικές διώξεις αρχαιολόγων: Η περίπτωση του Ανδρέα Μουστοξύδη (1785-1860)», *Αρχαιολογία*, 46, 76-80.

Χρυσανθάκης, Χ. 2003, «Η Προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς μέσω της Διοικητικής Διαδικασίας», *Νόμος και Φύση*, On-line στη διεύθυνση: <http://www.nomosphysis.org.gr/print.php?artid=39&lang=1&catid=1> (Τελευταία πρόσβαση στις: 20-3-2011).

Ξένη Βιβλιογραφία

Blake, J. 2000, "On defining the Cultural Heritage", *The International and Comparative Law Quarterly*, Vol. 49, Jan. 2000, 61-85.

Carman, J. 2002, *Archaeology and Heritage*, Leicester University Press.

Cleere, H. 1993 "Managing the archaeological heritage", *Antiquity*, 67, 400-405.

Council Directive 85/337/EEC of 27 June 1985 on the assessment of the effects of certain public and private projects on the environment, EE L 175, 5.7.1985, σ. 40, online στη διεύθυνση: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31985L0337:EN:HTML> (τελευταία πρόσβαση στις: 1-4-2011).

Council of Europe 1969, *European Convention on the Protection of the Archaeological Heritage: Explanatory Report*, online στη διεύθυνση: <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Reports/Html/066.htm> (τελευταία πρόσβαση στις: 24-3-2011).

Council of Europe 1989, *Recommendation No. R (89) 5 concerning the protection and enhancement of the archaeological heritage in the context of town and country planning operations* στο Βουδούρη και Στρατή (επιμ.), 1999, 347.

Council of Europe 1992, *European Convention on the Protection of the Archaeological Heritage (revised): Explanatory Report*, online στη διεύθυνση: <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Reports/Html/143.htm> (τελευταία πρόσβαση στις: 24-3-2011).

Everill, P. 2007, "British Commercial Archaeology: Antiquarians and Labourers; Developers and Diggers", in Hamilakis, Y. and Duke, P. (eds) *Archaeology and Capitalism: From ethics to politics*. Left Coast Press, 119-136.

First International Congress of Architects and Technicians of Historic Monuments 1931, *The Athens Charter for the Restoration of Historic Monuments*, online στη διεύθυνση: http://www.icomos.org/docs/athens_charter.html (τελευταία πρόσβαση στις: 25-3-2011).

Fowler, D. 1987, "Uses of the past: Archaeology in the Service of the State", *American Antiquity*, 52, 229-248.

Hamilakis, Y. & Yalouri, E. 1996, "Antiquities as symbolic capital in modern Greek society". *Antiquity*, 70, 118-29.

Hamilakis, Y. 2007, *The Nation and its Ruins: Antiquity, Archaeology, and National Imagination in Greece*, Oxford University Press.

ICOMOS 1964, *The Venice Charter: International Charter for the Conservation and Restoration of Monuments and Sites*, online στη διεύθυνση: http://www.icomos.org/venice_charter.html (τελευταία πρόσβαση στις: 24-3-2011).

ICOMOS 1990, *Charter for the Protection and Management of Archaeological Heritage*, online στη διεύθυνση: http://www.international.icomos.org/charters/arch_e.htm (τελευταία πρόσβαση στις: 24-3-2011).

Knoop, R. 1993, "Public awareness and archaeology: a task for the voluntary sector", *Antiquity*, 67, 439-445.

Merriman, N. (ed.) 2004, *Public Archaeology*, Abingdon, Routledge.

Merriman, N. 2004, "Diversity and dissonance in public archaeology" in Merriman, N. (ed.) *Public Archaeology*, Abingdon, Routledge, 1-17.

O'Keefe, P.J. 1993, "The European Convention on the protection of the archaeological heritage", *Antiquity*, 67, 406-413.

O'Keefe, R. 1998, "The "Right to Take Part in Cultural Life" under Article 15 of the ICESCR", *The International and Comparative Law Quarterly*, Vol. 47, No. 4 (Oct., 1998), 904-923.

Schlanger, N. & Aitchison, K. (eds) 2010, *Archaeology and the global economic crisis. Multiple impacts, possible solutions*, ACE / Culture Lab, online στη διεύθυνση: <http://www.ace-archaeology.eu/fichiers/25Archaeology-and-the-crisis.pdf> (Τελευταία πρόσβαση στις: 20-5-2011).

Silverman, H. & Ruggles, D.F. (eds) 2007, *Cultural Heritage and Human Rights*, New York, Springer.

Trotzig, G. 1993, “The new European Convention on the Protection of the Archaeological heritage”, *Antiquity*, 67, 414-415.

UNESCO 1956, *Recommendation on international principles applicable to archaeological excavations* στο Βουδούρη και Στρατή (επιμ.) 1999, 93.

UNESCO 1968, *Recommendation concerning the preservation of cultural property endangered by public or private works* στο Βουδούρη και Στρατή (επιμ.), 1999, 120.

UNESCO 1972, *Recommendation concerning the Protection, at National Level, of the Cultural and Natural Heritage* στο Βουδούρη και Στρατή (επιμ.), 1999, 131.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Στατιστικοί Πίνακες (Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ)

Γραφήματα (Πηγή: ΣτΠ)

Έγγραφα (Πηγή: ΣτΠ)

Πίνακας 1 Ανασκαφές Εφορειών κατά είδος και ενδεικτικός αριθμός ευρημάτων

Έτη	Αριθμός ανασκαφών	Είδος ανασκαφών					Αριθμός ευρημάτων*
		Δοκιμαστικές	Επ' ευκαιρία	Συστηματικές	Σωστικές	Λοιπές	
1970	258	20	68	10	156	4	2975
1971	329	43	63	19	202	2	6026
1972	400	53	84	27	231	5	4199
1973	402	48	55	19	279	1	4011
1974	369	44	113	17	191	4	7808
1975	424	62	126	18	218	-	5962
1976	477	111	20	24	318	4	8002
1977	815	286	62	26	439	2	4374
1978	1073	397	72	31	572	1	6912
1979	968	323	11	24	608	2	4693
1980	1033	379	9	49	594	2	5747
1981	907	301		22	579	5	9773
1982	1153	516		27	601	9	12805
1983	763	132		37	592	2	10861
1984	891	97		45	744	5	18901
1985	1169	315		60	728	66	10173
1986	1122	390		113	617	2	17361
1987	976	317		98	560	1	44745
1988	658	158		43	457	-	45227
1989	947	315		71	560	1	81638
1990	840	212		70	539	19	72425
1991	1183	276		74	584	249	28805
1992	1541	756		59	725	1	42639
1993	1280	415		60	707	98	72872
1994	1518	624		73	735	86	56808
1995	1286	186		91	793	216	101331
1996	1291	376		71	837	7	88787
1997	1509	479		56	970	4	54787
1998							
1999	1089	468		28	575	18	54254
2000							
2001							
2002	2116	1175		32	822	87	36964
2003	1187	442		27	693	25	27736
2004	1136	461		42	604	29	37977
2005	1234	354		36	825	19	49255
2006	1691	829		26	764	72	34196
2007	2228	1077		43	1057	51	42857
2008	3118	1394		54	1595	75	47316

* Στην κατηγορία αυτή δεν περιλαμβάνονται όλα τα ευρήματα (όστρακα, κ.λπ.), επειδή δεν είναι δυνατή η καταμέτρησή τους

Πηγή: Ελληνική Στατιστική Αρχή

Πίνακας 2 Χρηματοδότηση δοκιμαστικών & σωστικών ανασκαφών από το Δημόσιο και από Ιδιώτες

			Χρηματοδότηση Δοκιμαστικών & Σωστικών Ανασκαφών			
	Αριθμός ανασκαφών		Από το Δημόσιο		Από Ιδιώτες	
Έτη	Δοκιμαστικές	Σωστικές	Δοκιμαστικές	Σωστικές	Δοκιμαστικές	Σωστικές
1970	20	156	20	156	0	0
1971	43	202	43	202	0	0
1972	53	231	52	231	0	0
1973	48	279	48	279	0	0
1974	44	191	43	189	0	0
1975	62	218	62	218	0	0
1976	111	318	111	318	0	0
1977	286	439	284	437	0	0
1978	397	572	397	572	0	0
1979	323	608	323	608	0	0
1980	379	594	377	588	1;	3;
1981	301	579	301	577	0	2
1982	516	601	513	597	0	3
1983	132	592	132	588	0	4
1984	97	744		738		1
1985	315	728	313	719	1	7
1986	390	617	390	604	0	6
1987	317	560	313	544	0	8
1988	158	457	158	446	0	1
1989	315	560	152	537	162	14
1990	212	539	212	528	0	8
1991	276	584	275	581	1	2
1992	756	725	363	685	392	4
1993	415	707	412	702	0	1
1994	624	735	339	682	1	6
1995	186	793	162	565	0	0
1996	376	837	195	556	106	90
1997	479	970	171	768	96	77
1998						
1999	468	575	13	388	105	111
2000						
2001						
2002	1175	822	1157	704	18	69
2003	442	693	1106	571	92	89
2004	461	604	373	509	1	61
2005	354	825	257	675	17	107
2006	829	764	439	546	377	144
2007	1077	1057	577	775	496	190
2008	1394	1595	651	662	735	597

Σημ.: Οι υπόλοιπες χρηματοδοτήσεις έχουν γίνει από Ν.Π.Δ.Δ., Ν.Π.Ι.Δ., Ημεδαπά Επιστημονικά Ιδρύματα ή Ξένες Αρχαιολογικές Σχολές.

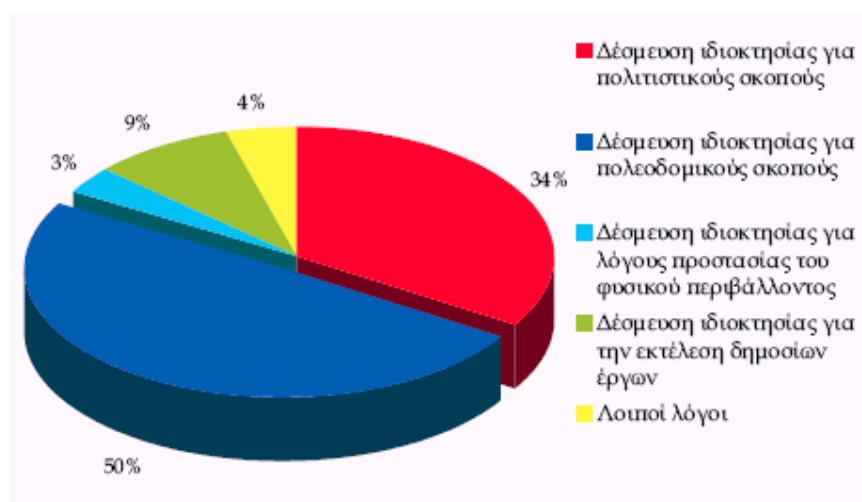
Πηγή: Ελληνική Στατιστική Αρχή

Πίνακας 3 Μνημεία που κρίθηκαν διατηρητέα ή μη, στο σύνολο των ανασκαφών

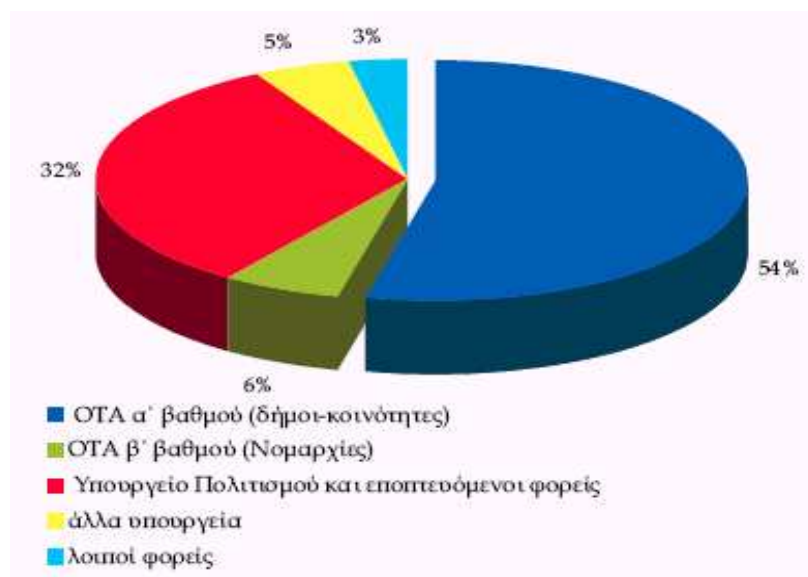
Έτη	Αριθμός ανασκαφών	Μνημεία που αποκαλύφθηκαν	
		Διατηρητέα	Μη Διατηρητέα
1981	907	203	512
1982	1153	289	538
1983	763	206	554
1984	891	251	962
1985	1169	275	2261
1986	1122	201	388
1987	976	687	620
1988	658	671	684
1989	947	244	315
1990	840	182	242
1991	1183	191	347
1992	1541	246	1348
1993	1280	263	1529
1994	1518	273	1765
1995	1286	231	577
1996	1291	263	1172
1997	1509	378	2943
1998			
1999	1089	184	1690
2000			
2001			
2002	2116	297	833
2003	1187	323	1673
2004	1136	188	2467
2005	1234	322	410
2006	1691	522	1534
2007	2228	501	3130
2008	3118	996	1769

Πηγή: Ελληνική Στατιστική Αρχή

**Γράφημα 2 Δέσμευση ιδιοκτησίας – Θεματική κατανομή αναφορών
(Οκτώβριος 1998 – Ιούνιος 2004)**

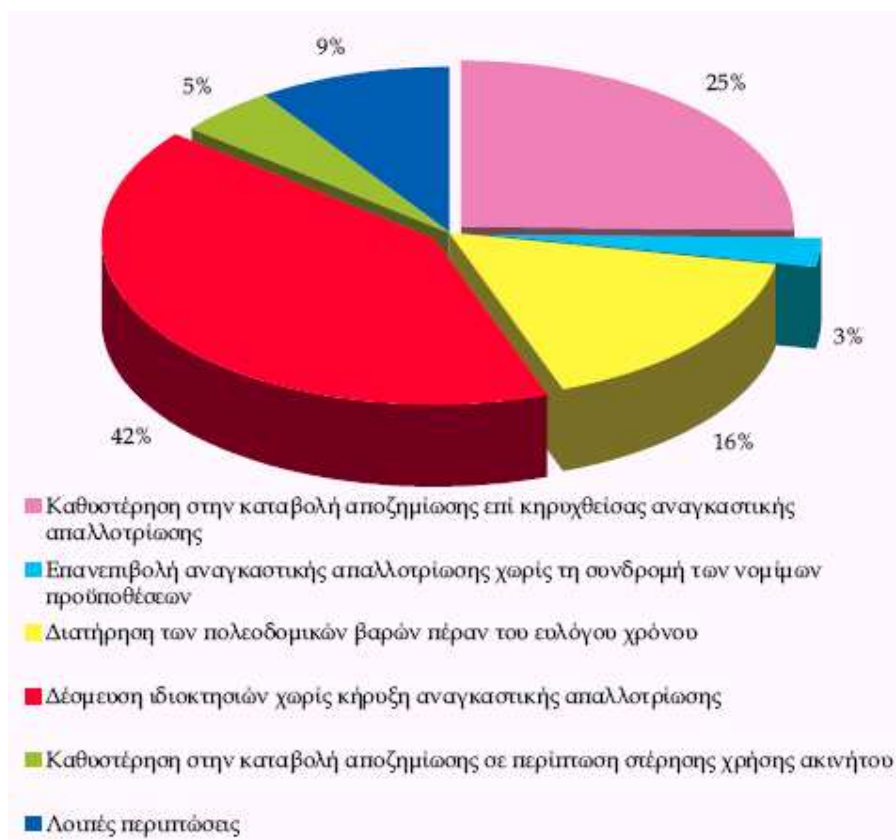

**Γράφημα 3. Διοικητικοί φορείς και κακοδιοίκηση
(Οκτώβριος 1998 – Ιούνιος 2004)**

Πηγή: Συνήγορος του Πολίτη, Ειδική Έκθεση 2005: Απαλλοτρίωση, Στέρηση, Περιορισμοί της Ιδιοκτησίας & Αποζημίωση

**Γράφημα 4 Δέσμευση ιδιοκτησίας – Προβλήματα διοικητικής δράσης
(Οκτώβριος 1998 – Ιούνιος 2004)**

Πηγή: Συνήγορος του Πολίτη, Ειδική Έκθεση 2005: Απαλλοτρίωση, Στέρηση, Περιορισμοί της Ιδιοκτησίας & Αποζημίωση